

š. R. POLAČIČ - (PK)

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

OKRESU NOVÝ JIČÍN

SVAZEK

33

Na přední straně obálky pohled
ze Štramberka

Foto Miloš Lossmann

Pohled na Štramberk.
Foto Miloš Lossmann.

NEJSTARŠÍ DĚJINY ŠTRAMBERKA

Jiří Jurok

Blízké okolí Štramberka, především Kotouč, bylo snad osídleno českým obyvatelstvem již v 10. století, jak naznačují některé archeologické nálezy a předpoklad, že nebyl zalesněn Kotouč, na němž v této době mohly být ještě patrné zbytky valů a opevnění lužického (12. – 8. stol. před n. l.) a keltského hradiště (snad 1. stol. před n. l. – 1. stol. n. l.). Stálé české osídlení je určitě doloženo pro 1. pol. 13. stol., ze které pocházejí základy několika dřevěných polozemnic středověké osady, zachycené na severním svahu Kotouče v trati Plaňava a dvě tvrzky v tratích Jurův kámen a Panská vyhlídka, související pravděpodobně s počátky štramberského hradu. Bílé útesy z vápenců na jižní straně Kotouče, které se staly dobrým orientačním bodem pro první obyvatele, daly podle jednoho z výkladů Štramberku i jméno: Strallenberg. (1359) – Bílá či Jasná hora. Pravděpodobnější výklad odvozuje vznik názvu od slov „strale“ – střela, šíp, blesk a „berg“ – hora, tedy asi ve významu Bouřná, Hromová hora, případně hrad pánů se znamením střely.¹⁾ Charakter názvu ukazuje na jeho původní spojitost se štramberským hradem,

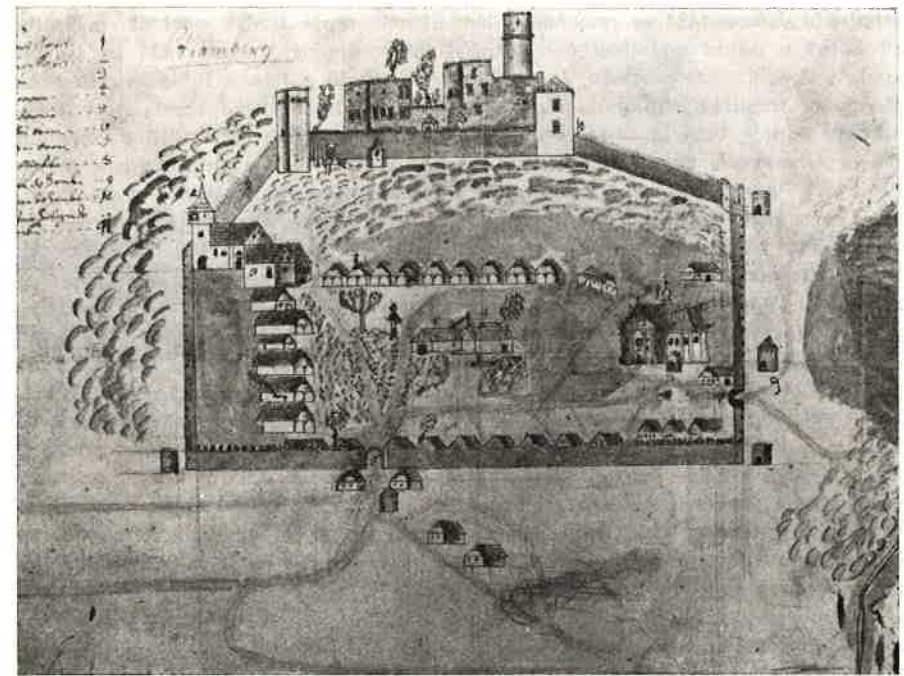
Hrad Štramberk se půdorysem své dispozice zařazuje do skupiny českých hradů typu sasko-hesenského, které se v českých zemích stavěly ve 13. stol.²⁾ Pro dobu vzniku hradu koncem 13. stol. by nasvědčovala tehdejší historická situace: po rozchvácení velké državy pánů z Hückeswagenu si v její původní východní části od říčky Ondřejnice buduje své panství olomoucký biskup Bruno ze Schaumburka (doklad z roku 1267);³⁾ střed mezi Sedlnicí a Ondřejnicí se stává biskupským lénem pánů z Hückeswagenu (Hukvaldy drží pouze do roku 1285), západ od říčky Sedlnice s hradem Starým Jičínem přechází do svobodného majetku pánů z Pňovic.⁴⁾ Je pravděpodobné, že říčka Sedlnice se stala hranicí po rozdělení původního hückeswagenovského panství na východní část, ovládanou v podstatě olomouckým biskupstvím a západní část původně zeměpanskou, čemuž nasvědčují kromě výše uvedeného i další svobodné majetky drobné šlechty v Sedlnicích a Závěšicích a právě později doložené zeměpanské založení města Štramberka roku 1359. Hrad Štramberk tak tu byl snad koncem 13. stol. založen jako středisko zbylé zeměpanské državy po oddělení panství Starý Jičín.

Zakládací listinou moravského markrabího Jana Jindřicha ze 4. prosince 1359 bylo pod hradem lokováno malé městečko, ovšem s rozsáhlými městskými právy.⁵⁾ Především získalo nové město olomoucké městské právo, dále právo opevnění, právo várečné, mílové a tržní (týdenní trh v úterý). V listině se výslovně uvádí, že město je zakládáno pod hradem, jehož název přejímá.⁶⁾ Na podporu výstavby městských hradeb udělil markrabí Jan Jindřich měšťánům osmileté osvobození od všech dávek a berní. Založení města koncem 50. let 14. stol. souviselo s pokračujícím uklidňováním poměrů v království českém a na Moravě za Karla IV., což dosvědčuje vykoupení sousedního biskupského panství Hukvaldy ze zástavy a stanovení jeho nezcizitelnosti papežem Inocencem VI. a olomouckým biskupem v l. 1355 a 1359.⁷⁾

Nicméně záhy po smrti císaře Karla IV. je za nového markrabího Jošta, který zdědil dluhy svého předchůdce, hrad Štramberk s panstvím udělen lénem Voku II. z Kravař.⁸⁾ Po smrti Vokově roku 1386 přešel na Voka IV., který vlastní tento majetek od roku 1399 ve spolku se svým bratrem olomouckým biskupem Lackem II. a svým strýcem Lackem z Kravař na Helfštýně.⁹⁾ Po smrti Voka IV. roku 1406 a Lacka II. z Kravař roku 1408 připadlo panství Lackovi Helfštýnskému, který roku 1411 uděluje městu Štramberku a všem vesnicím panství, tj. Butovicím, Veřovicím, Ženklově, Libhošti, Rybímu, Mořkovu, Bludovicím, Skorotínu, Žilině, Albrechticím, (Albrechticím), Mošnovu, Hodslavicím, Hukovicím, Nejhubli, Bartošovicím, Životicím a Sedlnici právo odúmrti.¹⁰⁾

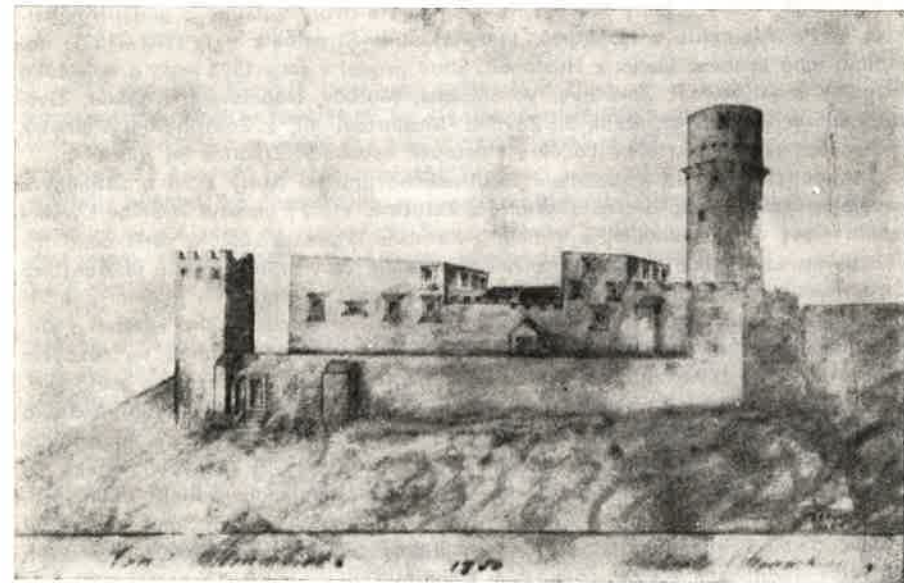
Lacek z Kravař se stal příznivcem mistra Jana Husa a jako čelný představitel skupiny husitské šlechty povolal na svá panství, snad i do Štramberka, kněze podávající pod obojí způsobou. Po jeho smrti v roce 1416 spravovali společně panství Štramberk, Starý Jičín a Rožnov Petr Strážnický z Kravař, Jan z Lomnice a Beneš z Kravař na Fulnece. Teprve roku 1421 se ujal svého dědictví sirotek Jan z Kravař,¹¹⁾ který na hradě Štramberku vydává například roku 1429 několik privilegií na obnovu vypáleného města Fulneku.¹²⁾ Za Jana je na hradě doložen purkrabí Martínek Kunvaldský v roce 1433. Ve své závěti z roku 1433 odkazuje Jan panství Štramberk a Rožnov na úhradu svých velkých dluhů za husitských válek svému nástupci Ctiborovi z Cimburka na Křídle.¹³⁾

Prodejem získal Štramberk v roce 1434 Jan Puklice z Pozořic a po něm bývalý husitský hejtman v Odrách Vilém Puklice z Pozořic, který roku 1437 přikupuje ke Štramberku znovu vesnice: Veřovice, Mořkov, Hodslavice, Rohlinu, Bludovice, Žilinu a Životice a téhož roku je mu potvrzeno léno na vesnice Skorotín, Nové Albrechtice (Albrechticky), dvůr Najhybl a 1/2 Sedlnic.¹⁴⁾ Vilém Puklice se svým bratrem Bočkem původně působili v husitské posádce v Odrách, po uzavření

Štramberk 1727, kolorovaná kresba, Archív města Brna, sbírka Mitrovského

Hrad Štramberk, J. C. Figar 1876, podle předlohy z r. 1750, olej, městské muzeum Štramberk

landfrýdu v roce 1434 se zmocňují Vilém Štramberka a Boček městečka a hradu Drahotuš a odtud podnikají četné kořistnické nájezdy. V roce 1438 se stávají spolu s Janem z Messenpeka, Janem Čapkem ze Sán a Janem Tunklem z Brníčka stoupenci táborské strany na Moravě a podporovateli polské kandidatury Kazimírovy. V roce 1439 se Vilém společně s Janem z Messenpeka násilně zmocňují města Uherského Brodu a téhož roku dobývá Vilém náhlým přepadem město Přerov.¹⁵⁾ Po narovnání mezi skupinami prorakouské a propolské moravské šlechty v roce 1440 vydává Přerov za postoupení dluhopisu na 1200 kop gr. čes.¹⁶⁾ V roce 1441 Vilém umírá a panství a další závazky dědí Boček Puklice z Pozořic. S ním zde získává nějaký podíl, neboť se na části města a panství zakoupil již roku 1437, Václav z Doloplaz a ze Štramberka a po něm ještě Jan z Doloplaz připomínaný roku 1466.¹⁷⁾ Boček se připomíná ještě v letech 1460–1463 a po něm dědí Burián Puklice z Pozořic, který proslul svými výpady do Slezska, jako např. v červnu roku 1466, kdy si na něj stěžují králi Jiřímu Poděbradskému knížata olešnická a tošecká Konrád a Přemek. To ovšem už zřejmě podnikal se Zichem Kelečským ve službách Jiřího z Poděbrad, jak dosvědčuje jeho opovědný list z července 1466, později se v l. 1466–1467 patrně účastnil vítězné výpravy se Ctiborem Tovačovským proti nepřítelům Jiřího ve Slezsku.¹⁸⁾ Tehdy, jak rovněž vyplývá ze stížného listu, již byl Burián donucen přijmout od krále Jiřího Štramberk v léno, a tak došlo k obnovení zeměpanského nároku na štramberské panství, ztraceného po smrti markrabího Jošta v roce 1411.

V roce 1471 skupuje zboží od Buriana Jindřich z Boskovic, který získává po roku 1473 sňatkem s Kunkou z Cimburka i panství starojičínské. Po smrti Jindřichovců se jeho bratrům Dobešovi a Benešovi podařilo roku 1477 vymoci na králi Matyáši Korvínovi propuštění Štramberka z manství, což potvrdil prostřednictvím Beneše z Boskovic pro Beneše z Hustopeč i král Vladislav Jagelonský roku 1478.¹⁹⁾ Roku 1481 je posléze skutečněn prodej panství olomouckým biskupem Tasem z Boskovic, Benešem a Dobešem z Boskovic – Benešovi z Hustopeč v rozsahu: hrad a městečko Štramberk, Ženklaava, Rybí, Libhošť, Vernířovice, Mořkov, Hodslavice, Rohlina, Životice, Žilina, Bludovice, díl Závíšic, a biskupská léna Skorotín, Staré Albrechtice (Albrechtičky) s dvorem Najhýbl, 1/2 Závíšic, 2 lány v Petřvaldě, Velký a Malý Mošnov, mimo jiné i s dvory v Žilině a pod Štramberkem.²⁰⁾ Po Albrechtu z Hustopeč, který vlastnil Štramberk v l. 1502–1521, nastoupil jeho synovec Lacek z Hustopeč, který prodal v roce 1523 hrad a městečko Štramberk se dvorem, Ženklaavu, Vernířovice, Mořkov, Hodslavice, Rohlinu, Životice, Žilinu, Bludovice, Rybí, díl Závíšic Bernartovi ml. z Žerotína na Fulneku. Ještě před prodejem zřejmě Lacek z Hustopeč osvobodil Životice od robot.²¹⁾

V roce 1533 došlo k rozdělení žerotínského panství Starý Jičín a Štramberk novým způsobem mezi bratry Bedřicha z Žerotína, který k panství Štramberk získal město Nový Jičín s okolím, a Viléma z Žerotína, kterému zůstala větší část dřívějšího panství Starý Jičín.²²⁾ Toto nové rozdělení se v průběhu dějin ukázalo pro Štramberk z několika důvodů osudným – především se ocitla na jednom panství dvě města, (přičemž N. Jičín byl odtržen od svého ekonomického zázemí a starojičínské panství ztratilo své jediné městské středisko), která si na takovém malém panství ekonomicky konkurovala zničujícím způsobem, což se mělo projevit zvláště negativně po roce 1558, dále Štramberk přestal být sídlem vlastníka zboží a správních orgánů panství, které se všechny přestěhovaly do nově budovaného renesančního zámku v Novém Jičíně (1533–1539). Stavbou zámku se zřejmě již tak málo výnosné panství, které šlo z prodeje do prodeje, velmi prodloužilo, takže ho Jan ml. z Žerotína roku 1558 chtěl prodat Janu Kropáčovi z Nevědomí na Hranicích, ale město Nový Jičín se vykoupilo za 39 000 moravských zlatých z poddanství a stalo se městem komorním.²³⁾

Hrad Štramberk, Josef Ulrich 1925, OVM Nový Jičín, tuš.

Z 1. poloviny 16. stol. pocházejí nejstarší doklady o srovnatelné ekonomické výnosnosti panství. V roce 1538 se z celého panství novojičínského a štramberského odevzdávalo na berni 48,5 kop a 15 gr., přičemž scházelo na osvobozených usedlých 5,5 kopy 24 gr.²⁴⁾ Z roku 1558 pochází první soupis obyvatelstva města v urbáři panství. Ve Štramberku je uvedeno 22 majitelů domů (šenkovních) a 7 osedlých je uvedeno na předměstí. Ze zaměstnání jsou uvedeni jmény pouze Andrek Hejný, Hanzl Krejčí a Vencel Krejčí, německých jmen zjišťujeme pouze 6, a to ještě většinou počestných. K městečku se kromě toho počítal pivovar, dvůr, tamovský mlýn a patřily k němu rybníky Kotoučský, Tamovský a Záviský, louky Na dvořískách a Dráhy a lesy Černý les, Libotín, Kotouč a u Tamovic Malý Libotínek.²⁵⁾ Do roku 1614 se malé městečko přece jen trochu rozrostlo, neboť uvnitř hradeb se vypočítává 28 hospodářů a za hradbami je vystavěno dalších 19 domů, tedy celkový počet osedlých činil 47. Z povolání se ve jménech obyvatel objevují Václav Kovář a Martin Kolář, německých jmen se objevuje opět šest.²⁶⁾ Štramberk byl stejně velký jako Brušperk, více než dvakrát menší než Frenštát, třikrát menší než Příbor a asi sedmkrát menší než Nový Jičín s 277 usedlými (r. 1558). Při použití obvyklého koeficientu 7,5 obyvatel na 1 dům měl tedy Štramberk k roku 1558 přes 200 obyvatel, na poč. 17. stol. kolem 350 obyvatel, zatímco komorní město Nový

Jičín k r. 1558 asi 2000 obyvatel.²⁷⁾ Nový Jičín se v té době řadil k největším moravským městům, mimo rozvinuté řemeslné výroby v čele se soukenictvím, si udržoval významnou pozici v dálkovém i místním obchodě, byl například významným vývozcem suken do Krakova a důležitým střediskem obilního trhu, přičemž sám produkoval ze svého rustikálu mezi městy na Moravě čtvrtý největší výnos obilí.²⁸⁾

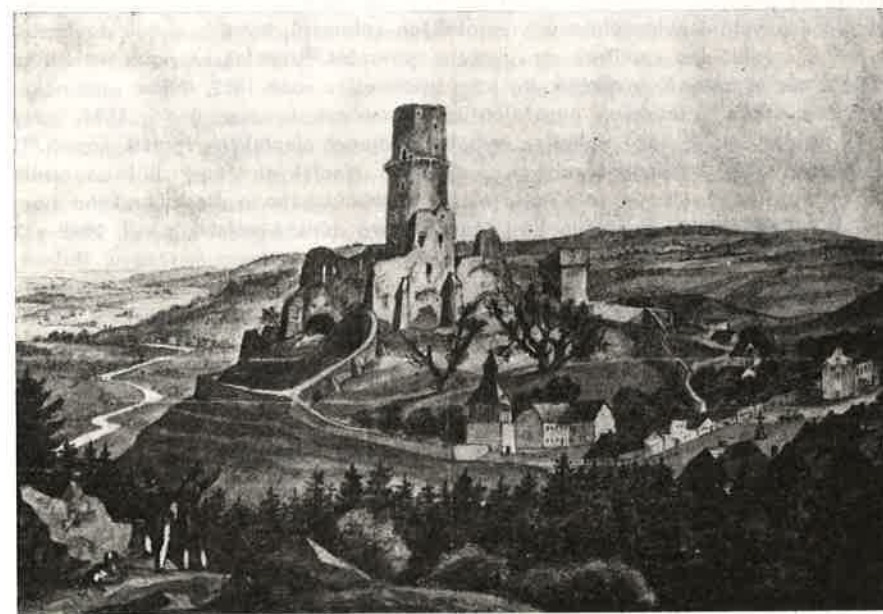
Jednání o vykoupení se z poddanství a zařazení Nového Jičína do stavu komorních měst se táhlo ještě řadu let po roce 1558. Výsledkem bylo postupné udělování jednotlivých privilegií. Tak roku 1560 císař Ferdinand I. potvrdil Novému Jičínu a Štramberku, že nemají být od českých králů zastavováni, dále oběma městům potvrdil svobodné právo várečné, navíc udělil Novému Jičínu další týdenní trh a oběma městům výsadu, že se v jejich zdech nemají usazovat šlechtici. Roku 1562 vyhověl Ferdinand I. žádosti města Nového Jičína o výhost židovského obyvatelstva z celého panství novojičínského a štramberského, takže například v Novém Jičíně došlo k rozsáhlým změnám, protože se vystěhovalo obyvatelstvo židovské čtvrti či ulice pod zámek a za radnici. Toto privilegium znamenalo další silné posílení novojičínského měšťanstva a především obchodního patriciátu, který se zbavil svého největšího kupeckého a finančního konkurenta ve městě.²⁹⁾ Panovníckými výsadami došlo také k regulaci v oblasti městských práv. Roku 1562 udělil císař v dalším privilegiu Novojičínským místo dosavadního hlubčického práva právo olomoucké, čímž se sjednotily městské právní soustavy Nového Jičína a Štramberka, který se řídil olomouckým právem již od svého založení. Podřízení práva města Štramberka městskému právu Nového Jičína si Novojičíňští vymohli roku 1566.³⁰⁾ Roku 1567 potvrdil všechna privilegia císař Maxmilián II., v roce 1574 se Nový Jičín a celé panství vykoupilo za 11 000 tolarů na 5 let od všech berní a dávek.³¹⁾ V této době kolem roku 1570 projevil značný zájem o novojičínský komorní statek olomoucký biskup, který ho chtěl s komorou směniti za některé své statky ve východních Čechách u Pardubic.³²⁾

V následujících letech začal Nový Jičín postupně stále více oklešťovat práva městečka Štramberka a zajišťovat si tak svou ekonomickou převahu, kterou zatlačoval Štramberk stále více do role zemědělského města. V roce 1578 propukl první spor „o přispívání na kata do Nového Jičína“, právně šlo v podstatě o zrušení hrdelního štramberského práva a jeho připojení k Novému Jičínu. Výrokem podkomořího měst markrabství moravského Mikuláše z Hrádku a na Hošticích Štramberk podle privilegia z roku 1359 obhájil své hrdelní právo, byla ale potvrzena jeho podřízenost novojičínskému městskému právu, ve sporu o porušování jeho práva várečného nebylo zatím rozhodnuto. Již v následujícím roce se spor ještě dále vyhrotil, když Nový Jičín začal nutit Štramberské k robotám ke dvoru ve Štramberku; štramberští měšťané se proto navzájem zavázali k odporu i s nutným finančním vynaložením. Rozsudek podkomořího Mikuláše z Hrádku a Nového Zámku byl již nepříznivější; celá městská rada v čele s purkmistrem Fridrichem Mocem a rychtářem Václavem Váchou skončila ve vězení do rozhodnutí císaře Rudolfa II. Roku 1586 se Novojičínským podařilo v dalším sporu z rozhodnutí Mikuláše z Hrádku omezit štramberské várečné právo tím, že mohli, stejně jako Štramberští, dodávat pivo fojtům na celém bývalém panství Štramberk. V roce 1613 došlo k rozhodnutí celé řady nových sporů komisí v čele s Jiřím Bruntálským z Vrba; především Štramberk opět obhájil své hrdelní právo, dále dostal svolení k svobodné stavbě vodních mlýnů; Novojičínským komise uložila, aby udržovali štramberský hrad v obyvatelném stavu. Naopak v plné míře komise podpořila stanovisko města Nového Jičína, aby se štramberští řemeslníci zapojovali do cechovní organizace novojičínské a aby si ve Štramberku nemohli zakládat žádné samostatné cechy.³³⁾ Posledně jmenovaný bod se snad přímo dotýkal usta-

Hrad Štramberk od severu, 1854, Josef Ulrich, akvarel, OVM Nový Jičín

Hrad Štramberk, Fr. Richter kolem r. 1830, kolorovaná kresba, Moravská galerie Brno

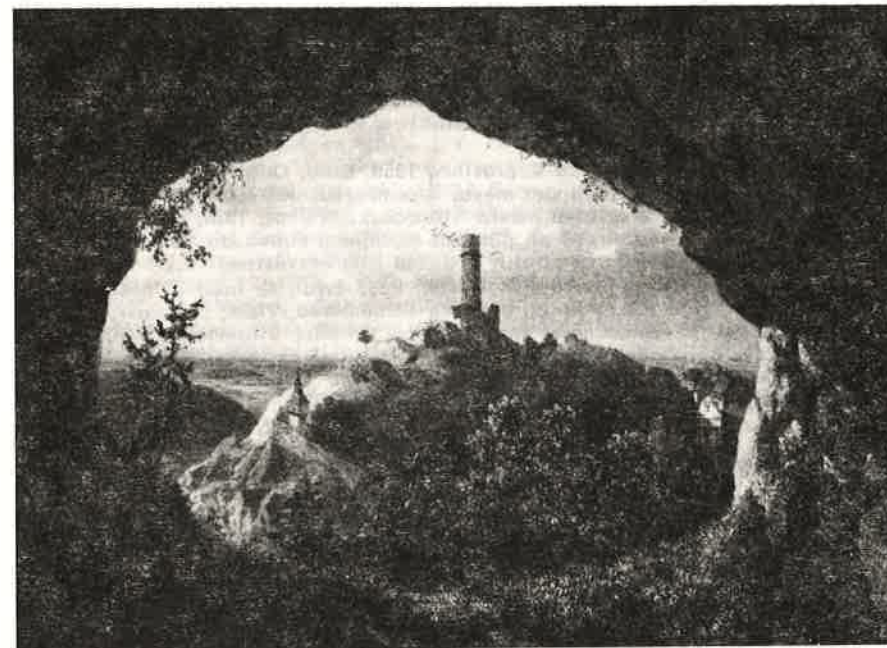

vení tkalcovského cechu ve Štamberku roku 1612, kdy tento cech převzal artikule novojičínských tkalců. Neustavení cechovní organizace ve Štamberku v 16. a na poč. 17. stol. podporovalo opět prohlubování zemědělského charakteru města, ztěžovalo místním řemeslníkům (nemožností vzájemné ekonomické a právní podpory) rozvoj jejich výroby a město ztrácelo řemeslnický charakter. Teprve po odstranění nadvlády Nového Jičína po roce 1624 dochází v roce 1647 ke konstituování soukenického cechu.³⁴⁾ Ostré hospodářské spory obou měst v nejmenším nezmírňovaly společné protestantské vyznání jejich obyvatel před Bílou horou.

Po připojení Moravy k českému stavovskému povstání se dostává Nový Jičín na vrchol svých dosavadních dějin. Protestantští a bratrští měšťané města aktivně podporovali moravské direktorium jak informacemi o politickém vývoji v Polsku a Uhrách (kam se dostávali za svými obchodními zájmy), tak finančně.³⁵⁾ Za tuto pomoc povýšil Fridrich Falcký začátkem roku 1620 Nový Jičín do stavu svobodných měst královských s právem zasedat za městský stav na zemských sněmech a potvrdil mu všechna privilegia.³⁶⁾ Povstání, které sebou přinášelo možnost dalšího pokročilého vývoje české předbělohorské společnosti směrem k prosazování základů kapitalismu, bylo poraženo na Bílé hoře, což pro Nový Jičín znamenalo konfiskaci celého jeho městského statku i se Štamberkem a přidělení v roce 1624 jezuitskému řádu jako nadačního statku pro olomoucký jezuitský konvikt a alumnát pro výchovu nových kněží z řad zchudlé šlechtické mládeže.³⁷⁾

Již během české války, a tím více v průběhu celé války třicetileté, došlo k několikerému zasažení severovýchodní Moravy válečnými operacemi nepřátelských armád. Tak již v únoru 1620 zpustošil krutý vpád sboru polských kozáků — lísovčíků poslaných polským králem na pomoc Ferdinandovi II., zejména nechráněné vesnice, ale i Ostravu a Valašské Meziříčí. V červenci roku 1621 vypálila armáda kalvínského knížete Jana Jiřího Krnovského královské město Nový Jičín a byla pobita posádka císařských tzv. „Španělů“ (ve skutečnosti byli z Neapolska, ale to bylo v té době součástí španělského státu) pod vedením plukovníka Gonschiera. Nový Jičín se totiž po Bílé hoře začátkem roku 1621 poddal bez boje císařským, naopak vojenská snad stavovská posádka na hradě Štamberku se bránila do povolení svobodného odchodu.³⁸⁾ V té době současně vzplanulo lidové ozbrojené povstání polosvobodných valašských kolonistů, které je právě dokladem možného revolučního rozšíření stavovského povstání.³⁹⁾ Valašské povstání spoluurčilo směr výpravy Krnovského. Po jeho utichnutí v roce 1622, máme ojedinělou zprávu o útoku valašských povstalců na Štamberk koncem února 1624, záhy potom co jej 21. 2. 1624 dobyli a vypálili spojenci císařských, polští kozáci.⁴⁰⁾ 23. května 1624 obsazují jezuité s praporem císařských Nový Jičín a podle výsady Ferdinanda II. se zmocňují celého novojičínského a štamberberského panství. V l. 1626—1627 zpustošilo kraj Mansfeldovo dánské vojsko a v l. 1642—43 a 1645—46 švédské armády, které v té době obsadily Olomouc, Opavu, Fulnek, Odry a jiná města.

Za války byl Štamberk těžce poškozen zmíněnými taženými, a protože jezuitský konvikt měl zájem na zacelení následků války a návratu příjmů z panství na předválečnou úroveň, podpořil žádost štamberberských měšťanů o udělení dvou ročních jarmarků, především na dobytek; tu pak schválil císař Ferdinand III. roku 1642.⁴¹⁾ Nicméně oba zmíněné jarmarky se nepodařilo plně uvést v život pravděpodobně z důvodu malého ekonomického významu města, a proto v roce 1697 císař Leopold I. privilegium na jarmarky (tam se za důvod nekonání jarmarků označuje švédský vpád do města roku 1643) obnovuje, přičemž jeden je přesunut na jiné datum, stejně tak jako týdenní trh (což svědčí o vážných ekonomických potížích) je přesunut z úterý na čtvrtek.⁴²⁾ Velikost města zůstává stále na přibližně stejné úrovni jako před válkou, v roce 1656 je ve Štamberku zaznamenáno

Štamberk od Šipky, Fr. Kalivoda kolem r. 1850, z knihy E. Hölzela, Malerisch-Historisches Album von Mähren und Schlezien, Olomouc 1860

celkem 53 majitelů domů.⁴³⁾ Určitá podpora města ze strany jezuitského řádu vyplývala i z úspěšné vnější rekatolizace, která byla záměrně na bývalém protestantském panství Nového Jičína demonstrativním způsobem podpořena vybudováním známého poutního místa. Mimo dvou kostelů Nanebevstoupení P. Marie (po roku 1668) a Povýšení sv. kříže (po roku 1699) vystavěných na Kotouči, křížové cesty z Nového Jičína, zřízení Božího hrobu v jeskyni Čertově díře, došlo k přejmenování celého okolí města biblickými jmény z Jeruzaléma. Tento „Malý Jeruzalém“ se měl stát účinným nástrojem rychlé protireformace.⁴⁴⁾ Že rekatolizace narážela na neustávající odpor,⁴⁵⁾ dosvědčuje celou 2. polovinu 17. a zač. 18. stol. trvající emigrace českých bratří a protestantů. Je to právě Kristián David, pocházející ze sousední Ženklaavy, který zakládá v saské Horní Lužici osadu českých bratří Ochranov (Herrnhut — v NDR), pozdější proslavené středisko a východisko četných misijních cest tzv. „Moravských bratří“.⁴⁶⁾

Poznámky:

- 1) První spornější výklad názvu u B. Blažka, Štamberk, Příbor - Štamberk, 1927, s. 68, druhý pravděpodobnější u L. Hosáka - R. Šrámka, Místní jména na Moravě a ve Slezsku, II, Praha 1980, s. 565 — zde autoři uvádějí i první doklad počestěného názvu k roku 1460: „Sstramberg“. K archeologickým nálezům ze 13. stol. a starším: J. Pavelčík, Zjišťovací výzkum ve Štamberku, Novojicko, 1, 1960, s. 17, týž, Archeologický zjišťovací výzkum ve Štamberku, Čas. Slezského muz., 19, 1970, s. 99, 104. Tam se odkazuje na nepublikovaný výzkum V. Šikulové v tratích Plaňava (ves) a Jurův kámen (tvrz).

- 2) D. Menclová České hrady, I, P., 1972, s. 130 a 132. — V dalším nebude přihlíženo k několika popularizujícím statím a brožurám o Štramberku, jež veskrze nepřináší nic nového.
- 3) Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (dále CDM), ed. A. Boczek, III., Olomouc, 1841, č. 402.
- 4) Tamtéž, IV, č. 148 (k r. 1278 Blud z Jičína) a V, č. 124 (k roku 1297 opět Blud z Jičína).
- 5) Tamtéž, IX, č. 141, listina ze 4. prosince 1359, Brno. Originál listiny a všechny další originály listin k dějinám města Štramberka, naštěstí dobře publikované v knize B. Blažka, Z archivu města Štramberka, Příbor, 1928, před válkou uložené v městském muzeu, se po převozu muzejních sbírek do Valašského Meziříčí v roce 1938 nenávratně ztratily a dosud jsou nezvěstné.
- 6) Těto pasáže si zřejmě nevšiml L. Hosák, když tvrdí, že hrad a město vzniklo současně — týž, Počátky hradu a města Štramberka, Vlast. sbor. okr. N. Jičín, 2, 1967, s. 30. K výjimečnosti markraběcího založení Štramberka v rámci širší oblasti severovýchodní Moravy J. Jurok, K sociálně ekonomickému vývoji severovýchodní Moravy před husitskou revolucí, in: Ostrava, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, 12, Ostrava, 1983, s. 335.
- 7) CDM, IX, č. 322 a tamtéž, IX, č. 142 — listina z 18. 12. 1359, Olomouc.
- 8) Tamtéž, XI, č. 201, listina z 27. září 1380, Znojmo.
- 9) Die Landtafel des Markgrathums Mähren, ed. P. Clumecky, J. Chytil, C. Demuth, A. R. Wolfskron, I, Brno, 1856, (dále DZO), kniha VI, č. 924.
- 10) Státní oblastní archiv Brno, fond G 1 Bočkova sbírka, č. 10 666, listina z roku 1411, Helfštýn. Reprodukováno a otištěno u B. Blažka, Z archivu města, nestr. Vok IV, je naposledy dosvědčen v roce 1406 v DZO, I, kniha XV, s. 445.
- 11) SOA Třeboň, fond Cizí rody, listina z 9. února 1421, Štramberk.
- 12) A. Turek, Česky psané listiny města Fulneka, Vítkovsko, 5, 1959 a J. Loserth, Das Archiv der Stadt Fulnek, Mitth. d. Verein. f. d. Gesch. d. Deuts. in B., 18, 1880. Rok předtím se na hrad uchýlila i drobná šlechta z okolí, snad v důsledku akcí oderské husitské posádky, tak 13. 11. 1428 zde Eliška Protivova prodává svůj statek Jindřichu z Děhylova. F. Kopetzky, Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061—1464), Vídeň, 1871, s. 127.
- 13) Archiv český čili staré písemné památky české a moravské, sebrané z archivů domácích i cizích, XV, P. 1896, ed. J. Emler, č. 82, s. 184.
- 14) AC, X, str. 250—254; DZO, I, s. 365, k 12. 1. 1437; K. Lechner, Die ältesten Belehnungs- und Lehengerichtsbücher des Bisthums Olmütz, I, Brno, 1902, s. 41.
- 15) V. Brandl, Libri citationum et sententiarum seu knihy pňhonné, III, Brno, s. 427, 429, 475, 485, 506 (Vilém), 448, 449, 497, 504, 513—514, 516, 561 a 676 (Boček), K. Lechner, II, s. 323 a 328, R. Urbánek, Věk poděbradský, in: České dějiny, III, 1, P. 1915, s. 440 a III, 4, P. 1962, s. 133. M. Vach, Jagellonská kandidatura v Čechách a její ohlas na Slovensku v letech 1438—1439, Česko-polský sbor. věd právních, P., s. 199 a J. Dřimal, Politika moravských královských měst za feudálních rozbrojů ve čtyřicátých letech 15. století, Sbor. Matice moravské, 84, 1965, s. 135, kde o landfrýdu z 14. 4. 1440, jímž se Jan z Messenpeka zavazoval do 22. 6. vydat Uherský Brod a Vilém Puklice měl do 4 týdnů vydat Přerov srv. s. 139, 140.
- 16) Postup Přerova se děl přes Bočka, kterého Vilém již 22. 2. 1440 vzal na spolek — DZO, I, s. 384. OA Olomouc, fond Sběrka listin, sign. 154, listina o narovnání z 18. 6. 1440, Olomouc, SOA Brno, f. A 1, Stav. listiny, sign. 336, listina z 5. 1. 1442, Prostějov.
- 17) K roku 1437: V. Brandl, LC, III, s. 552, k roku 1446: tamtéž s. 554, 1447: SOA Brno, f. A 1, sign. 345, listina z 28. 1. 1447, 1466: V. Brandl LC, IV, s. 280. Václav z Doloplatz patřil k Čapkově šlechtické skupině — OA Olomouc, f. Sběrka listin, sign. 3 254, listina z 7. 7. 1450, Kroměříž. O purkrabím Jindřichu z Bravinného, J. Kapras, Pozůstatky zemských knih knížectví opavského, I, Praha, 1906, s. 51, k r. 1450.
- 18) K r. 1460—1463: K. Lechner, I, s. 73 a II, s. 329, SOA Brno, f. A 1, sign. 379, list z 20. 6. 1466, Olešnice. V listě knížat se uvádí, že houfce Buriana Puklice a Zicha Kelečského (z Bítova) zajaly jejich služebníka Křístka Zementického, kterého oba drželi ve vězení nejprve na Štramberku, potom v Lednici. Knížata žádají krále Jiřího, aby záležitost urovnal jeho syn Viktorin a Jan Jičínský z Cimburka. O následujícím opovědném listu a výpravě do Slezska V. Fialová, Dva opovědné listy z 15. století, Naše Valašsko, 5, 1939, s. 5.

- 19) DZO, II, s. 22 an. (zápisy z 21. 12. 1477 a 12. 10. 1478).
- 20) Tamtéž, k Benešovi z Hustopeč: V. Brandl, V, s. 321, K. Lechner, I, 117.
- 21) DZO, II, s. 238 (zápis z r. 1524); vyd. F. Matějek, O Životičích: L. Hosák — J. Hanák, Historický místopis okresu Nový Jičín, Novojicko, 7, 1964, s. 2. R. 1502—1521 drží Štramberk Albrecht z Hustopeč — A. Turek: Hrad a panství Starý Jičín, N. Jičín, 1978, s. 35—36; L. Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské Praha 1938, str. 684.
- 22) A. Turek, Spory mezi Vilémem a Bedřichem z Žerotína, Kravaňsko, 4, 1934, str. 4 podle půhonů olomouckých, v SOA Brno.
- 23) Podle L. Hosáka — J. Hanáka, cit. článek, pramen ve Státním ústředním archivu Praha, f. Česká dvorská komora, Salbuch, č. 284, f. 161.
- 24) J. Radimský, Berňová registra moravská z první poloviny 16. století, Čas. Matice moravské, 72, 1953, s. 332, 354 a ČMM, 73, 1954.
- 25) SÚA Praha, f. Morava, urbář z r. 1558. V urbáři z l. 1564—1570 se uvádí navíc pouze Matěj Karmaš. — A. Turek, Soupis urbářů v Ostravském kraji, Ostrava, 1954. Soupis usedlých otštěn u A. Turek, Nejstarší seznam usedlíků na panství novojicko-štramberském, Kravaňsko, 10, 1948, s. 121 a n. K místní toponymii — r. 1531 se uvádí les Haukovšt, les Roveň a dvůr v Žilině v zástavě k Jičínu, DZO, II, s. 271.
- 26) B. Blažek, Z archivu města, nestr., pamětní list z r. 1614.
- 27) J. Jurok, Frenštát od husitské revoluce k českému stavovskému povstání, VSONJ, 28, 1981, s. 27.
- 28) J. Jurok, Baltský a středoevropský obchod 1550—1650, ČSIM, 31, 1981, s. 151; J. Radimský, Produkce obilí na Moravě na sklonku 16. století, ČMM, 75, 1956, s. 185.
- 29) K r. 1560: V. Severa, Okres novojičínský, Vlastivěda moravská, Brno, 1933, s. 225 (listina z 26. 2. 1560, Vídeň), k r. 1562: B. Blažek, Z archivu města, nestr. a B. Bretholz, Archivalien zur Stadtgeschichte Neutitscheins im mährischen Landesarchiv, Kuhländler Heimatfest in Neu Titschein, 1927, s. 50 an.
- 30) R. 1562: F. Zapletal, Novojičínský háj roku 1562 právo českého jazyka, Krav., 5, 1935, r. 1566: J. Beck, Geschichte der Stadt Neutitschein und deren Umgebung, Nový Jičín, 1854, s. 219.
- 31) B. Bretholz, Archivalien zur Stadtgeschichte, s. 50 a n., listiny z 11. 2. 1567 a 9. 5. 1574.
- 32) F. Sedláček, Episoda z dějin Nového Jičína, Kravaňsko, 1932, s. 62, týž, Nový Jičín r. 1570, Kravaňsko, 2, 1933, s. 89, další písemnosti v SÚA Praha, f. Stará manipulace a Morava a v SOA Olomouc, f. Arcibiskupský archiv Kroměříž, sign. S II a, ke kterým jsem již nemohl přihlídnout. O stavu hradu Štramberka viz u Turka, Hrad a panství, s. 120.
- 33) B. Blažek, Z archivu města, nestr. — tam všechny soudní výroky.
- 34) Tamtéž, listiny z 11. 4. 1612, N. Jičín a 14. 4. 1647, bez určení, že ve Štramberku nestál bratrský sbor srov. F. Hrejsa, O bratrských sborech na Kravaňsku, Kravaňsko, 7, 1937, s. 83.
- 35) O podpoře povstání N. Jičínem L. Urbánková, Povstání na Moravě roku 1619, Z korespondence moravských direktorů, P. 1979, zvláště č. 244, dále 116, 275 a 276 — kde o přemístění 4 hornorakouských praporců z biskupského panství na komorní panství po 25. 6. 1619. Srv. F. Hrubý, Ladislav Velen z Žerotína, Praha, 1930, s. 82, 88, k r. 1612 na str. 115.
- 36) SOA Brno, f. G 11, sbírka Josefa Vlast. Zlobického, sign. 31/4, snad současně opisy dvou listin vydaných 4. 2. 1620, Brno a 16. 2. 1620 Olomouc.
- 37) B. Blažek, Z archivu města, nestr., listina z 16. 7. 1624, Vídeň.
- 38) Moravské Kravaňsko, Příbor, 1898, s. 126, tažení Krnovského: Eine Neutitscheiner Chronik, angelegt im J. 1607 von den Bürger Mathias Scheitenhauer, fortgesetzt von Hans Bärner, Johannes Haas und anderen, in: Das deutsche Kuhländchen, 1, N. Jičín 1919, s. 14, 21 a 28.
- 39) J. Jurok, Frenštát od husitské revoluce, s. 30—31. K názorům o možnosti revoluč. vývoje povstání na valašských lidových povstáních a k charakterizaci stavovského povstání jako vystoupení značně ekonomicky interesované kalvínské a protestantské šlechty s určitými pokrokovými vývojovými cíli se nevyjádřil recenzent mého uvedeného článku (1981) v Čs. časopise historickém, 31, 1983, s. 786.
- 40) Moravské Kravaňsko, s. 130.
- 41) B. Blažek, Z archivu města, listina z 27. 5. 1642, Vídeň.
- 42) Tamtéž, listina z 11. 9. 1697, Ebersdorf.

- 43) SOA Opava, f. Velkostatek N. Jičín, sign. inv. č. 5, opis lánského rejstříku, f. 41–43.
- 44) K tomu nakonec měla sloužit tzv. štramberská pověst o záchraně města zatoním nekřesťanských nepřátel, jejíž zfalzovanost přesvědčivě dokládá její vázanost na svátek Nanebevstoupení P. Marie, který je pohyblivý a nemůže tedy představovat žádné přesné historické datum. J. Šebánek, Pověst štramberská, ČMM, 59, 1935, s. 340. Pověst vytvořili až jezuité na základě tradice konání procesí s kříží za zdar úrody (1 doklad z roku 1535 v pŕuhonech olomouckých doložil A. Turek, Spory mezi Vilémem a Bedřichem ze Žerotína, Kravařsko, 4, 1934, s. 49–50) a nových poutí k „Božímu hrobu“. Tak o ni referují jezuitské roční zápisy z roku 1660, správce panství Czingler (v l. 1660–1672), o trochu později v r. 1722 městská rada štramberská tvrdí, že šlo o nepřátelské vojsko husitské. V dnešní době je jejím umělým autorem M. Tanner, který ji hypoteticky mylně spojil s pověstí olomouckou a hostýnskou ve své knize Hora Olivetská, P. 1666 a 2. vyd. Nisa 1704.
- 45) První katoličtí faráři jsou jmenováni hned od roku 1624: Eliáš, 1625 Zachariáš, 1627 Melchior Vobsa aj. SOA Brno, G 11, Sběrka rkp. Františkova muzea, sign. 19/1 rkp. sbírky opisů štramberského faráře Vincence Ottopala, f. 10a.
- 46) Moravští bratři, Kravařsko, 8, 1938 s. 38 an., Moravští bratři, ač většinou Němci přešli vyznání českých bratří (vliv Komenského?) a stali se rovněž zakladateli Fulneka v Yorkshire v Anglii, Nového Fulneka na Jamaice a Litic v Pensylvánii v USA. S. Drkal, K životopisu Kristiana Davida, zakladatele Ochranova, VSONJ, 1, 1967 a G. Říčan, Osudy moravských bratří z Kravařska v emigraci, K 250. výročí založení Ochranova (Herrnhutu), VSONJ, 10, 1972.

ODĚV OBYVATEL ŠTRAMBERKA V PRVÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Eva Jelínková

Přestože kroj v obcích sousedících se Štramberkem budil již odedávna zájem badatelů, zejména pak kroj mořkovsko-veřovského typu, nedochoval se žádný podrobnější popis oděvu štramberského. Snad jediný je stručný popis svátečního ženského kroje.¹⁾ Více pozornosti národopisných pracovníků budily štramberské vyšívání šátek.²⁾ Protože i originálních oděvních součástí pocházejících ze Štramberka se zachovalo velmi málo,³⁾ prostudovala jsem ve spolupráci s dr. Turkem archivní prameny. Takto se nám podařily zjistit alespoň některé údaje o oděvu štramberských měšťanů a předměšťanů.

Oděvní součástky jsou zapsány v pozůstalostních inventářích z let 1811–1813 a z let 1844–1845.⁴⁾ Přestože z těchto soupisů nevyčteme stříhové řešení oděvů, můžeme na ně často usuzovat z jejich názvů, shodných či podobných s názvy oděvních součástí v sousedních regionech nebo v oficiální evropské módě. U většiny oděvů je uvedena jejich barva a u některých i materiál, ze kterého byly ušity.

Muži nosili několik druhů kabátů a nejen měšťané a bohatí soukeníci, ale i tkalci na předměstí jich často vlastnili několik. Kabáty byly šity většinou z modrého sukna, ale v pozůstalosti soukeníků Karla a Petra Baarových z č. 89, zemřelých roku 1811 je uveden i plášť šedý, tkadlec Václav Štěpán z č. 38, zemřelý v roce 1845 vlastnil mimo jiné i kabát šedomodré barvy pravděpodobně soukenný a jeden kabát flanelový, v pozůstalosti Jakuba Bayera, zemřelého roku

1812 je uveden kabát zelený a kabát modrý. Kromě těchto kabátů, jejichž podobu nelze blíže určit, vlastnila většina mužů i „kaputrock“, svrchník (snad z německého die Kappe- svršek) s velkými šosy, přeloženým límcem a klopami, v barvě modré, ale i zelené, černé nebo šedé. Například soukenický mistr, předměšťan Ignác Kelnar z čísla 47, zemřelý roku 1813 vlastnil tři tyto svrchníky v různých barvách, soukeník Rudolf Vítkovský z čísla 18 zemřelý roku 1811 vlastnil svrchník barvy kávové. Někteří zámožnější řemeslníci nosili modrý frak. Hojně se nosily krátké kabátky, které jsou v inventářích uvedeny pod názvy kamizolka a flametka. Byly ušity z červeného nebo modrého sukna, výjimečně i ze sukna zeleného. Kožichy se nosily dlouhé i krátké, potažené sukem nebo „míchanou“ tkaninou. Tento typ tkanin se objevuje zejména na ženských oděvních součástkách a podle srovnání s dochovanými textilními materiály se jedná pravděpodobně o tkaninu ze dvou přízí různých barev, z nichž jedna použitá v osnově a druhá v útku plátnové vazby vytváří měňavý barevný efekt. Pouze v pozůstalosti Ignáce, syna Josefa Melčáka z čísla 49, zemřelého roku 1812, je uveden kožuch dubenný. Kromě uvedených typů kabátů vlastnili někteří muži i soukenný „post-rockel“ barvy zelené nebo modré. Pravděpodobně jde o nějaký typ uniformního kabátu, který přišly v Evropě do módy po roce 1790⁵⁾ (snad od německého die Post- pošta, nebo der Posten- hlídka, stráž).

Na košile, jejichž stříh nelze z archivních dokladů určit, se oblékaly soukenné vesty, nejčastěji modré a zelené, ale i červené a černé, a to nejen ve druhém desetiletí 19. století. Ještě v roce 1845 měl Václav Štěpán červenou vestu.

Vesty se však nešily jen ze sukna, ale i z cajku, pruhované tkaniny v plátnové vazbě,⁶⁾ manšestru a kartounu, bělené nebo barvené tkaniny plátnové vazby.⁷⁾

Kalhoty se nosily černé soukenné. To, že v pozůstalosti Ignáce Kelnara jsou kromě kalhot starých uvedeny zvláště staré krátké kalhoty potvrzuje domněnku, že dlouhé kalhoty byly běžné a u krátkých kalhot bylo třeba tuto zvláštnost zaznamenat. V ostatních soupisech není délka kalhot uvedena, kromě pozůstalosti Rudolfa Vítkovského, který měl pár dlouhých zelených nohavic. Pouze v jednom případě jsou uvedeny kalhoty ušité z jiného materiálu než ze sukna. Jakub Bayer, soukeník z čísla 156 zemřelý 1812 měl spodky manšestrové.

Muži nosili bavlněné nebo vlněné punčochy modré barvy, jen v inventáři Karla a Petra Baarových jsou zapsány černé hedvábné punčochy.

Pokud je v soupisech uvedena i obuv, nedá se zpravidla rozeznat, o jaký typ obuvi se jedná. Šlo pravděpodobně o kožené boty, ve výše uvedené pozůstalosti Karla a Petra Baarových jsou zapsány i boty soukenné kromě jednoho páru bot (obyčejných) a dvou párů bot z telecí kůže, Jakub Bayer měl i „krcpe valašský“.

Muži ve Štramberku nosili na hlavách klobouky, beranice, soukenné čepice. Rudolf Vítkovský měl dva kulaté klobouky a kuní čapku. Václav Štěpán měl klobouk a koženou čepici. Doplněkem mužského oděvu v první polovině 19. století byl černý hedvábný šátek. Z výše uvedeného výčtu oděvních součástí je patrné, že oblek mužů ve Štramberku v první polovině 19. století obsahoval jak módní tak lidové prvky. K součástkám ovlivněným evropskou módou patří zejména šosaté svrchní kabáty, fraky a kabáty uniformní. Fraky byly součástí denního oblečení měšťanů od roku 1760 do poloviny 19. století.⁸⁾ Naopak barevné krátké kamizolky a flametky můžeme považovat za prvek lidového oděvu⁹⁾ stejně jako soukenné vesty tmavé a červené (evropská móda předepisovala tehdy ještě vesty z lehkých zdobných materiálů) a dlouhé černé soukenné nohavice. Šátky nošené na krku byly v této době již obecně rozšířeným prvkem oděvu nejen ve městech, ale i na venkově.¹⁰⁾ I Mates Čep, chalupnický výměnkář v Životicích, zemřelý

roku 1825, vlastnil hedvábný šátek na krk, stejně jako například František Toman z Hodslavic, zemřelý roku 1813.¹¹⁾

Oproti mužskému oděvu je oděv žen typickým lidovým oděvem, složeným ze sukne, zástěry - fjertuchu, košilky a vestičky - lajblíku. Sukně se nosily tmavě i světle „nebesky“ modré, cajkové pruhované a z míchané měňavé tkaniny. Rozina Vlčovská, žena soukeníka z č. 205, která zemřela roku 1811, měla kromě červeně pásované a měňavé cajkové sukne i sukni z modrého sukna. Přes sukne se vázaly zástěry pruhované nebo kartounové, jednobarevné i tištěné, nejčastěji modře. Rovněž šátky se nosily pruhované nebo kartounové potištěné. Pokud je v soupisech uvedena barevnost, vyskytuje se barva modrá, červená a hnědá. Rozina Vlčovská měla i turecký kartounový šátek. V pozůstalosti téměř žádné ženy nechybí bílý šátek. Magdalena Škrobánková, zemřelá roku 1811, jich měla dokonce šest a Magdalena Jaschková, tkalcovská mistrová z čísla 238, zemřelá roku 1811, měla jeden bílý bavlněný a jeden bílý mušelinový šátek. Pod šátky se nosily čepce, ovšem jejich tvar se nedá podle archivních pramenů určit. Po Kateřině Baarové z čísla 19, která zemřela roku 1811, zůstal starý bílý čepce. Kateřina Baarová z čísla 107, zemřelá roku 1813 měla čepců dokonce sedm.

Vestičky - lajblíky se šily z různých materiálů, ze sukna, kartounu i hedvábí, pokud je uvedena barva, je to opět modrá, jen Magdalena Jaschková měla lajblík zelený. Nákladná výzdoba vestiček zřejmě nebyla běžná. V pozůstalosti Kateřiny Baarové z čísla 107 jsou odlišeny dva lajblíky zlatem zdobené od lajblíku hedvábného.

Na nohou nosily ženy vlněné punčochy červené nebo modré a boty nebo střevíce kožené i soukenné. To, že se v jednotlivých pozůstalostech objevují punčochy jen po jednom nebo dvou párech naznačuje, že nebyly běžně nošeny, snad jen ve svátek nebo v zimě. Juliana Petrášová, ševcová z čísla 140, která zemřela roku 1812, měla sice dvoje boty, ale jen jeden pár punčoch.

V chladnějším počasí se ženy pravděpodobně zahalovaly do velkých šátků, protože jen ve dvou pozůstalostech jsou zaznamenány krátké kabátky - kamizolky. Kateřina Marková z čísla 193, zemřelá roku 1811, měla kamizolu ze zeleného sukna, Kateřina Baarová z čísla 19 měla dokonce tyto kabátky tři: soukenný, černý bavlněný a cajkový míchaný.

Více rozšířené byly kožíšky, opět potahované sukнем modrým nebo zeleným nebo míchanou tkaninou.

Pro zajímavost uvádím výpis oděvních součástí z pozůstalostního inventáře vdovy Kateřiny Baarové z čísla 19, zemřelé roku 1811: obyčejná černo-červeně míchaná sukne, červeně a modře míchaná sukne, sukne nebesky modrá, fjertuch, z hnědě tištěného plátna, červený plátěný fjertuch, starý barvlněný šátek, hnědý bavlněný šátek starý, trochu lepší bavlněný šátek s červenými pásky, krátký kožíšek míchaný, černá bavlněná kamizolka, míchaná cajková kamizola, soukenná kamizola, dvě staré ženské košile, starý bílý čepce.

Ze srovnání jednotlivých inventurních soupisů vyplývá, že v typech oděvních součástí nebyly rozdíly mezi měšťany a předměšťany, soukeníky a tkalci ve Štramberku. Majetkové rozdíly se projevovaly ne v typech oděvů, ale v množství jednotlivých oděvních součástí - kabátů, vest či sukni, a v případné absenci nákladných oděvů v některých pozůstalostech, zejména svrchníků - „kaputrocků“.

Při srovnání inventurních soupisů je patrný velký rozdíl v průměrném množství šatstva mezi obyvatelstvem Štramberka a sousedních zemědělských obcí, kde bývá často uvedeno jen několik málo nejzákladnějších oděvních součástí. Toto ovšem nemůžeme chápat jako důkaz vyšší životní úrovně ve městě, ale jako výraz odlišné hospodářské a názorové orientace obyvatel zemědělského venkova a řemeslnického městečka.¹²⁾

Poznámky:

- 1) Cyril Hykel, Štramberk po stránce národopisné, in 600 let města Štramberka, Ostrava 1959.
- 2) Anděla Blažková, Štramborské výšivky, Naše Valašsko II, 1931, str. 165–168; Dr. Adolf Hrstka, Štramborské šátky, Kravaňsko, listková čítanka pro Severo-východní Moravu č. 7, str. 3–6 a jiné.
- 3) Pro Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín se připravuje článek o oděvních součástkách z území našeho okresu, které jsou uloženy v českých a moravských muzeích.
- 4) Státní oblastní archiv Opava, fond Velkostatek Nový Jičín č. 2736 a 3205.
- 5) Bruhn - Skabina, Kostüm und Mode, Leipzig 1938, str. 62.
- 6) Chemie pro každého, Praktický receptář, Praha 1971, str. 280.
- 7) Tamtéž, str. 285.
- 8) Ludmila Kybalová, Olga Herbenová, Milena Lamarová, Obrazová encyklopedie módy, Praha 1973, str. 501.
- 9) Tamtéž, str. 519.
- 10) Tamtéž, str. 413.
- 11) Státní oblastní archiv Opava, Velkostatek Nový Jičín č. 3185 a 3157.
- 12) Státní oblastní archiv Opava, fond Velkostatek Nový Jičín, č. 3184–3186 Životice, č. 3165 Mořkov, č. 3209 Veřovice, č. 3156–3158 Hodslavice.

Z HISTORIE MLÉKÁRENSKÉHO DRUŽSTEVNICTVÍ NA NOVOJIČÍNSKU

Jan Orlita

Po revolučním roce 1848, kdy byla zrušena robota a poddanství, doznalo družstevnictví v našich zemích velkého rozmachu. Byla zakládána družstva výrobní, spotřební, úvěrová-peněžní a zemědělská. Jejich posláním bylo vymanit se z kořistnického podnikání určitých vrstev a tím se zbavit jakékoliv závislosti na nich. Ze zemědělských byla to i družstva mlékařská.

Družstevnictví v našem regionu se začalo vyvíjet v druhé polovině minulého století. Podle hodnověrných zpráv bylo ustaveno první české mlékařské družstvo na Moravě se sídlem ve Lhotě (nyní Starojické) jako společenstvo s ručením neobmezeným dne 16. 8. 1891,¹⁾ nikoliv tedy mlékařské družstvo v Paloníně, okr. Olomouc, které bylo považováno za nejstarší, jak uvádí Fr. Wencel²⁾ (toto družstvo bylo ustaveno až 25. 5. 1893).

Podle zprávy vrchního státního zvěrolékaře MVDr. Antonína Váhalý, syna jednoho ze zakládajících členů a později i likvidátora družstva K. Váhalý z Palačova, datum založení souhlasí a družstvo bylo založeno na gruntě Jana Vavřína ve Lhotě čp. 24 (viz fotografii), kde byly také pro umístění provozovny uvolněny a upraveny soukromé místnosti (donesedávna zabudovaný mléčný sběrný bazén byl betonový). Během svého šestiročního působení mělo družstvo členy ve Sta-

rojické Lhotě, Starém Jičíně, Janovicích, Petřkovicích, Vysoké, Vlčnově, Hůrce, Jičíně, Palačově, Porubě a Hustopečích.

Na ustavující schůzi bylo přítomno 33 členů, kteří protokolárně přijali „společenskou smlouvu“ jednomyslně a zvolili správní výbor, z jehož středu byli ještě téhož dne zvoleni funkcionáři v čele s Fr. Segeťou jako předsedou, J. Šindlerem, správcem školy, jako jeho zástupcem, K. Segeťou, pokladníkem, dále J. Vavřínem, A. Vašinou, J. Vahalíkem a K. Segeťou.³⁾ Třemi posledně jmenovanými byly stanovy ve smyslu zák. č. 70 ze dne 9. 4. 1873 podepsány a pak krajským soudem v Novém Jičíně schváleny.

V druhé části stanov je důležité a zajímavé ustanovení o dodávce mléka a vytyčení zásad, podle kterých se pak mlékařství budovalo. Zároveň byl vydán provozní řád, v němž se vyžadovalo cezení a chlazení mléka, čistota při dojení, způsob krmení (jen zdravou pící), zkouška při přejímce mléka na kyselost, případně pach a v neposlední řadě i tresty za falšování, tj. zvodňování mléka. Pozdější zkušenosti získané v průběhu hospodaření ukázaly, že bylo opomenuto uvést do stanov i zřízení dozorčí rady, která mohla zamezit případným omylům nebo snad i spekulacím jak v příjmu, tak i ve zpeněžení.

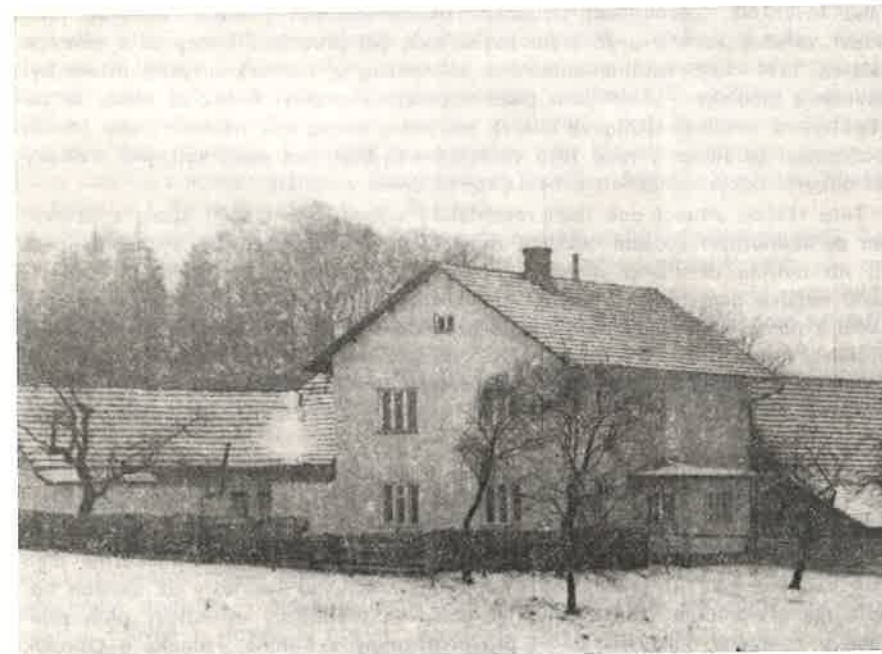
Aby se zvýšil výkup mléka, které dodávalo 155 členů družstva, bylo po předchozím schválení představenstva vykupováno mléko i od nečlenů, ovšem s odlišnou výkupní cenou. Výplata mléka se vyplácela každý měsíc, a to zálohově. Konečná bilance musela pamatovat na každoroční 5 % amortizaci a 2 % odvod do rezervního fondu.⁴⁾

Každé začátky jsou zpravidla těžké; tomu se nevyhnula ani „mlékárna“ ve Lhotě. Dostavily se starosti, co s vykoupeným mlékem, neboť i každý laik ví, že se tento produkt nedá dlouho skladovat. Představenstvo muselo tento problém nějak řešit, neboť není umění jen levně nakoupit, ale i dobře zpeněžit. Tuto poučku si vedení družstva trochu pozdě uvědomilo. Kromě toho Nový Jičín jako nejbližší a také perspektivní odbytiště nebylo českému venkovu a hlavně rodičům se sdružování nijak nakloněno, a tudíž dávalo přednost zemědělským výrobkům z německých obcí.

Konkurence na trhu se začala projevovat velmi brzy, neboť cenovou hladinu určovala zvláště jakost, a ta pochopitelně v důsledku neodbornosti neměla svou výši. Jediným východiskem z rodičích se obchodních nesnází bylo zpracování mléka na mléčné výrobky. Proto bylo rozhodnuto vyrábět z přebytků máslo a tvaroh, ale zase chyběla osobnost, která by měla aspoň ty nejzákladnější velkovýrobní zkušenosti. Proto byl vyslán na praktické vyškolení do Kroměříže člen družstva, lhotský zemědělec Horák,⁵⁾ a ten se po návratu stal vedoucím výroby. Ježto se vyráběl také tvaroh, vracela se syrovátka členům v poměru dodaného mléka.

Přesto, že tu byla snaha hospodařit s minimálními ztrátami, počáteční neznalost měla neblahý dopad jak na výrobu, tak i její zpeněžení. Stále ještě neodborné zpracování, nevhodné uskladnění (o nějakém chladicím zařízení nebylo tušení a ani možnosti jej poříditi), nezajištěný včasný odbyt — to byly příčiny znehodnocování a často i úplné zkázy výrobků.

To pak svádělo činovníky družstva k tomu, že ze získaných přebytků rozmnožovali počty domácího zvířectva, které si pak vzájemně rozdělovali nebo ve svůj prospěch zpeněžovali. A přesto ještě značná část mléčných výrobků, zvláště již zkažených sýrů byla vyvážena do blízkého lesa a tam zakopána. Druhotnou roli sehrála nezkušenost činovníků, jejichž příbuzenský poměr vylučoval potřebnou hlubší kontrolu. Negativní jevy vyvrcholily, když finanční zpráva valné hromady družstva dne 11. 6. 1897 zjistila, že schodek hospodaření činil již 13 000 zlatých.

Budova mlékárny ve Starojické Lhotě z roku 1891 (nyní čp. 24)

Proto bylo nutné udělat rozbor hospodaření, který provedla tříčlenná zvláštní komise, již vedl Jar. Bureš, ředitel hospodářské školy v Hranicích. Tato komise navrhla valné hromadě dne 14. 1. 1898 družstvo likvidovat. Vzniklou ztrátu ve výši 28 496 korun museli členové uhradit. A to byl na tehdejší dobu tvrdý postih, neboť na každý podíl ve výši 4 zlatých zaplatili členové družstva 170 korun 64 haléřů. Důvěra zemědělců Starojicka k sdružování v jakékoliv formě byla silně otřesena, takže na zmíněné valné hromadě naprostá většina s likvidací souhlasila a teprve po 10 letech (9. 9. 1908) bylo toto družstvo ze společenského rejstříku krajského soudu v Novém Jičíně vymazáno.

Likvidace byla poučením a zároveň výstrahou při zakládání dalších družstevních mlékáren v široké oblasti Moravy, ač většina pak po celá desetiletí plnila své poslání, dobře hospodařila až do doby po 2. světové válce, kdy byla znárodněna. Dodávám, že za první republiky a ještě ke konci 2. světové války byly na Kravařsku družstevní mlékárny v Sedlnicích, Odrách, Kunvaldě (Kuníně), Fulneku (založená 1921), Budišově a Polomi u Hranic — a dvě soukromé ve Fulneku fa Hamburger a spol., v Suchdole fa Rauppach. Všechny tyto mlékárny byly německé.

Na jejich působnost pak v roce 1945 navazuje budování družstev již v nových poválečných podmínkách, na troskách systému ústředně řízeného válečného hospodářství, s novými lidmi, schopnými družstevní myšlenky prosazovat, zvláště tam, kde po odsunu německého obyvatelstva nastoupili noví osídlenci ze všech koutů republiky. Tito lidé téměř všude přebírali jen budovy a pozemky bez

živého inventáře. Zásobovací situaci v okrese ovlivnil i odsun dobytka jako součást válečné kořisti; a co ještě zbylo, bylo při přechodu fronty už v zimních měsících 1944–1945 totálně zamořeno slintavkou a kulhankou, jejíž útlum byl přesunem z hlediska veterinární péče naprosto nemožný. A tak se stalo, že na 15 hektarové usedlosti stála ve chlévě jen jedna kráva a v některé třeba žádná, neboť mnozí osídlenci v roce 1945 ve starém bydlíšti nic nechovali, jiní z obavy před dobytčí nákazou nechali dobytek raději doma v rodišti.

Tuto těžkou situaci pak řešil zemědělský odbor rady ONV⁶⁾ spolu s ustavujícím se Jednotným svazem českých zemědělců. Výsledek jednání vyzněl k navázání na nutnou distribuci dobytka z okresů Čech, a to přesunem do oblastí válkou nejvíce postižených. Později se ukázalo, že toto opatření bylo jen východiskem z nouze. Přesunutý dobytek po provedené zdravotní zkoušce přinesl další problém. Velká část tohoto dobytka, přidělovaného osídlencům vesměs „na úvěr“, byla tuberkulózní a veterinářům přidala hodně starostí a práce při útlumu nemoci. V brzké době se však za vydatné pomoci České státní pojišťovny i tento problém odstranil.

V této době se již formovaly přípravy k převzetí všech německých družstevních i soukromých provozoven, k jejich obnově, a za pomoci všech hospodářských i politických orgánů se tvořily přípravné výbory, mezi něž patřil i výbor pro vytvoření mlékařského družstva. Byli vyhlédnuti lidé, kteří k mlékařině měli určitý vztah a také již jakousi odbornost pro práci, jež nesnesly už dalších odkladů. Na přelomu let 1945–1946 byl sestaven předběžný výhledový plán racionizace a navržena nasávací oblast pro provozovny v Kuníně, Fulneku a Odrách. Zanikly bývalé německé provozovny v Sedlnicích, stará v Kuníně a v Budišově. V Polomi se zřídila tavnírna sýrů, pro okres Nový Jičín, Valašské Meziříčí a Hranice; bývalá soukromá mlékárna německé firmy Rauppach v Suchdole nad Odrou zůstala jako ústřední laboratoř pro tři provozní podniky. Tavnírna sýrů a laboratoř byly během 5 let zrušeny.

Z vyjmenovaných podnikových provozoven měly existenční předpoklady pouze Kunín s národním správcem Antonínem Pospíšilem⁷⁾ (který po půl roce odchází do koncernu „Lacrum“ v Brně; na jeho místo nastupuje Ladislav Mlečka), dále Fulnek s národním správcem Janem Dvořákem (kterého po jmenování ředitelem vystřídal Josef Fojtů) a Odry s národním správcem Vlast. Železníkem (v roce 1948 vystřídán Aloisem Hekelem).

Pro přehlednější obraz nutno uvést, že kupř. v 1. pololetí roku 1947 bylo vykoupeno

v Kuníně	2 837 665 litrů mléka,
ve Fulneku	1 759 824 litrů mléka,
v Odrách	1 639 541 litrů mléka.

Denní výkup činil průměrně 34 256 litrů ve všech provozovnách, v nichž bylo 52 osob zaměstnáno v provozu a 25 v administrativě. Na pokrytí nákladů byl jeden vykoupěný litr zatížen 31 haléři.

Poněvadž toto složení nemělo družstevní charakter, bylo zahájeno mezipodnikové jednání o sloučení v jeden celek. Jednání často naráželo na osobní ambice a místní patriotismus; sladit různorodé názory na žádoucí družstevní formu nebylo nijak lehké. Teprve po dlouhé přesvědčovací přípravě byla na den 27. 4. 1946 svolána ustavující schůze přípravného výboru za účasti 20 členů, tj. členů představenstev jednotlivých mlékáren z Kunína, Fulneku a Oder. Bylo dohodnuto sloučit se v jeden podnik s jedním vedením pod úředním názvem „Kravařské mlékařské družstvo, zaps. spol. s r. o. se sídlem v Novém Jičíně“. Tuto dohodu

téměř 500 přítomných jedenáctičlenný výbor a patnáctičlennou dozorčí radu. Ti ze svého středu zvolili za předsedu družstva Jana Orlitu, rolníka z Loučky, Josefa Blahetu z Jílovce a Aloise Míka z Louček u Oder jako místopředsedy. Předsedou dozorčí rady byl zvolen ing. Antonín Svoboda, ředitel ZTŠ v Žilíně u Nového Jičína. Společná schůze představenstva a dozorčí rady jmenovala ředitelem družstva Jana Dvořáka a udělila mu prokuru; jako hlavního ekonomu jmenovala Jana Kusáka z mlékárny Kunín. Jako vedoucí provozu zůstali v Kuníně L. Mlečka, ve Fulneku J. Fojtů a v Odrách Vl. Železník.

Pro funkcionáře, administrativu i provoz nastala doba horečné činnosti. Bylo nutno se starat nejen o dobrý chod mlékáren, mlékárny modernizovat, ale také získávat další členy z obcí, které byly na mlékárny napojeny. Byla uspořádána řada přednášek a schůzí v rámci hranic družstevní oblasti. Tato činnost se dařila, což potvrzovaly měsíční schůze představenstva, v nichž byly přijaty stovky nových členů. Rekord byl v době od 27. 11. 1947 do 17. 1. 1948, kdy se přihlásilo 633 nových členů. Vše nasvědčuje, že pro úspěšné a prospěšné družstevní podnikání není třeba nikoho nutit; vždyť během dvou let jsme měli ve 110 obcích 3320 členů.

Tento živelný rozmach nešel ani pozornosti novinářů. V článku „Dobrá práce mlékařského družstva v Novém Jičíně“ se uvádí:⁸⁾ „Naši rolníci nastoupili v Ostravském kraji na dobrou cestu, na cestu družstevního podnikání, které je zárukou vyšších forem zemědělské práce. Pěkný příklad v tomto směru ukázalo mlékařské družstvo v Novém Jičíně, které se snaží stále rozšiřovat živočišnou výrobu, hlavně v horských obcích. Kravařské mlékařské družstvo bylo založeno v roce 1946 a získalo v očích rolníků takovou důvěru, že má dnes již 3300 členů — drobných rolníků. Všichni členové družstva se snaží, aby chovali co nejvíce dojníc a odváděli co nejvíce mléka. Za takovou příkladnou práci díky. Tyto úspěchy dodávaly chuť do každé další práce ve prospěch jak družstevníků, tak i obyvatelstva.“

V roce 1947 vybudovalo družstvo v Novém Jičíně další podnik jako přidružený pracoviště, pro výživu neméně důležitý: drůbežářský podnik se sběrnou vaječ o kapacitě 8 milionů vaječ a 80 tisíc kuřat ročně. I tady, díky poctivé odváděné práci našich žen (zaměstnány byly jen ženy) byla distribuce vaječ v okrese pro konsum vždy plně zajišťována. Na vedení měli značnou zásluhu Jar. Hýpl a Jan Míčka. Proto při bilancování své činnosti roku 1947 mohlo družstvo ze svého hospodaření přidělit obcím, školám a zemědělským podnikům:

na zvelebení chovu dobytka	1 150 000 Kčs (plemenný materiál)
na zvelebení chovu drůbeže	150 000 Kčs
na zemědělské školství	50 000 Kčs.

Nutno podtrhnout, že se použilo peněz z přebytků hospodaření, neboť provozní náklady, mzdy, údržba, daně, dávky, odvody, doprava a zvláště investice stavební i strojní v jednotlivých provozovnách se stále plynule uhrázovaly. Bylo toho dosaženo jen poctivou a svědomitou prací celého pracovního kolektivu i vedení. Tady se kladly základní kameny celému národnímu hospodářství. A na takovou odevzdanou práci se i my dnes s pocitem hrдостi ohlížíme.

A k dokreslení ještě krátce něco o investicích, které byly do roku 1950 realizovány a o stavu a rozsahu, v jakém byl majetek po Němci převzat v jednotlivých provozovnách, které ve výkupu a zpracování mléka pokračovaly.

Fulnecká mlékárna o kapacitě 50 000 litrů mléka denně byla vybavena dvěma sušičkami mléka, ale v jednom areálu byl i družstevní mlýn, parní pekárna, obilná

skladiště se silem, sušárna brambor o kapacitě 600 vagónů ročně, obvodová sběrna vajec, opravná zemědělských strojů, sklad umělých hnojiv, stavebního materiálu a spotřebního zboží, vlastní elektrárna s velkou kotelnou (odpadová pára byla využita při provozu sušiček). Tento víceúčelový areál sloužil čistě jen zemědělství a jeho potřebám, ale družstvo potřebovalo jen ty prostory, které vyhovovaly mlékárenství. Po delimitaci tohoto sdruženého podniku na jednotlivé sektory se budovalo samostatné pracoviště, kterému připadl i objekt dosud nevyužitý mlékárny fy Hamburger a spol. Zde nebyl provoz zahájen, poněvadž vlivnými advokátskými triky (měli totiž dobré zastoupení ve správní radě) nebyla provedena konfiskace tohoto podniku, což se stalo dodatečně až po třech letech z příkazu ministerstva výživy dne 20. 11. 1948, národním správcem se stal Jan Dvořák. O složení celé této společnosti mluví zápis v obchodním rejstříku krajského soudu v Opavě ze dne 21. 1. 1947. Ve Fulneku byly tedy začátky velmi těžké, zvláště když Fulnek byl druhou světovou válkou z celého okresu nejvíce postižen. Z 580 domů bylo 278 zbořeno a 171 značně poškozeno, takže v městě zůstalo jen 130 obyvatelných domů. Podrobněji fulnecké poměry a vývoj družstevní mlékárny popisuje Jan Dvořák, bývalý její ředitel, v zápiscích v článku „O družstevnictví v historii“, které jsou předány do úschovy okresnímu archivu v Novém Jičíně.⁹⁾

V Odrách byly postaveny na nádvoří garáže, údržbářské dílny a místnosti pro skladování výrobků a provozních potřeb.

Základy nynější kunínské mlékárny a hrubou stavbu provedlo za okupace ještě německé vedení, v jehož čele stál R. Kloss, rolník z Hukovic. Provozní zařízení bylo již z velké části zakoupeno, ale nezamontováno. Do úplného provozuschopného stavu plnila výrobní úkoly ještě původní stará provozovna asi do poloviny roku 1945. Teprve při montáži se ukázalo, že mnohé součástky scházejí. Šetřením se zjistilo, že tyto věci byly před příchodem fronty Němci uschovány nebo zašantročeny. O tom všem měl největší přehled bývalý německý administrativní úředník mlékárny V. Thien, jehož služby byly novému vedení velmi prospěšné. Proto také nebyl se souhlasem MNV v Kuníně pojat do odsunu Němců. Rovněž s likvidací bývalé soukromé mlékárny fy Rauppach v Suchdole se příliš nespíchal pro nedostatek vlastních dopravních prostředků pro vzdálenější vesnice. Situace nutila, aby svoz z blízkého okolí mlékáren byl prováděn koňskými potahy jako z Bernartic n. O., Hukovic, Hůrky, Kunína, Šenova, Žiliny, Životic, Mankovic, Vražného, Bartošovic, Bludovic a Loučky. Kromě toho byly zřízeny tři obvodní sběrný v Budišově, Vítkově a Březové, kde bylo vybudováno i chladicí zařízení. Z těchto a vzdálenějších míst byl svoz prováděn auty nebo traktory. V té době dosahoval již denní výkup až 60 000 l mléka, do všech tří provozoven. Objekt provozovny v Kuníně byl oplocen, vydlážděny cesty, postaveny garáže, vybaveny místnosti pro kulturu a sociální potřeby, laboratoře⁹⁾; a protože zde byl citelný nedostatek nezávadné vody, kterou vodárna v Novém Jičíně nemohla vždy zaručit, byly v okolí mlékárny prováděny pokusné vrty, ale s malým výsledkem. Vodonosná zásobárna takové vody je až v katastru obce Jeseník n. O., a to byla příliš velká vzdálenost. Tento vodní problém byl vyřešen až později zesílením potrubí městského vodovodu.

Pro provoz „vajčárny“ byla zpočátku roku 1947 pronajata a později přidělena bývalá textilní továrna fy. Liewehr v Novém Jičíně. Pro novou, dosud v okrese nezvyklou formu výkupu bylo nutno obstarat i potřebné, mechanicky snadno ovládatelné třídičky vajec, chladírny, líhňe pro vlastní potřebu kuřat ve „slepíčárně“ v Kuníně (v lese vedle mlékárny byly postaveny nové kurníky a oplocen výběh).

Pokusil jsem se popsat vznik družstevního podnikání z let na přelomu století s porovnáním nových družstevních seskupení za dobu do poloviny tohoto století, tj. do znárodnění.

Je jisté, že družstevnictví se vyvíjelo postupně a že jeho vývoj ve světě není ukončen. Družstevnictví sehrálo významnou roli při budování socialismu, a proto je stále třeba, aby jeho zdravé jádro bylo zachováno. Tento článek je jen malou výsečí z historie zemědělského družstevnictví v okrese a doufám, že poslouží jako štafeta, kterou nynější generace přebere a bude v budoucnu doplňovat.

Poznámky:

- 1) Bývalý krajský soud v Novém Jičíně, obch. rejstřík, kniha II-33, str. 180 ze dne 19. 2. 1892.
- 2) Fr. Wenzl: Začátky družstevního mlékařství na Moravě, Brno 1940 (Stud. ústav družstevní) str. 25 a násl.
- 3) Jejich podrobnou a zajímavou charakteristiku podává doc. dr. ing. Karel Vlček v knize „Vývoj družstevního mlékařství“, knižnice Studijního ústavu družstevního v Brně, sv. 3, str. 30.
- 4) Viz publikaci uvedenou v poznámce č. 3, str. 31.
- 5) Dodnes se s přezviskem „Horák-syrař“ ve Starojické Lhotě setkáváme.
- 6) Viz archiv zeměd. odb. ONV v Novém Jičíně.
- 7) Nyní na odpočinku v Tovačově, čp. 480, okres Přerov.
- 8) Deník „Nová svoboda“, leden 1946.
- 9) Jan Dvořák, nar. v Drnovicích u Vyškova. V letech 1919–1920 absolvoval mlékařskou školu v Kroměříži. První působíště bylo mlékařské družstvo v Nezamyslicích, pak v Prostějově. V roce 1929, kdy u nás vrcholila hospodářská krize, odjel do Ameriky a usadil se v Argentině, kde získal znalosti cizích jazyků a odborností významné postavení. Ucházel se o pronájem velké mlékárny, který mu byl přislíben. Poněvadž byl dosud svobodný, rozhodl se odjet zpět do vlasti s úmyslem oženit se a pak se vrátit zpět. Toto předsevzetí nesplnil a zůstal svobodný až do své smrti. Proto přijal místo správce mlékárny ve Zdounkách, kterou vedl 15 let. Po osvobození přešel do pohraničí. Byl spoluzakladatelem a pak ředitelem „Krav. mlék. družstva“. Po znárodnění přechází na podnikové ředitelství mlék. průmyslu v Ostravě. Zde své organizační schopnosti a bohatou životní praxi uplatňuje při výstavbě moderního kombinátu v Martínově. Po 20 letech působení na Ostravsku odchází na odpočinek do své rodné obce Drnovic, kde 28. 2. 1981 zemřel.

OSVÍCENSKÉ SNAHY MARIE VALBURGY TRUCHSESS-ZEILOVÉ NA KUNÍNSKÉM PANSTVÍ

František Schwarz

Do kulturních dějin Novojičínska se svým pozoruhodným úsilím o povznesení výchovy, vzdělání a kulturní úrovně poddaného lidu na přelomu 18. a 19. století natrvalo zapsala hraběnka Marie Valburga Truchsess-Waldburg-Zeilová, rozená Harrachová. Svými pokrokovými snahami se zařadila k těm protagonistům osvícenské ideologie a kultury, kteří přes svou příslušnost k tehdy vládnuocí feudální aristokracii napomohli svou činností ke společenskému pokroku budoucí kapitalistické společnosti.

Je nepochybné, že její životní orientace byla vedle zřejmých dispozic subjektivních silně ovlivněna i společensko-historickými poměry konce doby tereziánské, dobou josefínských reforem a pohnutých událostí Velké francouzské buržoazní revoluce. A přestože jí její původ a rozsáhlé rodové jmění předurčovaly pro přepych a lesk tehdejší aristokratické společnosti, rozhodla se pro vlastní životní cestu, jejíž humánní ideály byly vládnuocí feudální třídě cizí. Zato jí získaly uznání a obdiv generací příštích a nutno říci, že obdiv až nekritický, motivovaný hlavně neobjektivními měřítky a nehistorickými přístupy zvláště starší německé regionální historiografie.¹⁾ Tak byl do značné míry zkreslen nejen rozsah a význam jejích snah a skutečných zásluh, nýbrž ve značně zidealizované podobě byly líčeny i některé rysy její osobnosti. Nicméně přes poměrně velký odstup od doby, v níž v našem regionu žila a působila, neztratilo pravdivé osvětlení jejího osvícenského úsilí smysl nejen v souvislosti s počátky vzdělání Františka Palackého, nýbrž i s celkovým výzkumem širších společensko-historických podmínek a ideových předpokladů, jež vedly později na Moravě k epochálnímu přírodovědeckému objevu slavného hynčického rodáka a zakladatele genetiky Řehoře Mendla.²⁾ Právě v tomto kontextu nabývá podíl jejího pokrokového vzdělávacího snažení na rozvoji vědeckého myšlení a poznání v následujících desetiletích 19. stol. nový rozměr, bez něhož by nebylo možno pochopit začátky složité a dlouhodobé cesty k vědecko-technickému pokroku naší přítomnosti. A nutno říci, že na prahu tohoto vývoje stály nejen události Velké francouzské buržoazní revoluce, nýbrž také tíživé následky koaličních a napoleonských válek, jež otřásly Evropou a jejím zastaralým řádem. V této době velkých dějinných proměn a osudových zvrátů, jež v podmínkách rakouské monarchie vyústily v reakční Metternichův absolutismus, se složitým způsobem utvářela a naplňovala i životní dráha Marie Valburgy Truchsess-Zeilové.

Narodila se 22. října 1762 v Brně, kde byla pokřtěna v gotické katedrále sv. Jakuba.³⁾ Byla první a jedinou dcerou říšského hraběte Františka Xavera Harracha z Rohravy, rytíře vojenského řádu a komořího císařovny Marie Terezie, který byl majitelem kunínského panství na Novojičínsku. Sloužil v císařské armádě jako velitel pěšího pluku a později v hodnosti podmaršála jako velitel Lombardie.⁴⁾ Její matka, Marie Rebeka Harrachová, byla svým původem spjata se starobylým rodem říšských hrabat z Hohenembsu.⁵⁾ Jako budoucí dědičce rozsáhlého rodičovského jmění se jí dostalo pečlivé výchovy, jež byla na úrovni tehdejší zámožné aristokracie. Důkladné vzdělání získané hlavně domácí výukou

Marie Valburga Truchsess-Zeilová — z publikace F. Lífky

bylo znásobeno jejím mimořádným nadáním a zájmem o vědění. Od mládí toužila po samotě, stranila se společenského ruchu a jedinou její zábavou se jí od dětství staly knihy, z nichž si vybírala i ty nejnáročnější.

Usilovnou četbou si získala nejen pozoruhodné vědomosti, nýbrž i preciznost myšlení, jež jí umožňovalo chápat i ty nejobtížnější otázky a problémy. Tato skutečnost při její vnímavé a citlivé povaze natrvalo ovlivnila její životní zájmy a orientaci. Hlavní oblastí jejího zájmu byly od mládí otázky náboženství a přírody, později převážně oblast výchovy a vzdělání, k níž prostudovala s velkým zájmem všechnu tehdy dostupnou literaturu.⁶⁾

Své dětství a mládí prožila v aristokratickém prostředí na zámcích v Bystrém u Poličky v Čechách, v Kuníně u Nového Jičína a v zimních měsících ponejvíce v Brně a ve Vídni. Nezapomenutelné dojmy v ní zanechala krásná příroda s nádherným okolím Bystrého, se stylovým renesančním zámekem, v němž se nacházela obrazová galerie předků hohemembského rodu, původní hohemembská knihovna a několik vzácných rodových relikvií a památek.⁷⁾ Některé z nich, připomínající zašlou slávu hohemembského rodu, se nacházejí dodnes v bysterském barokním kostele, v němž vpravo od hlavního oltáře stojí lavice, v níž Marie Valburga sedávala jako dítě se svou matkou při bohoslužbách.⁸⁾ V mládí si oblíbila i kunínský barokní zámek a poklidnou krajinu horního Poodří s její malebnou nivou a rozlehlými loukami.

S jejími vážnými zájmy a povahovými rysy v období adolescence poněkud kontrastovala jistá nevázanost a neklid, jež se projevovaly v občasných nočních toulkách v přírodě, v odvážných jízdách na koni a velké touze po cestování.⁹⁾ Marie Valburga brzy vospěla v dívku půvabného vzhledu a nevšední krásy, před níž vysoký původ i osobní kouzlo otevíraly slibné životní perspektivy. Avšak Amorův šíp příliš brzy zasáhl její srdce, neboť již v šestnácti letech se zamilovala do čtyřadvacetiletého důstojníka, hraběte Klementa Aloise Truchsess-Waldburg-Zeile, který sloužil jako nadporučík v pěším pluku jejího otce v posádce v blízkosti Brna.¹⁰⁾ Jelikož sňatek byl uzavřen již 12. září 1779 v Enzensdorfu u Vídně, kde se konala i nákladná svatební hostina. Sezдал je ženichův bratr Sigmund Kryštof, pozdější biskup v Chiemsee. Bylo to v neklidných časech tzv. války o dědictví bavorské, do níž zasáhl vojensky i tehdejší vídeňský dvůr. Tehdy František Xaver Harrach jako jeden z předních činitelů rakouské armády projevil nesouhlas s vojenskými plány Vídně a s obsazením Kladska rakouskou armádou v roce 1779. Výsledkem bylo jeho přeložení do severní Itálie, kde byl jmenován vojenským velitelem Lombardie se sídlem v Miláně. Dosáhl toho, že k milánskému pěšímu pluku Caprara byl zakrátko přeložen i jeho zeť.¹¹⁾ A tak se novomanželé vydali na dlouhou svatební cestu do Milána, kde prožili první týdny a měsíce svého manželství v jednom z nádherných milánských paláců, který se stal sídlem generála Harracha a jeho štábu. Po roce, 2. listopadu 1780 se jim narodil prvorozený syn Xaver Karel Vunibald. Avšak radost z této události byla brzy zastíněna náhlým generálovým úmrtím 15. února 1781, jež znamenalo pro ovdovělou matku i pro ně návrat na Moravu na bysterské nebo kunínské panství. Likvidací generálových majetkoprávních záležitostí v Miláně byl pověřen hrabě Klement jako kurátor své manželky, jež se stala univerzální dědičkou celého otcovského jmění. A tak na kunínské panství v blízkosti Nového Jičína přibyla ze vzdálené Itálie jeho majitelka a vrchnost, tehdy devatenáctiletá Marie Valburga, jejíž manžel byl přeložen z Milána opět k brněnskému pěšímu pluku.¹²⁾ Zde však bylo její mladé manželství, od něhož očekávala naplnění svých životních snů, vystaveno vážným zkouškám. Byly to nejen starosti a strasti se správou kunínského panství, nýbrž i žal a bolest nad úmrtím prvorozeného syna v lednu 1782 a o rok později nad úmrtím dcery Marie Charloty, narozené v Kuníně v březnu 1782.

Ještě bolestněji se jí po radostné události, jíž bylo narození druhého syna Františka Karla v srpnu 1785, dotkla smrt její vroucně milované a téměř již tříleté dcerušky Amálie.¹³⁾ Tato nenadálá ztráta zlomila její srdce. Svému utrpení a zármutku podlehla natolik, že si ve svém zoufalství přála následovat osud svých zesnulých dětí. Následkem těžkého duševního rozpoložení, opakujících se depresí a zanedbáváním nutné životosprávy se brzy vážně zhoršil její zdravotní stav. A velmi kritická situace u ní nastala, když začala odmítat i lékařskou péči. Nepomáhaly ani domluvy ani prosby jejích blízkých. S nepořízenou odjela po čtrnáctidenní návštěvě i její matka, která navštívila kunínský zámek na manželovo přání. Stejně neúspěšná zůstala i opakovaná mise učeného brněnského duchovního P. Schindlera a krajského lékaře, uskutečněná patrně na žádost prezidenta zemského práva hraběte Bukůvky. Nejvážnější obavy vzbuzovalo její onemocnění v polovině roku 1786, kdy se zdálo, že její stav je již beznadějný. Patrně pod vlivem této skutečnosti zkoncipoval její manžel 22. srpna 1786 dopis moravskému guberniu v Brně ve věci dalšího ponechání resp. prodloužení kurátorství nad kunínským panstvím za nemocnou Marii Valburgu, která měla v říjnu tohoto roku dosažením 24 let získat jako plnoletá neomezenou suverenitu nad svým dědictvím. V souvislosti s touto záležitostí upozornil v dopise na velmi vážný zdravotní stav své manželky a na pokračující úpadek jejich fyzických a duševních sil.¹⁴⁾ Těžko však říci, zda tento jeho krok, o němž se až propos brzy dověděla, byl motivován více obavou ze skutečného stavu věcí nebo osobním zájmem. A to tím spíše, že nelze v této souvislosti rozlišit, zda byl spíše příčinou nebo důsledkem zhoršení jejich vzájemného vztahu.¹⁵⁾ Jisto však je, že v této tristní situaci nebyl hrabě Klement Truchsess-Waldburg-Zeil své manželce dostatečnou oporou ani jako manžel, ani jako člověk, ač o to mohl subjektivně upřímně usilovat. Tato okolnost právě za této situace v jejich očích vážně zpochybnila upřímnost jeho počínání. V tomto kontextu je proto srozumitelné, že v naprostém rozporu s obsahem a smyslem jeho podání zemskému právu je její osobní dopis ze dne 15. října téhož roku, adresovaný rovněž hraběti Bukůvkovi. A opomineme-li jeho stylistickou preciznost, je jeho argumentační přesvědčivost projevem jak její intelektuální převahy, tak i nespornosti její právní legitimacy. Proto v něm v zájmu solidního uzavření celé záležitosti striktně požádala, aby jí na základě stejného vyjádření kurátora o jejím zdravotním stavu, který se měl stát fiktivním důvodem k upření jejího práva na správu dědictví, byla nyní, když již takový důvod neexistuje, tato správa bez dalších průtahů přiznána. O účinnosti tohoto dopisu, který napsala vlastní rukou a jenž byl adresátovi doručen zřejmě jejím důvěrným kurýrem, nemohlo být pochyb.¹⁶⁾ Již 10. listopadu po něm následovala oficiální žádost s matričním výpisem na brněnské gubernium o přiznání jejího práva. Této žádosti bylo promptně vyhověno rozhodnutím gubernia ze 17. listopadu, jímž se rušilo kurátorství jejího manžela a ukládalo se mu postoupit ve stanovené lhůtě za přítomnosti dvou svědků správu kunínského panství do majitelčích rukou.¹⁷⁾ A přesto, že není žádných pochyb, že by se tak ve stanoveném termínu nestalo, nedošlo ani po této události ke zlepšení jejich vzájemného vztahu. Právě v dalším vývoji událostí došlo spíše k jeho vyhocení, aniž by bylo možno z dostupných pramenů s jistotou říci, zda k tomu přispěla více rozdílnost jejich povah, či manželův sklon k dobrodružnému způsobu života, který se přičil její vážné a citlivé povaze.

Vzhledem k tomu, že ani v následujících měsících nebylo dosaženo mezi nimi smíru, stal se jejich spor předmětem jednání zemského práva v Brně. Když se nepodařilo ani této instanci jejich při překlenout, zbývalo jim za situace, kdy svazek manželský byl nezrušitelný, jen vzájemné odloučení. K jejich trvalému odloučení došlo po necelých 9 letech manželství v roce 1788. Tento nepříznivý

zvrát v jejich společném životě dolehl na Marii Valburgu o to tvrději, že její jediné žijící dítě, tehdy tříletý syn František Karel byl svěcen rozhodnutím prezidenta zemského gubernia k výchově otci, hraběti Klementovi. Ten se záhy rozhodl opustit Kunín a vrátit se do rodného Zeilu v Porýní. Tam po svém návratu vstoupil opět do vojenských služeb.¹⁸⁾ Avšak ještě téhož roku se odebral se svým starším bratrem Maxmiliánem do Vídně, kde došlo k dalšímu jednání s Marií Valburgou za přítomnosti její matky. Hlavním předmětem sporu byl nyní syn František Karel. A právě v této záležitosti se mu podařilo v říjnu 1790 při příležitosti císařské volby a korunovace nového císaře Leopolda dosáhnout jeho souhlasu, aby syn František Karel zůstal v jeho péči až do imatrikulace na některé universitě v dědičných zemích. Není bez zajímavosti, že tehdy využila Marie Valburga jeho nepřítomnosti v Zeilu a pokusila se o únos svého pětiletého synáčka, jemuž bylo zabráněno jen náhodou. Stalo se tak patrně v souvislosti s její cestou do Švýcarska.

Tento neprozíravý čin její pověsti nejen neprospěl, nýbrž ještě více zhoršil vyhlídky na urovnání jejich sporu, o něž se v roce 1792 ve Vídni ještě jednou pokusil hrabě Klement. Neúspěch tohoto pokusu znamenal mezi nimi začátek vleklého a nákladného soudního procesu. Téhož roku dosáhl hrabě Klement za korunovace císaře Františka II. ve Frankfurtu potvrzení dřívějšího Leopoldova rozhodnutí, jež znamenalo další odcizení syna Františka Karla jeho matce, již byl po životních zkouškách útěchou i nadějí.¹⁹⁾

Zůstala nyní ve svém neštěstí osamocena a zmítána obavami o své zdraví. Avšak ani ve chvílích utrpení a životního zklamání nepropadla beznaději a rezignaci. Její osobnost vzbuzuje obdiv tím spíše, že nehledala únik ze svého utrpení v mystice a iracionální kontemplaci, nýbrž že dovedla nalézt cestu a sílu k humanitním ideálům – výchovy, vzdělání a vědění, jejichž uskutečňováním si získala trvalé zásluhy. Tím se svými životními postoji začala odklánět od způsobů a morálky tehdejší vládnoucí aristokracie, z níž vzešla a proti níž vzplál právě v její době v absolutistické Francii požár revoluce. A ač byla svým společenským postavením s touto třídou úzce spjata, rozhodla se v duchu myšlenek osvícenství povznést výchovou, vzděláním a osvětou život venkovského lidu.

Její osobnost byla silně ovlivněna myšlením konce tereziánské doby, doby jejího dětství a dospívání, v níž se vedle konzervativního pozdně barokního katolicismu začaly prosazovat ve vzdělání a myšlení již výrazně vlivy osvícenství, zprostředkované pokrokovou západoevropskou filozofií a vědou, zvláště francouzskou. A v následujících pohnutých letech, jež byla dobou jejího myšlenkového zrání, přispělo osvícenské myšlení za autokratické vlády císaře Josefa II. významným způsobem k provedení závažných reforem, jejichž důsledky silně poznamenaly jak společenské, tak i hospodářské a kulturní poměry stárnoucí feudální společnosti a tehdejší rakouské monarchie. Taková reformní opatření jako bylo vydání tolerančního patentu a zrušení nevolnictví v roce 1781, citelné omezení moci katolické církve, církevních řádů, antikvárních stavovských institucí a orgánů a výrazné posílení vlivu státních úřadů a institucí silně zvlivnila stagnující hladinu pozdně feudálního systému. A ač neznamenal ještě zdaleka jeho zásadní změnu, přece uvolnila cestu k vývoji, který směřoval k jeho překonání a k postupnému vzniku společensko-ekonomických struktur budoucí společnosti kapitalistické. Zmíněné josefínské reformy se dotkly velmi silně poměrů na kunínském panství na Novojičínsku, a to právě v době, kdy tam jako nová feudální vrchnost přibyla se svým manželem Marie Valburga Truchsess-Zeilová. Souviselo to především se skutečností, že po třicetileté válce na tomto panství, jež přešlo v roce 1653 do držení katolických Serényů, začal s tvrdým znevolňováním poddaných i náboženský útlak. Tíha znevolnění zde nabyta ve srovnání s poměry jiných

Zámek Kunín 1984

Foto Rudolf Jarnot

panství na Novojičínsku extrémních a nesnesitelných rozměrů zvláště od začátku 18. stol. za říšské hraběnky Eleonory Barbory Kateřiny Liechtensteinové, roz. Thunové a za její dcery kněžny Eleonory Marie Rozálie Harrachové, roz. Liechtensteinové, dědičky dominia od roku 1723. Nelítostným nástrojem tohoto útisku a perzekuce nekatolíků, hlavně tajných stoupců někdejší Jednoty bratrské byl vrchní Leopold Bernard Dittrich, který spravoval kunínské panství v letech 1706–1741.²⁰⁾ Projevy nespokojenosti a odporu proti vrchnosti zde narůstaly již v posledních desetiletích 17. stol., ale jejich postavení se nezlepšilo. Deputace kunínských sedláků dosáhla v roce 1705 na vídeňském dvoře sice snížení celotýdenních robot dvojspřežím na 4, resp. 3 dny v týdnu, což však hrabivá vrchnost různými dodatky v tzv. tajné knize panství znehodnotila. A navíc se Dittrich začal poddaným mstít arogantním vymáháním robotních a jiných povinností, jakož i slíděním po tajném shromažďování nekatolíků, po cizích kazatelích a nekatolických knihách. Ve své nenávisti vůči nekatolíkům přiměl bezohlednou Eleonoru Liechtensteinovou v roce 1715 k vydání přísného nařízení k vymýcení tzv. sekt, jímž se pod hrozbou vysokých trestů zakazovala poddaným kunínského panství účast na tajných nekatolických schůzkách a bohoslužbách a četba kacířských knih. Současně se přikazovala pod pokutou 3 zl. povinná účast na katolických bohoslužbách o nedělích a svátcích fojtovi, přísežným a nejméně jedné třetině členů každé poddanské rodiny.²¹⁾

V následujících letech, kdy byl v Kuníně stavěn věhlasným vídeňským stavitelem Janem Lukášem Hildebrandtem (1688–1745) nákladný barokní zámek

a kněžna Eleonora potřebovala velké množství peněz, vystupňoval Dittrich ještě více vykořisťování a útisk poddaných. Z obavy před selským povstáním, k jakému došlo v roce 1695 v nedalekém hukvaldském panství, se snažil již předem zlomit jakýkoliv odpor poddaných. Avšak přes všechny hrozby a tresty pokračovaly nadále tajné návštěvy kazatelů z Ochranova a nedovolená shromáždění nekatolíků. Nebylo účinné ani věznění a týráním podezřelých poddaných v poutech a okovech ve sklepech kunínského zámku a v dřevěné věži zámku. A nepomohly ani přísné rozsudky vrchnostenského soudu k pevnostnímu vězení a k nuceným pracím v okovech a k vysokým peněžitým pokutám. Výsledkem této drastické protireformační perzekuce, která postihla v Kuníně a Suchdole více než 400 poddaných, byl útěk velkého počtu nekatolíků z vesnic kunínského dominia do hornolužického Ochranova na panství tolerantního hraběte Mikuláše Ludvíka z Zinzendorfu, kde ženklavský rodák Kristián David založil novou obec Jednoty bratrské. Jen do roku 1731 uprchlo do Ochranova a blízkého Bertelsdorfu před brutálním útlakem a za náboženskou svobodu jen z kunínského panství více než 150 poddaných. Jejich půdy a majetku se zmocnila vrchnost, která zpočátku z těchto důvodů emigraci ani nebránila. Tak v Suchdole z konfiskovaných pozemků emigrantů zřídila druhý tzv. horní dvůr a v Kuníně rozšířila podstatně zámecké zahrady. Prodejem části zkonfiskovaného majetku zvětšila značně i své peněžní příjmy.²²⁾ Avšak brzy se emigrační vlna stala hrozbou režijnímu hospodářství vrchnosti, které v té době tvořily 4 panské dvory. Proto již v roce 1727 vydala kněžna Eleonora přísný výnos proti pokusům o útěk nebo napomáhání k němu, proti čtení evangelických knih a proti návštěvám evangelických bohoslužeb a kázání v Těšíně.²³⁾ Ale ani tímto opatřením se nepodařilo zamezit dalšímu proudu emigrace, jenž začal vzbuzovat obavy i na nejvyšších místech. Nenormálními poměry na kunínském dominiu se začal zabývat krajský úřad a se znepokojením sledovala vývoj událostí na tomto panství i olomoucká konsistoř. Obě instituce pak po provedeném šetření shodně vinily z přílišné tvrdosti kunínskou vrchnost. Ta však spatřovala příčinu spíše v mírném postupu a nerozhodnosti státní moci a církve proti nekatolíkům a v nedostatečné katechezi šenovského faráře, k jehož faře patřily tehdy též vesnice Kunín a Suchdol. Vrchnost proto začala jednat o zesílení misijní činnosti a zřízení samostatných far v těchto vsích. Nicméně ani další desetiletí rekatolizace nepřispěla k vymýcení tajně vyznávané víry, jež přecházela jako duchovní odkaz potlačené Jednoty bratrské a osobnosti J. A. Komenského z generace na generaci.

Naopak, útěk poddaných z kunínského panství pokračoval i nadále až do vyhlášení tolerantního patentu v roce 1781. Tehdy po náhlé smrti jeho majitele Františka Xavera Harracha v únoru 1781 v Miláně, se stala jeho univerzální dědičkou jeho dcera Marie Valburga, za níž se ujal poručenská správa panství z důvodu její majetkoprávní nezletilosti její manžel, který byl z Milána opět přeložen k brněnskému pěšímu pluku. Tehdejší odhadní cena kunínského panství činila 139 778 zl., přičemž výše dluhů a pohledávek představovala částku 85 936 zl.²⁵⁾

Od roku 1800 byl k tomuto panství přikoupen statek v Jeseníku nad Odrou, k němuž v této době vedle vsi Jeseníku patřilo i Velké Vražné.²⁶⁾ Po úmrtí matky v roce 1806 Marie Valburga zdědila ještě panství Bystré v Čechách, odhadované na 540 608 zl., avšak dlužní zatížení dosahovalo i zde povážlivě výše 170 319 zl.²⁷⁾ K rodovému dědictví po matce připadalo ještě někdejší panství hohenembské ve vzdáleném Vorarlbersku, jehož střediskem bylo město Hohenembs s nádherným palácem a s bývalým říšským dvorem v Lustenau a dvorem ve Feldkirchu. Z hohenembského dědictví plynul roční příjem 2100 zl., z něhož se zavázala vyplácet manželu hraběti Klementovi doživotní rentu ve výši 2000 zl. říšské

měny.²⁸⁾ Stalo se tak až po vyrovnání, k němuž mezi nimi došlo až po úmrtí tehdy již osmnáctiletého syna Františka Karla, který k velkému zármutku obou rodičů zemřel roku 1803 v Zeilu.

Správa kunínského dominia byla od samého začátku pro novou vrchnost o to obtížnější, že se zde vzpomenuť josefínské patenty setkaly s nečekaným ohlasmem. V Suchdole se přihlásilo po vydání tolerantního patentu k povolené augsburské konfesi 733 obyvatel a v Kuníně 159, přičemž jejich počet nadále rostl a dosáhl v roce 1787 v obou vesnicích 1003 osob.²⁹⁾ V Suchdole, kde evangelíci představovali více než dvě třetiny obyvatel, si již v roce 1782 vymohli souhlas ke stavbě dřevěné modlitebny a ke zřízení evangelické fary s pastorem. V roce 1784 dosáhli otevření samostatné triviální evangelické školy a v roce 1791 zde vystavěli i nový farní kostel.³⁰⁾ Pokračující protikatolické nálady, rostoucí vliv a aktivita evangelíků kunínského panství a některých dalších míst na Novojičínsku byly sledovány olomouckou konsistoří i v dalších letech s neskrývanou nevolí. Zarážel ji především naprosto liberální a nezájmový postoj katolické vrchnosti k nepříznivému vývoji náboženských poměrů na tomto panství. Je rovněž pochopitelné, že pohlížela s nedůvěrou i na její liberální výchovné a vzdělávací úsilí.

Poměrů na kunínském panství se dotkl nutně i patent o zrušení nevolnictví, který byl i zde po dlouhých, nerovných a neúspěšných bojích poddaných s vrchností přijat s velkým ulehčením a s nadějí v lepší budoucnost.

A až se výrazněji rozsah robotních povinností nezměnil, bylo za této situace pro novou vrchnost značně obtížné pokračovat v další racionalizaci režijního hospodaření, jež mělo na kunínském dominiu již pozoruhodné tradice, jak o tom svědčí instrukce vydávané kunínským patrimoniálním úřadem od roku 1726.³¹⁾ A to nebylo možné bez značných finančních prostředků a poměrně velkého kvanta robotních povinností, jež tvořily základ patrimoniálního hospodářství. Zajištění zemědělské výroby a provozu režijního hospodaření ve dvorech, v panském pivovaře v Kuníně, v palírně v Butovicích a ve skladech a na rybnících vyžadovalo nejen značný počet řemeslníků, nýbrž i velký počet selských potahů a pěších robot. Ve 4 dvorech v Kuníně, Suchdole a Butovicích se v roce 1781 chovalo 148 dojníc, 74 kusů ostatního skotu a 298 kusů ovcí. Ve skladech existovaly z dřívějšího hospodaření jen nejnútnejší zásoby krmiv, potravin a materiálů. Byl to zřejmý pokles ve srovnání s hospodářskou situací 1. pol. 18. stol., kdy stav skotu zušlechtěného cílevědomě křížením s plemenem salcburským, byl o více než třetinu vyšší.³²⁾ Symptodem hospodářského poklesu panství od roku 1757, kdy se jeho vlastníkem stal František Xaver Harrach, zaneprázdněný trvalou vojenskou službou, byl povážlivý vzestup jeho zadluženosti z 43 056 zl. na 85 936 zl. v roce 1781. Není pochyb, že i v době, kdy za nepřítomného majitele spravoval panství jeho mladší bratr Ferdinand Bonaventura, bylo režijní hospodaření vedeno v duchu fyziokratických zásad, jak o tom svědčí vydané instrukce o obdělávání, melioracích a hnojení orné půdy a luk, a zvyšování sklizně objemných krmiv zavlažováním a ošetřováním luk oderské nivy a výsevem produktivní vojtěšky.³³⁾ Výraznější snahy o další racionalizaci zemědělského hospodářství jsou opět patrné od doby, kdy panství zdědila Marie Valburga. Projevily se v kvalitnějším obdělávání půdy hlubokou orbou, odvodňováním a meliorováním pozemků a luk a zvýšeným zájmem o ovocnářství a zahradnictví. Právě experimentálními a v té době moderními podnikáními při pěstování ovoce a zeleniny a průkopnickými metodami při zušlechťování skotu se stalo kunínské panství na přelomu 18. a 19. století uznávaným střediskem. V roce 1812 zaujímalo např. první místo v přerovském kraji v oboru zušlechtěného skotu, jehož bylo dosaženo křížením domácího chovu s tzv. bernským plemenem.³⁴⁾ V této souvislosti nelze opomenout ani zájem Marie Valburgy o zdokonalení organizace patrimoniálního úřadu a jeho administrativy.

Právě na začátku její správy byl pro vedení plněnosti zpracován důkladný registraturní plán, od něhož byla však v posledních letech jejího života z blíže neznámých důvodů upuštěno.³⁵⁾

Ve zřejmém rozporu s jejími osvícenskými a filantropickými ideály se nám však jeví být její vztah k poddanským povinnostem, které na kunínském panství ani po zrušení nevolnictví nedoznaly žádných změn, nýbrž s dalšími racionalizačními záměry v zemědělském podnikání došlo spíše k jejich soustavnějšímu vymáhání. Tyto snahy však narazily na odpor poddaných všech tří poddanských vesnic. Svou nespokojenost vyjádřili v protokolu sepsaném na patrimoniálním úřadě v Kuníně za přítomnosti vrchního Jana Václava Petzolda a rentovního Jiřího Teltschika dne 8. října 1791. Stěžovali si, že jim byly za Františka Xavera Harracha vyměřeny ve srovnání s poddanými jiných panství příliš vysoké povinnosti a žádali o jejich zmírnění, zvláště pokud šlo o nahrazování jednoho robotního dne spřežením dvěma pěšími, o povinnost konání dálkových povozů, plateb za roční roboty s dvojspřežím z původních 15 na 32 zl. a s trojspřežím z původních 22 na 42 zl., k čemuž se ještě požadovalo ročně 20 robotních dnů s koňským potahem a 24 dnů robot pěších. V rezoluci z 28. října 1791 patrimoniální úřad odmítl stížnost poddaných s tím, že jejich povinnosti byly stanoveny nejvyšším patentem ze 7. září 1775 a že současná vrchnost žádá jen plnění těchto povinností, jež nemohou být proto patrimoniálním úřadem proti její vůli změněny, pokud nejvyšší místa nerozhodnou jinak.³⁶⁾ A vyšší místa po odvolání kunínských sedláků rozhodla. Krajský úřad pověřil vyšetřením stížnosti poddaných kunínského panství svého komisaře Františka Hillebrandta, který své šetření uzavřel 7. února 1792 v Suchdole za přítomnosti úředníků patrimoniálního úřadu, starostů a 6 přísežných poddanských obcí s tím, že poddaní kunínského panství nejsou oprávněni proti rozhodnutí svého patrimoniálního úřadu vznášet námitky, protože vrchnost nevyžaduje povinnosti jiné než stanovené. Přítomným představitelům poddanských obcí se dostalo navíc z komisařových úst poučení, že nemají například zaměňovat urbaniální povinnosti s povinným konáním tzv. zemských povozů, na něž si mimo jiné rovněž stěžovali.³⁷⁾

Tento zcela negativní výsledek veskrze mírné stížnosti kunínských poddaných reflektuje skutečnost, že vládoucí feudální aristokracie ještě ani v této době nemínila přistoupit na žádné koncese a tvrdošíjně hájila své privilegované postavení. A výjimkou v tomto ohledu nebyla ani osvěcená a vzdělaná Marie Valburga Truchsess-Zeilová. Protože zůstala v tomto ohledu vůči svým poddaným neústupná i v následujících 30 letech, obrátili se kunínští poddaní v roce 1821 se svou stížností rozšířenou o konskript válečných škod k vídeňskému dvoru.³⁸⁾ A třebaže výsledek tohoto podání není znám, je nepochybné, že ani v tomto případě nedošlo na kunínském panství k markantnějšímu snížení poddanských povinností. Nedovolovala to nejen notorická neústupnost feudálních institucí, nýbrž bránily tomu i důvody hospodářské a racionalizační, jakož i hraběnčiny finanční nesnáze a rostoucí zadluženost. Značný podíl na nich měly vedle zhoršených hospodářských poměrů a následků válečných událostí její výdaje na rozvoj vzdělání, na nákladné zahraniční cesty, na stavby školních a sakrálních objektů a nezodpovědné hospodaření některých úředníků. Odhlédneme-li od problémů hospodářských a potíží finančních, podařilo se jí významným způsobem realizovat její osvícenské myšlenky a záměry ve výchově a vzdělání, v nichž v duchu osvícenské ideologie spatřovala cestu k povznesení celkové sociální a kulturní úrovně poddaného lidu, jež byla v té době i na kunínském panství nepředstavitelně nízká. Nevědomost, pověry, strach, bída a zadluženost tížily venkovský lid po celé generace. Vždyť teprve v roce 1774 byla uzákoněna povinná školní docházka dětí do 12 let, na jejímž základě vznikly na některých vesnicích tzv. triviální školy.

Marie Walburga Truchsess-Zeilová
(z publikace Fr. Schramma)

Působili v nich však vesměs učitelé bez odpovídajícího vzdělání a úroveň výuky zaměřené na čtení, psaní, počítání a náboženství zůstávala na dlouhou dobu velmi nízká.³⁹⁾ Právě tyto školy se rozhodla Marie Valburga na kunínském panství povznést obohacením jejich učebního a výchovného programu. Učinila tak především jejich lepším vybavením a zavedením výuky přírodopisu, mravouky, pracovního vyučování pro dívky a zpěvu. Velkou pozornost věnovala výběru knih a škol-

ních pomůcek ke zlepšení úrovně pedagogické práce učitelů, z nichž mnozí byli odchovanci jejího ústavu.

V Kuníně samotném, kde do té doby škola nebyla, zřídila školu v roce 1788 a její budovu nechala vystavět na své náklady. U ostatních škol zřídila pro dívky třídy s pracovním vyučováním. Jejím nejvýznamnějším činem bylo však založení nadačního výchovného a vzdělávacího ústavu v roce 1792 při kunínském zámku, který měl jako výběrové učiliště poskytovat mnohem širší a důkladnější vzdělání zejména nadaným dětem bez ohledu na jejich konfesi a národnost, a to nejen z kunínského panství, ale i z jeho okolí. Výchovný a učební program ústavu byl koncipován na svou dobu velmi pokrokově a vedle důmyslně diferencované výuky teoretické byl zaměřen i na výuku praktickou, zvláště v zemědělství, ovocnářství a zahradnictví. Ústav si získal brzy věhlas svou organizací a úrovní výchovné práce.⁴⁰⁾ Rozhodující zásluhu na jeho uznávaných výsledcích měla nejen jeho zanícená zakladatelka, ale i tak úspěšní a ambiciózní lidé, jako byl zámecký kaplan Jan Schreiber, pozdější dlouholetý farář ve Velkém Vražném a Karel Jurende, uznávaný později jako úspěšný publicista.⁴¹⁾ Nescházelo však ani kritických hlasů, které se snažily úroveň a význam tohoto ústavu zpochybnit stížnostmi adresovanými novojičínskému děkanství a olomoucké konsistoři. Autory těchto stížností v roce 1807, jež vznikly nejen pod dojmem konzervativních ustanovení tzv. „politického řízení školského“ z roku 1805, ale i z osobních důvodů, byli kunínský zámecký kaplan František Hanke a bílovecký děkan Daniel Friedel.⁴²⁾

Vzhledem k tomu, že nařízené šetření prokázalo do značné míry neobjektivnost a vážnost vznesených obvinění, podařilo se důrazným protestem Marie Valburgy, podaným krajskému úřadu, existenci ústavu obhájit.⁴³⁾ Nepodařilo se to však za značně změněných podmínek politických v roce 1814, kdy oba dřívější žalovatelé sice již nebyli mezi živými, ale kdy na politickou scénu rakouské monarchie začaly již zcela zjevně dopadat stíny Metternichova absolutismu. V důsledku dalších blíže neznámých obvinění a stížností podaných až k vídeňskému dvoru bylo po opakovaném šetření komisaře z Vídně rozhodnutím zemského gubernia z 28. října 1814 nařízeno uzavření ústavu.⁴⁴⁾ Toto nařízení znamenalo zmaření a zneuznání jejího dlouholetého usilování a entusiasmů pro výchovu a vzdělání. A i když patrně nebylo v plném rozsahu nikdy uskutečněno, znamenalo těžkou ránu jejím ušlechtilým filantropickým snahám, způsobilo jí jedno z největších životních zklamání a ztrpčilo jí poslední léta života.⁴⁵⁾

Nelze opomenout, že více než dvacetiletá existence ústavu, v němž bylo až 60 chovanců obojího pohlaví od 6–12 let a v němž působilo 6 stálých učitelských sil, si vyžádalo velkých finančních nákladů. Několika nadaným absolventům financovala hraběnka i další studia na školách středních i vysokých. Zůstane její trvalou zásluhou, že z jejího ústavu vzešla řada významných osobností a že podnítil v mládí touhu po vzdělání a vědě i u tak vynikající osobnosti, jako byl František Palacký, rodák z blízkých Hodslavic, jehož píli a fenomenální nadání odměnila zápisem do zlaté knihy tohoto ústavu.⁴⁶⁾

Zájem o otázky výchovy a vzdělání ji přiměl k navázání a udržování významných odborných kontaktů s pedagogy Salzmannem, Pestalozzím a dalšími osobnostmi té doby a k uskutečnění zahraničních cest do Německa, Švýcarska, Francie a Itálie. Významným způsobem také rozšířila svou knihovnu o početnou řadu titulů odborné pedagogické literatury a odborných časopisů. Značné úsilí věnovala i rozšíření sbírky přírodnin a didaktických pomůcek, které sbírala a opatrovala i na svých zahraničních cestách. Do povědomí lidu se vedle svého usilování vzdělávacího a výchovného zapsala i svými významnými snahami o povznesení zdravotních poměrů na svém panství. Na její náklady se v letech 1798–1799 uskutečnilo v Suchdole první očkování dětí proti černým neštovicím, jejichž ná-

kaza se nebezpečně rozšířila v okolních vsích. Není bez zajímavosti, že očkování dětí pocházely vesměs z rodin evangelíků a že u všech 38 dětí bylo očkování úspěšné. Bylo provedeno za její osobní účasti novojičínským lékařem Janem Schwachem. Mnoho péče věnovala také zdravotnické osvětě mezi ženami svých poddanských obcí. Obdivuhodnou odvalu a obětavost prokázala lidem na svém panství za velké tyfové epidemie, zavlečené na Novojičínsko raněnými z bitvy tří císařů u Slavkova 2. prosince 1805, z nichž část byla hospitalizována i v Kuníně. Za této epidemie zemřelo v Kuníně vedle velkého počtu postižených ruských vojáků též 137 obyvatel.⁴⁷⁾

Vedle již uvedených oblastí její záslužné činnosti nelze opomenout ani její podíl a účast na zvelebení a výstavbě vesnických škol na jejích panstvích, na zřizování školních knihoven a zvyšování úrovně vyučování. V letech 1810–1812 nechala v Kuníně vystavět, spíše z prestižních důvodů, ve strohém empírovém slohu kostel Povýšení svatého kříže, u něhož byla zřízena nově i fara. Avšak časem příjmy z jejího rozsáhlého jmění, na jejíž řízení jí postupně ubývalo sil, mohly sotva stačit na její vysoké výdaje a financování jejích plánů a záměrů. Pod vlivem životních zklamání klesal s přibývajícím lety a vážně se zhoršujícím zdravotním stavem její zájem o záležitosti hospodářské a správní na jejich vzdálených dominiích. Rostla postupně její závislost na úřednickém a služebním personálu, z něhož mnozí nebyli hodní její velkorysé důvěry. A tak nebylo divu, že se postupem doby začaly projevovat čím dále tím více finanční nesnáze a rychle rostoucí zadluženost. Důsledkem těchto potíží bylo v roce 1813 již zmíněné odstoupení celého hohenembského dědictví ve Vorarlbersku manželovi a v roce 1821 odprodej statku v Jeseníku nad Odrou, který se rozhodla ostatně již před léty darovat v milostném rozmaru jednomu ze svých ctitelů, který neobyčejně oduševněle opětoval její pozdní lásku. Univerzálním dědicem svého kunínského i bysterského panství a veškerého jmění ustavila závětí z roku 1825 svého adoptivního vnuka, Bedřicha Emila Schindlera, který byl nešlechtického původu a jehož si oblíbila jako dítě svého sekretáře a bývalého chovance svého ústavu. Protože svěřené panství bysterské nebylo ani po mnohaletém právním sporu Schindlerovi přiznáno, zdědil fakticky jen panství kunínské, odhadnuté v roce 1828 na 154 720 zl., jehož skutečná hodnota byla v důsledku vysokého dlužního zatížení zdecimována na minimum.⁴⁸⁾

Nesporný podíl na narůstajících finančních nesnázích měla i její okázalá velkorysost, jež byla vlastní jejímu neskutečnému a příliš ideálnímu vidění světa. V posledních neutěšených a strastiplných letech jejího života, stížených nemocí a narůstající životní skepsí, se pohroužila úplně do světa svých knih, zatímco ten skutečný se jí ještě více vzdaloval. A tak i ve svém celoživotním filantropickém úsilí naplňovala spíše osvícenský ideál světa, jaký měl být, nikoliv jaký byl nebo mohl být. Tato myšlenka se vynořuje v tichu kunínského hřbitova při pohledu na náhrobní kámen nesoucí její jméno a datum úmrtí 25. květen 1828.

Poznámky:

- 1) Srov. Wilhelm Schram, Die Philantrophin des Kuhländchens Walpurga Gräfin Truchsess-Waldburg-Zeil, Vaterländische Denkwürdigkeiten sv. II., Brno 1907, str. 1–41; Heinrich Schulig, Meine Heimat, das Kuhländchen, Krnov 1908, str. 367–372; Stefan Weigel, Vor Hundert Jahren, Das deutsche Kuhländchen, sv. I, Nový Jičín, Vídeň, Lipsko, 1919, str. 12–14; Emil Hausotter, Gräfin Truchsess-Zeil Waldburg, Heimatfreunde I, Nový Jičín 1921–1923, str. 56–58; Josef Ullrich, Kunewald im Jahre 1817, Das Kuhländchen sv. 5, Nový Jičín 1923, str. 177–183; nedostatky a omyly výše citovaných prací nekriticky přejímá publikace Josef Kubový, Dějiny Kunína, Nový Jičín 1970.
- 2) Řehoř Mendel, nar. 22. července 1822 v Hynčicích, tč. Odry-Hynčice, okres Nový Jičín, zemřel 6. ledna 1884 v Brně.

- 3) Wilhelm Schram mylně uvádí v cit. studii Die Philantrophin des Kuhländchens Walpurga Gräfin Truchsess-Waldburg-Zeil, str. 1, že se hraběnka Marie Valburga Truchsess-Waldburg-Zeilová, roz. Harrachová nar. 22. října 1762 ve Vídni; dle dochovaného výpisu z křestní matriky farního kostela sv. Jakuba v Brně ze 16. listopadu 1786 se narodila v Brně. (SOA Brno, fond Moravskoslezské zemské právo, šlechtické pozůstalosti, sign. 1309, fasc. c 9, fol. 92).
- 4) O původu rodu Harrachů viz podrobněji Masarykův naučný slovník sv. 3, heslo Harrachové, str. 76.
- 5) Viz publikaci Josef Bergmann, Die Reichsgrafen von und zu Hohenembs in Vorarlberg, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophische Classe XI, Vídeň, 1881, v níž autor zpracoval pozoruhodný vzestup a pozdější úpadek a zánik proslulého rodu hohenembských říšských hrabat, k jehož posledním ženským potomkům z mladší linie náležela matka Marie Valburgy Truchsess-Waldburg-Zeilové hraběnka Marie Rebeka Harrachová, roz. z Hohenembsu; osobou říšského hraběte Jakuba Hanibala II. získal tento do té doby vorarlberský rod v roce 1710 inkolát v Čechách, na jehož základě vyměnil silně zadlužené říšské hrabství Vaduz za panství Bystré v Čechách s knížecím rodem Lichtenštejnů, který usiloval touto cestou o získání říšského hraběcího titulu.
- 6) SOA Brno, fond Moravskoslezské zemské právo, šlechtické pozůstalosti, sign. 1309/1 kart. 92, fol. 19–21, osobní dopis hraběte Klementa Truchsess-Waldburg-Zeile prezidentu c. k. zemského práva v Brně ze dne 22. srpna 1786 v záležitosti ukončení kurátorství nad jméním manželky Marie Valburgy, jehož správa jí měla být přiznána s právem neomezeného disponování dosažením 24 let 22. října r. 1786.
- 7) J. Bergmann, tamtéž str. 90–91; Václav Batík, Dějiny města Bystrého, Praha 1967, str. 64.
- 8) Bysterský farní kostel sv. Karla Baromějského byl vystavěn v barokním slohu v roce 1622.
- 9) J. Bergmann, tamtéž str. 88.
- 10) Hrabě Klement Truchsess-Waldburg-Zeil se narodil 13. srpna 1753 v Mnichově, kde byl jeho otec hrabě František Antonín Waldburg-Zell správcem bavorského hrabství Schwaback.
- 11) V. Batík, tamtéž str. 62.
- 12) J. Bergmann, tamtéž str. 87.
- 13) W. Schram, tamtéž str. 3.
- 14) Viz v pozn. 6 cit. osobní dopis hraběte Klementa Truchsess-Waldburg-Zeile.
- 15) Z průběhu jednání se zemským právem v Brně o převedení správy kunínského panství na Marii Valburgu bylo zřejmé, že mezi ní a manželem existovaly již tehdy neshody, které se v dalších dvou letech vážně prohloubily i jejím zhoršeným psychickým a zdravotním stavem.
- 16) SOA Brno, fond Moravskoslezské zemské právo, šlechtické pozůstalosti, sign. 1309/1, kart. 92, fol. 84, osobní dopis hraběnky Marie Valburgy Truchsess-Waldburg-Zeilové prezidentu c. k. zemského práva v Brně ze dne 15. října 1786, jež je opatřena adresou ve francouzském jazyce, napsanou jinou rukou než dopis, končí slovy: . . . „Mit vertrauensvoller Zuversicht zu Ihrer thätigen Ordnungsliebe und Willigkeit schliesse ich hier unter Versicherung der aufrichtigsten Hochachtung, mit welcher ich die Ehre habe zu seyn Euer Exzellenz gehorsamste Dienerin-Walburga Truchsess-Zeyll, geborene Gräfin von Harrach“.
- 17) Tamtéž fol. 96, opis dopisu rozhodnutí gubernia ze 17. listopadu 1786 adresovaný hraběti Klementovi, jímž jej zbavuje kurátorské povinnosti a současně jej žádá do 4 týdnů o předání správy kunínského panství na základě předávací listiny za přítomnosti 2 svědků.
- 18) J. Bergmann tamtéž, str. 86–88; ještě v roce 1788 vstoupil hrabě Klement v hodnosti kapitána do švábské domobrany, v níž byl od roku 1793 povýšen do funkce adjutanta s hodností majora hlavním velitelstvím ve městech Rastatt a Offenburg. Po odchodu z vojenské služby získal v roce 1813 koupí od své manželky Marie Valburgy celé její hohenembské dědictví ve Vorarlbersku, které odkázal svému synovci hraběti Maximiliánu Truchsess-Waldburg-Zeilovi; zemřel v roce 1817 ve městě Kempten, kde byl také pohřben.
- 19) Tamtéž, str. 87.
- 20) Srov. Stanislav Drkal, K emigraci nekatolíků z kunínského panství do Saska v první polovině 18. stol., Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 2, str. 33 a násl.

- 21) Tamtéž, str. 44.
- 22) Tamtéž, str. 38–39; dále Gustav Řičan, Osudy moravských bratří z Kravařska v emigraci, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 10, str. 41–48.
- 23) S. Drkal, tamtéž str. 38.
- 24) Tamtéž, str. 40–41; Adolf Turek, Bratrský sbor ve Fulneku, Nový Jičín 1970, str. 19–21.
- 25) SOA Brno, Šlechtické pozůstalosti, sign. C2 H 207/6, fol. 6–25.
- 26) Květoslav Kadlčík, Z historie pěstitelství a chovatelství na Novojičínsku, Vlastivědný sborník okr. Nový Jičín, sv. 10, str. 12–13.
- 27) V. Batík, tamtéž str. 63–64.
- 28) SOA Brno, fond Moravskoslezské zemské právo, šlechtické pozůstalosti, sign. 13/1309, kart. 76/IX, č. 312, fol. 1374.
- 29) S. Drkal, tamtéž, str. 41.
- 30) Robert Schünke, Gedenkschriften im Turmknopfe der Zauchtler kath, Pfarrkirche aus der Jahren 1669, 1684, 1720, 1831, Das Kuhländchen, sv. 2/1920, str. 21.
- 31) K. Kadlčík, tamtéž, str. 11.
- 32) J. Kubový, tamtéž, str. 41.
- 33) Viz pozn. 31.
- 34) Kubový, str. 41–42.
- 35) Kadlčík, str. 17.
- 36) SOA Opava, VS-Kunín, kart. 73, fol. 63.
- 37) Tamtéž, fol. 69.
- 38) Tamtéž, fol. 94–97.
- 39) K. Kadlčík, tamtéž, str. 12–15.
- 40) Tamtéž, str. 13; dále viz W. Schram, tamtéž str. 4 a násl. a článek Frau Gräfin von Truchsess zu Kunewald, Patriotisches Tageblatt č. 41 a 42 z 12. a 13. března 1801, Brno 1801, str. 222.
- 41) SOA Opava, pracoviště Olomouc, fond Arcibiskupská konsistoř Olomouc, rukopisný katalog kněžstva č. knihy 100, str. 781 uvádí, že Jan Schreiber se narodil 17. listopadu 1769 v Osoblaze, vystudoval teologii v Olomouci, kde byl 27. ledna 1793 vysvěcen na kněze; ovládal jazyk německý a moravský a působil od roku 1794 jako kaplan v Jaroměřicích u Jevíčka, v letech 1795–1797 jako kooperátor v Ostravě a od roku 1798 jako zámecký kaplan v Kuníně; dle cit. W. Schrama, str. 5 působil od roku 1802 jako farář ve Velkém Vražném, kde zemřel 22. října 1850; Karel Josef Jurende se narodil 24. dubna 1780 v Leskovci u Bruntálu a zemřel 10. ledna 1842 v Brně; jako správce kunínského vzdělávacího ústavu působil v l. 1803–1809, dále viz Wilhelm Schram, Karel Josef Jurende, Vaterländische Denkwürdigkeiten, sv. 2, Brno 1907, str. 42–48.
- 42) K. Kadlčík, tamtéž, str. 14–15.
- 43) W. Schram, tamtéž, str. 12–16.
- 44) SOA, VS-Kunín, kart. 73, fol. 1.
- 45) Viz OA Nový Jičín, archiv města Nový Jičín, fasc. 79, fol. 1 – situační popis majetku Marie Valburgy Truchsess-Zeilové pořízený po její smrti, který uvádí mimo jiné, že na kunínském zámku se nachází vzdělávací ústav, na němž působí 1 učitel a 1 učitelka a který má 8 chovanců – 5 dívek a 3 chlapce, další 2 v Příboře a 3 ve Vídni.
- 46) Jan Herben, Hodslavice-Kunvald, Památník Palackého 1926 Valašské Meziříčí 1926, str. 84.
- 47) W. Schram, tamtéž str. 25–28.
- 48) SOA Brno, fond Moravskoslezské zemské právo, šlechtické pozůstalosti, sign. 1309/1 C9, kart. 92, fol. 343–371.

PETR BEZRUČ PÍŠE NA NOVOJIČÍNSKO

(Z literárních archiválií Památníku Petra Bezruče)

Jiří Urbanec

V Opavě je v současné době třetí největší literární archiv v Československu, jak jsem o tom psal ve 29. čísle tohoto vlastivědného sborníku (str. 37 a další). Kromě pozůstalosti legendárního Petra Bezruče je tu dnes i 70 dalších fondů literátů ze Slezska a moravského Lašska, v tom i několika uměleckých a veřejných osobností ze současného okresu Nový Jičín. Již jsme v tomto sborníku informovali o korespondenci z Novojičínska v Bezručově pozůstalosti (č. 32, str. 28–34) a nyní přicházíme k fondu 1, tj. „Bezručovský archiv“, tedy vše bezručovské mimo vlastní básnickou pozůstalost. Ve fondu 1 jsou různé fotografie míst spojených se životem a s ohlasem díla Petra Bezruče, pozvánky a programy bezručovských oslav, bezručovská exlibris a novoročenky a mnoho jiných věcí, včetně Bezručovy korespondence zasílané různým adresátům, od nichž Památník Petra Bezruče později dopisy a lístky získal. Najdeme tu pochopitelně i část Bezručovy korespondence psané adresátům na Novojičínsko; není to přirozeně všechno, co občané z tohoto okresu obdrželi, protože jistá část je dosud v rukou soukromých držitelů. Takovým případem je i Bezručova korespondence zasílaná dlouholetému příteli JUDr. Ferdinandu Dostálovi-Otakaru Bystřinovi v Novém Jičíně, již v roce 1967 připravil k vydání v samostatné edici novojičínského muzea Alois Sivek. Náš přehled bezručovské korespondence psané na Novojičínsko ve fondu 1 doplníme ještě zachycením korespondence i ve fondech František Horečka a Josef Kalus.

Nesmíme si ovšem představovat, že všechna korespondence Bezručova má stejnou cenu. Za jeho života, kdy šlo o poměrně velmi nepřístupnou osobnost, ale na druhé straně básníka obdivovaného v nejširších vrstvách, si každý příjemce Bezručovy korespondence sebeskromnějšiho lístku velmi vážil, protože samotný fakt, že to psal vlastnoručně tajemný Bezruč, stál za zvláštní pozornost — bez ohledu na závažnost či prostou konvenčnost sdělení. Každý příjemce se cítil mimořádně obdarován a takové lístky někdy ve zvláštních průhledných obalech kolovaly mezi známými z ruky do ruky jako vzácná relikvie. Avšak nyní, když už uplynulo přes čtvrt století od smrti autora Slezských písní a mnoho z jeho života a zvyků se už značně objasnilo, lze také diferencovat při posuzování rozsáhlé básnickovy korespondence. Psal po celý život stovkám a tisícům adresátů, odpisoval každému, kdo se na něho obrátil. Nezapomeňme, že Vladimír Vašek - Petr Bezruč byl sice geniální básník, jehož dílo se dočkalo ve světě největšího ohlasu z celé české poezie, ale zároveň až do roku 1928 pracoval jako poštovní úředník, nakonec jako vedoucí reklamačního oddělení pošty Brno 2, takže si zvykl na přesnost a na pečlivé vyřizování veškeré přijaté korespondence i v soukromém osobním styku. Aby si práci zjednodušil, psal např. k Novému roku všem stejně veršované přání, podobně jiné, ale všem stejně jako odpověď na přání k velikonočním svátkům, stejně jako pozdrav z každoročního „výplazu“ na Lysou horu, stejně jako poděkování za přání k narozeninám atd. Tyto zvyklosti Bezručovy

jsou už dnes tak známy a prozkoumány, že v Památníku Petra Bezruče při třídění získané básnickovy korespondence zařazujeme takový lístek, není-li čitelné datum nebo poštovní razítko, zcela bezpečně do chronologické řady jen podle veršů typických pro korespondenci určitého roku.

Ve fondu 1 opavského Památníku Petra Bezruče najdeme ovšem nejen korespondenci Bezručovu v originálech, ale také ve fotokopiích a opisech, pokud originály jsou uloženy jinde. Nicméně i přehled korespondence zasílané na Novojičínsko, který zčásti vychází z opisů, může mít svůj význam, protože jednak půjde o jistou relativní úplnost takového souboru, jednak samotné originály v soukromých rukou se mohly za dobu od pořízení opisů již ztratit nebo zničit.

V padesátých letech byla z iniciativy nadšeného bezručovce Emila Hanzelky uložena v kopřivnickém tehdejší Lašském muzeu některá Bezručova korespondence zasílaná do Kopřivnice. Její opisy pořízené v roce 1955 jsou v opavském Památníku Petra Bezruče ve fondu 1 pod lokační signaturou XXXVII — 7/1-33. Sem patří i Bezručovy dopisy zaslané Emilu Hanzelkovi. První dlouhý dopis nese datum 6. 11. 1947. V něm Bezruč vášnivě protestuje proti tomu, aby mu národní podnik Tatra věnoval k osmdesátinám auto tatraplán (zřejmě akce vznikla z popudu Emila Hanzelky). Odmítnutí zdůvodňuje i tím, že se drží biblických zásad („Nebudeš bráti daru“, Pent. II. a V.). Rozdělit potřebným též i dar 100 000 Kčs, které dostal od vlády, a cituje i svou satiristickou báseň Úřední auto a charakter (z roku 1938) a novoroční přání roku 1946 Za čistou republiku. Dále Bezruč hájí se vsí silou své zásadní stanovisko: „Jak možno žádati, aby jediný kovový neúplatný hlas ve vášnivých časech zmlkl a postavil se sám proti sobě? Prosím Vás, pane konservátore, abyste p. t. správně a závodní radě toto hledisko soukromě zdůvodnil, aby dar byl odsunut na neurčitou dobu, než se najde pro kmeta řešení, které by nedesauovalo jeho biblických zásad. Je pravda, že se kmet v posledních letech rád svezl, ale na to zatím stačí přátelské nabídky na Hané i na Ostravsku.“ A svůj nesouhlas Bezruč končí: „Pane konservátore, doufám, že jsem jasný a že meritum záležitosti s autem urovnáte s oběma blízkými instancemi v Tatře a zatím v zájmu klidu pro uštvaného kmetika odložte.“ V této souvislosti musíme dodat, že Hanzelkovi přišel pak dopis Bezručova „sekretáře“ Antonína Pírka z Kostelce na Hané s datem 30. 11. 1947, v němž se uvádí: „V pátek 28. XI. přijely k nám ONV a MNV města Prostějova oznámit Petru Bezručovi, že na základě jeho listu poslaného závodní radě Tatry (publikovaného v novinách) se ucházejí o auto jemu darované — pro ústav národního zdraví města Prostějova, který se konstituoval 1. XI. 47. „Prosím, pánové, nic proti tomu nemám, když vám kopřivničtí dělníci vůz k uvedenému účelu odstoupí,“ byla Bezručova odpověď.“ — V dopise Hanzelkovi 18. 12. 1948 básník reaguje na zaslanou knihu o Kopřivnici. Vytýká jí některé jazykové „výrazy západní“ (kluk, hoch atd., místo toho navrhuje synek). Kopřivnici a okolí dobře znal, a proto se mu zdá nesprávný název „Tanovský mlýn“ a píše: „Neklame-li mne paměť, viděl jsem na něm [ecké] mapě název Tamowitz Mühle.“

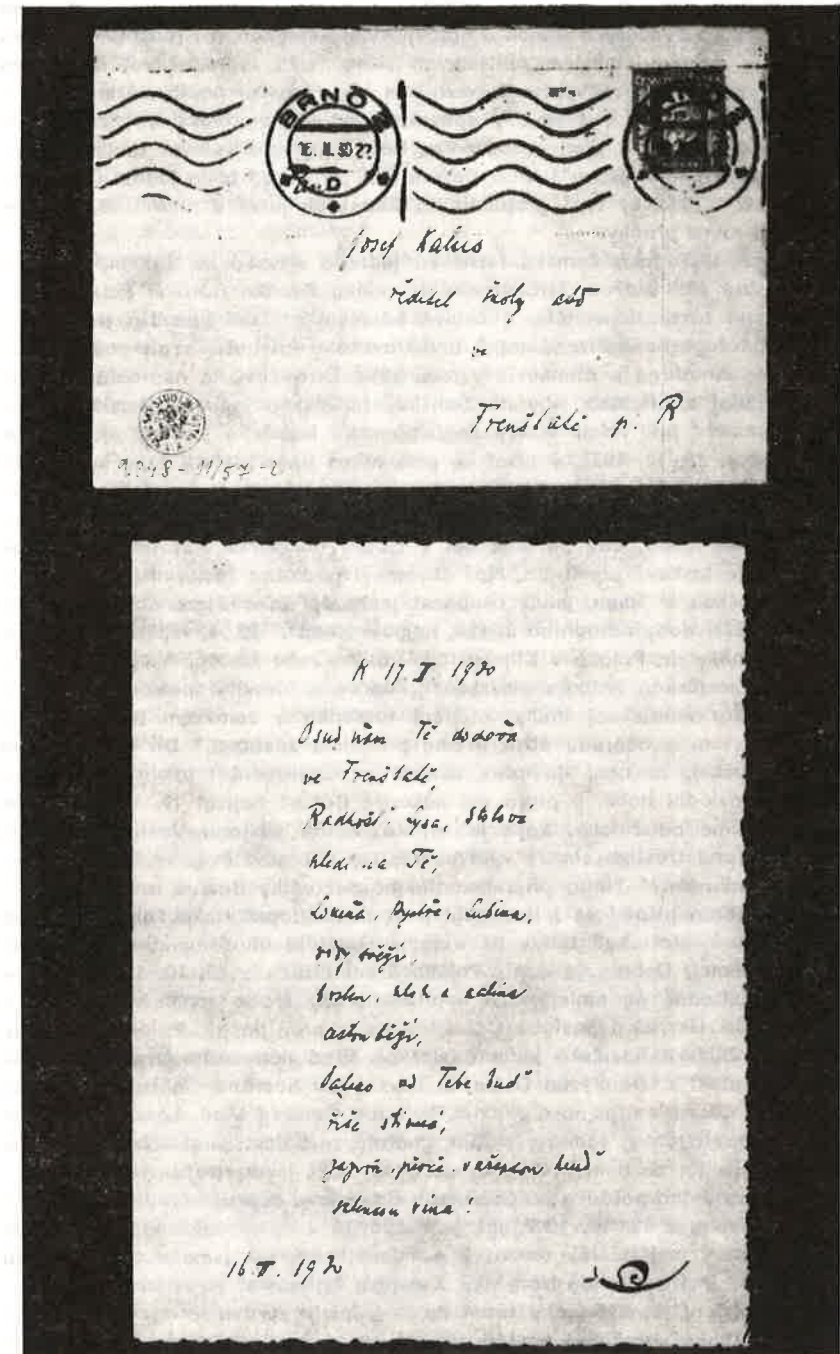
Ze zmíněných kopřivnických opisů jsou v opavském Památníku uloženy i dva Bezručovy dopisy zaslané Klubu československých turistů v Kopřivnici z roku 1938. Nejprve děkuje 9. 7. z Branky u Opavy za pozvání na slavnost otevření chaty na Červeném Kameni a uvádí: „Kopřivnicí jsem běžel ne raz a každý rok jsem se vydrápal na Kotůč.“ Z Branky psal opět 4. 8., děkoval za 10 kusů zaslané „švarné a poučné“ knížky, přál úspěch slavnosti 7. srpna a dodal: „Pod Červeným Kamenem jsem šel snad dvacetkrát, chodě z Frenštátu na Štramberk pěšky tam i zpět za odpoledne.“ A dodává až nadmíru skromně, známe-li jeho turistickou vytrvalost i ve vysokém stáří později po druhé světové válce: „Já jsem již turistiku dokončil a přenechávám všechno mládeži.“

V letech 1928 až 1933 působil v Novém Jičíně jako učitel Josef Koudelák, nadšený obdivovatel Petra Bezruče a autor několika básnických a prozaických knih. Ve fondu 1 v opavském Památníku jsou uloženy i Bezručovy lístky a dopisy adresované Koudelákovi, v nichž najdeme jen jednu pohlednici, která je psána do Nového Jičína. Bezruč ji odeslal z Kostelce na Hané 16. 6. 1933, tedy nedlouho před odchodem Koudelákovým z Nového Jičína do Uničova. Koudelák poslal autorovi Slezských písní nějakou svou knížku; buď to byla básnická rapsódie Senička z roku 1930, nebo pozdější romány Vrata tmy (1932) nebo Na dřevě kříže (1932). Ve verších pak Bezruč poděkoval: „Seďa při Romži na brížku / děkuji za švarnou knížku / a ze Senice raz bokem / do Seničky zajdu skokem.“

V opisech ve fondu 1 najdeme též text Bezručova dopisu z 10. 1. 1948 zaslání národnímu výboru v Koprivnici. Básník děkuje za udělení čestného občanství a omlouvá se, že odepisuje tak pozdě po oslavách svých osmdesátin v září 1947: „ale na moji hříšnou hlavu spadlo v měsíci září 1200 písem a potom ještě 800 – sto poslaných knih mimo to nečítaje.“ A v závěru ještě uvádí: „V naší Koprivnici, kypící robotou a dýmem, jsem byl několikrát. Jako starý turista jsem se vydrápal, může být, deset razů na Kotůč, Vám tak blízký, na němž žil za mých mladých let překrásný motýl Apollo, než ho lidská ziskuchtivost vyhubila. Též jsem na Kotůči hledával vzácnou bylinku, devaterník skalní – který prý jinde na Mor. [avě] neroste – ale ja živočích nedozíravý, nikdy jsem ho ne našel.“

Také Bezručova korespondence zasílaná jeho švagrové Olze Moučkové je v těchto opisech. První pohlednice je ještě adresována na jméno Olga Vašková a zaslána do Frenštátu (27. 12. 1934 z Branky u Opavy), další zásilky jsou již na její nové jméno Moučková a místo bydliště Koprivnice. Nebudeme zde uvádět ty veršované pozdravy, které Bezruč stereotypně zasílal stovkám adresátů, zmíníme se jen o těch kusech korespondence, které sdělují něco nového. 12. 6. 1941 Bezruč dopisem děkuje za vzpomínku z Františkových Lázní a uvádí, že též by se měl léčit, protože má revma, ale více by mu vyhovovaly malé lázně, jako Ostrožská Nová Ves, Skalka u Prostějova nebo Slatinice. Dále informuje švagrovou – vdovu po nejmladším bratru Antonínovi – o všech příbuzných: v Ivančicích (bratr Ladislav) a v Brně (sestra Olga a rodina bratra Otakara). O profesorovi Otakaru Vaškovi, který byl synovcem Bezručovým a zapojil se do komunistického hnutí, básník informuje obrazně: „Oto litovelský dosud na Mírově skrze ty sympatie k Ivanu Ivanoviči – oni jej časem pustí“ (po druhé světové válce se pak synovec Otakar stal ředitelem gymnázia v Rýmařově a působil i na Palackého univerzitě v Olomouci). Dopis z 24. 12. 1941 s novoročním přáním obsahuje i zmínky o poslední návštěvě Frenštátu, kdy básníka někdo fotografoval blízko pošty, takže se chce autor Slezských písní tomuto městu příště raději vyhnout. 2. 11. 1944 Bezruč v dopise komentuje smrt své sestry Olgy, na jejíž pohřeb do Brna vůbec nejel. Opět je i tu zmínka o městě pod Radhoštěm: „Frenštat je v naší nemilosti, posledně když jsem se stavoval u tatíčka [tj. otce Olgy Moučkové, J. U.], byl jsem prozrazen a filmován – a já o to tolik stojím!“ Přehled zásilek Olze Moučkové uzavřeme citací veršovaného pozdravu Bezručova od jistebnických rybníků s datem 8. 9. 1947: „Košatka nad Odrou. / Samé olše, samá luka, / samý rybník, samý luh: / jistě dobrotivá ruka / stvořila ten kraj – tož Bůh.“

Nyní promluvíme o Bezručově korespondenci zasílané advokátovi JUDr. Františku Polákovi v Klimkovicích, která je uložena v opavském Památníku ve fondu 1 jako opis (z roku 1954) originálů uložených ve Státním oblastním archívu v Opavě. Celá korespondence má poněkud kuriózní pozadí. Bezruč byl jak

známo nesmírně alergický na svou podobu, resp. na fotografie svého obličejce, a soudil se již ve dvacátých letech s hrabyňským písničkářem Arnoštem Chamrádem, který s dobrým úmyslem na jednom svém tisku reprodukoval Bezručovu podobiznu vyhotovenou opavským výtvarníkem Leo Haasem podle maturitní fotografie (mimořádně — jen smrt v opavském ústavu choromyslných zachránila tehdy Arnošta Chamráda před odsouzením, Bezruč to totiž žaloval za tzv. „vsáhnutí do původcovského práva“). Petr Bezruč měl „orlí nos“ a na jediné fotografii, kterou jako tzv. „slezský typ“ propustil do Slezských písní v roce 1928, byl nos retušován do rovné přímký.

A v roce 1937 zase Zemská hasičská jednota slezská se sídlem v Opavě vydala v dobré vůli brožuru štramberského rodáka Zdeňka Báru O Petru Bezručovi, v níž do textu napsaného k oslavě básnickových sedmdesátin je vložena i Bezručova fotografie pořízená tajně u ostravského krematoria při pohřbu jeho bratra notáře Antonína z Klimkovic v roce 1934. Bezručovi se naprosto nelíbila, a proto požádal dr. Poláka, aby na Zemskou hasičskou jednotu slezskou podal žalobu. Nepomohl ani velmi uctivý dopis Zemské hasičské jednoty slezské zasláný Bezručovi 28. 12. 1937, v němž se píše mimo jiné: „Jste-li toho mínění, že jsme svým upřímným projevem lásky, úcty a oddanosti k Vaší nám tak drahé osobnosti dopustili se těžkého provinění, prosíme, abyste nám toto laskavě prominul. Zařídíme ihned, aby obrázek byl z knížky odstraněn.“ A dále: „Prosíme ještě jednou za laskavé prominutí. Náš čin nebyl podložen žádnými jinými zájmy, než velkou láskou k Tomu, jehož osobnost jest nám jako Slezanům, kteří jsme prodělali nejtěžší doby národního útisku, nejposvátnější.“ 22. 4. 1938 žádal Bezruč dopisem z Branky dr. Poláka v Klimkovicích, aby v jeho zastoupení podal žalobu na Zemskou hasičskou jednotu slezskou: „Žádám o formální potrestání z. has. jedn. slezské, o konfiskaci knihy, otištění rozsudku v zemském has. věstníku slezském a ovšem o náhradu útrat svému právnímu zástupci.“ Dr. Polák ovšem namítal Bezručovi, že není dostatek důkazů o rozšiřování brožury s dotyčnou fotografií v poslední době, a proto mu nakonec Bezruč napsal 11. 8. 1938: „Pak ovšem ustoupíme od žaloby, když je nejistá. Zatím zůstanu Vaším dlužníkem a svůj dluh (pod trestem smrti) vyrovnám při příští návštěvě. — Najdu-li Vás, když Mars nad námi?“ Tímto připomenutím hrozící války Bezruč raději ustoupil; ostatně celý tento případ se i tak mohl jevit dosti trapně, jako žabomyší vojna českých Slezanů, kteří byli tehdy již v samé podstatě ohroženi zfanatizovanými sudetskými Němci. Dohrou je dopis Polákově sekretářce z 19. 10. 1938, tedy ve dnech bezprostředně po mnichovské kapitulaci, kdy šlo o samo bytí a nebytí českého národa. Bezruč jí poslal z Ostravice tisíc korun pro dr. Poláka za zastupování proti Zemské hasičské jednotě slezské. Před německou armádou okupující Opavsko utekl z Branky na Ostravici i se svými hostiteli Čeňkem Kanclířem a jeho ženou: „Jsem zatím na Ostravici, byli zde Čenče i Mad. Louis, ale Čenče nemože být bez Branky, tam se vrátilo, choruje ze žalosti nad zábořem — tak musila M. Louis jet za ní. Vrátil jsem se do Brna, když jsem ztratil vlast.“

Podle abecedního pořádku přecházíme k Bezručovu dopisu národnímu podnikateli Tatra v Kopřivnici z 22. 10. 1947, jak je zachován v opise ve fondu 1. Týká se automobilu, který měl básník dostat k osmdesátinám, jak jsme o tom již psali v souvislosti se jménem Emila Hanzelky. Z dopisu vyjímáme:

„Milí a vzácní pánové, jako hrom do mne pizla zpráva v novinách, že mi chystáte — Bůh ví proč, bo já žádných zásluh v životě nemám — velikolepý dar, vehikl u Vás vyrobený. Jsem nadmíru dojat touto pozorností a laskavostí nesmírnou, ale mám dvě nesmělé námitky: — 1) nemám garáže. Meškám v Kostelci na Hané v menším domku s drobnou zahrádkou. A na Ostravici mám srub s pasekou, nikde není místa pro parádný vůz. A za druhé: jezdit sice umím,

chodil jsem v Brně do automobilového kursu a s hrůzou vzpomínám, jak mne učitel jízdy honil úzkými ulicemi vnitřního Brna. Ale kazí se mi zrak, jsem nedozíravý, jezdit už nebudu, maje osm křížků na chrbtě.

Vyzněl by tedy — žet — Váš velikolepý dar na prázdno! — A myslím si, že by bylo dobře takový přebývající vůz věnovat některé filantropické organizaci našeho kraje, která by ho potřebovala. Anebo by mohl zůstat stát v garáži závodu a dělníci s dětmi by se mohli v létě na něm projíždět. — Snad bych i já, kdybych přišel do Kopřivnice, mohl poprosit o menší výlet? — Bývám nad Ostravicí 2 měsíce, tož nedaleko.“

Ve fondu 1 je z opisů originálů v někdejšímu Lašském muzeu v Kopřivnici konečně uložena i korespondence Bezručova bratru Antonínu v Klimkovicích. Uvedeme nejprve přání básnicko z 12. 6. 1919: „Notáble goroda ševců, / přijměte vinš starých pěvců, / Vaše zdraví budiž pevné / padesát let půvabných, / jako buty vyrobené / Vašich věrných poddaných!“ Následují pak některé lístky se široce známými verši k různým příležitostem, což vynecháme. Ale někdy psal veršované pozdravy nově jen Antonínovi, jako pozdrav z vítání jara na Šmelcovně u Brna (spolu se známým Theodorem Strejciusem) ze 6. 4. 1924: „Bůh Vás pozdrav, koničku! / Dostal byste kytičku / z podléšek, těch jara dítek. / Už i jiných sličných kvítek / těšících nás nevýslovně, / kdybyste byl na Šmelcovně / třetím k páru staříčků.“ Též 8. 7. 1931 poslal bratrovi (spolu s Antonínem Pírkem) méně známý pozdrav z Frenštátu: „Ač hrozilo nebe okem / deštivým na náš podnik, / dva slimáci čackým krokem / ztekli hrubý Ondřejník.“ Nedlouho před smrtí bratrovou posílá mu Bezruč dopis 20. 1. 1934, v němž básník velmi zle píše o Dodě Bezručové - Demlové i o její dceři Dodě v souvislosti s obrazem autora Slezských písní, který byl vystaven v Ostravě.

Tím končí přehled korespondenčních bezručian adresovaných na Novojičínsko ve fondu 1 opavského Památníku Petra Bezruče. Přejdeme posléze k dvěma větším fondům spisovatelů z Frenštátu, v nichž je také korespondence Bezručova.

Zvláště mnoho dopisů a lístků Petra Bezruče je ve fondu 37a, tj. pozůstalosti Františka Horečky v rozmezí let 1927–1957. První dopis Bezručův má datum 17. 11. 1927 a je v něm poděkování za knížku Radhošť, k níž slezský bard připsuje některé dílčí výtky. Vrací se k nim znovu v dopise z 10. 12. 1927. Na pohlednici z Branky 24. 10. 1928 píše: „Letos jsem nebyl ve Frenštatě — kostečky bolí.“ Dopisem z 2. 3. 1930 odmítl Bezruč spolupráci na knize o památném Radhošti. Pomíjíme pochopitelně všechny lístky s běžnými verši, ale zmíníme se o dopise z 26. 6. 1931, v němž je Bezruč velmi spokojen s knihou o Radhošti, ale obává se navrhované silnice od Pusteven ke kapli. 8. 6. 1933 odmítá Horečkovu nabídku na vydání některých veršů ve Frenštatě. Odmítl rovněž účast na Krajišské výstavě ve Frenštatě v roce 1934 (dopisem z Brna 10. 3. 1934 a dalšími v tomto roce). Na lístku z Branky 25. 6. 1935 Bezruč — jako obhájce starobylých jazykových tvarů — píše: „Právem jste mi vytkli gen. [itiv] Matuly. Beskydský starobylý gen. je Matule, protože l je zde měkké.“ — A dále: „Nedávno v knížce o Děrném utvořil západník adj. [ektivum] děrnenský, Kriste Ježíši.“ I v dalších dopisech Bezruč se vyslovuje k různým adjektivům, přičemž hájí tzv. krátké tvary.

Pěkné zachycení Bezručova vztahu k Frenštatě je v dopise z Brna 1. 5. 1937: „Loni jsem se blyskl Frenštatem, milým městem, moze být, s 5 razů. Ovšem vždy tragačem samohybným, jež mi přistavovali ochotní dobří známí. Z nich, žel, odešel frydecký Brantal. Byli jsme na Radhošti, dva razy při bratrově mohyle na krchově, raz na Horečkách. Ale doby, kdy jsme se potloukali kole Lomně sami, prchly. Každé plesko obsazeno letníky, kam by musil chodit old ještěr za

tichem a samotou, jako chodíval milý stareček Kalus. Chtěl mi raz ukázat své kupalisko za Sibiří, nedošlo k tomu."

I v dalších letech spolu několikrát korespondovali o lidových tvarech jazykových. V dopise z 5. 6. 1942 si stěžuje: „Letos se sotva okážeme pod Beskydami, všude stejně teskno, zármutku nikde neutečeš. Poslední příplaz do Frenštata mi otrávil Frenštačané do duše, chytajíce starečky do aparátů. Víím, proč chodím do útulny Beskidenvereinu na Lysé, tam mám pokoj." 4. 10. 1944 píše Bezruč: „Byl jsem letos jen 4 dni nad Ostravicí, bo je tam chabá aprovisace. Vydrápal jsem se na Lysu, ale chabé kostečky pak nechtěly dva dny mašřovat." Humor Bezruče neopouští ani po strašné válce, jak čteme v dopise z Ostravice 21. 10. 1945: „Půjdu-li na Javorník, stavím se u Vás pro elixir života p. Vyskočillem věnovaný, ale nevím, ba nás týrá rheuma — jinak jej nechte ležet u Vás pro časy budoucí — je vzácný."

Později tu vidíme většinou jen běžně známé gratulační verše, často i tištěné na lístcích. K uvažované změně názvu Frenštát se vyslovil 23. 3. 1947: „Usnese-li se senát frenštacký na Lubině, dobrá — já ovšem jako starý konservativce bych držel starý název, mně totiž nepřipadá nijak německý — rovněž jako Frydek." Dopisem z 31. 8. 1947 odmítá jakékoliv oslavy a o svých osmdesátinách chce zmizet z Ostravice na místo, kde ho nikdo nenajde.

Zajímavě píše Bezruč o Josefu Kalusovi v dopise ze 16. 2. 1950. Uvedeme některé úryvky: „Ale raz mne chytil veselý stareček O. [takar] B. [ystrína] za krágl: Půjdem do Kalusa. — A tož přes Žor z Ostravice do Čeladné, hodina cesty. Kalus se mi velmi podobal i svou prostotou, srdečností a skromností. Žel, že jsem musil pít u něho ovocná vína (angrešt a rybíz) — jichž jsem nebyl ctitelem." A pak ještě vzpomíná na společný výlet s Kalusem a s Bystřinou na Štramberk: „Veselý stareček mluvil vždy od sekery a Kalus byl velmi jemný v řeči jako dáma. Veselý stareček proto schválně pustil časem „mužné slovo" — jak já říkávám, Němci praví „ein Kraftwort". Zděšený Kalus obrátil při tom vždy oči k nebi a my jsme měli plaisir při tom. — Z Kotúče jsme šli potom s K. pěšky na Frenštát přes Lichnov — veselý stareček prohlásil, že nepůjde, má žízeň, počká na vlak." — Zbytek korespondence až do roku 1957 jsou pak jen zcela konvenční lístky s tištěnými verši.

Zbývá nám už jen fond 4a — pozůstalost Josefa Kaluse, kde se zachovaly dva dopisy Bezručovy. První psaný v Brně 16. 2. 1925 je podepsán též O. Bystřinou a Adolfem Veselým, je adresován do Čeladné a obsahuje tyto Bezručovy verše: „Sedmdesát podzimků / na skrání padne / mladistvému staříku — na vsi ladné: / Žij, valašský slavíku, / na Čeladné!" Druhý dopis k pětasedmdesátinám Kalusovým reprodukuje podle originálu.

Tím jsme v podstatě vyčerpali všechno k tématu Bezruč a Novojičínsko, souborně v tomto i v minulém čísle Vlastivědného sborníku. V Památku Petra Bezruče sice je ještě zvláštní celek pozdravných adres, diplomů, čestných členství a občanství určených Petru Bezručovi (ve dvou plechových skříních na výkresy, celkem asi 2 krychlové metry materiálu), v nichž se najdou i věci z Novojičínska, ale ty již nemohou podstatně doplnit obraz o bezručovské korespondenci přijaté i odeslané. Závěrem lze říci, že vztah Petra Bezruče k Novojičínsku patří k významným kapitolám kulturní historie Kravařska a Pobeskydí.

VĚTRKOVICKÉ INTERMEZZO LEOŠE JANÁČKA

Jaroslav Nehýbl

Do svého rodného Hukvaldska se Janáček uchýlil již začátkem 80. let minulého století, aby si oddechl, třeba jen na krátkou dobu, po brněnských svízlech a zároveň nabyt nových sil. Tak k tomu došlo (pravděpodobně jedné srpnové neděle) roku 1882, kdy z Hukvald odbočil Janáček do sousedních Větrkovic na besedu fojtů (vlastně starostů) okolních vesnic. Příjmých, přesně datovaných zpráv o této besedě nemáme. Tento Janáčkův pobyt ve Větrkovicích jde přibližně vymezit pomocí životních dat jiných účastníků besedy. Basista Valentin Zusčák odešel z tohoto světa 6. 8. 1883.¹⁾ Další účastník besedy, větrkovický starosta František Matula, zemřel rok nato: 30. 8. 1884.²⁾ Opěrným časovým východiskem je tu datum úmrtí Valentína Zusčáka. Začátek srpna roku 1883, doba pilných žní a zároveň úbytek Zusčákových sil, sotva přichází v úvahu. Nabízí se tedy rok 1882 jako nejbližší a nejpravděpodobnější. Předcházející rok (1881) navštívil skladatel Hukvaldy na svatební cestě se svou novomanželkou.

Rok 1882 představoval u Janáčka těžkou osobní krizi, jež ovlivnila i následující léta, a současně tvůrčí přerod, dobu hledání nových uměleckých cest, opuštění vyjetých kolejí tradičního klasicismu. Jako organizátor hudebního života v brněnské Besedě se sice dočkal vítězství při volbě nového sbormistra, ale napětí mezi ním a některými vlivnými členy výboru neustávalo. Ani zdařilé předvedení Dvořákova oratoria Stabat Mater (3. 4. 1882) tento nepříznivý stav nezahladilo. Typický pro vystižení Janáčkovy duševního rozpoložení je Mistrův portrét z tohoto období, namalovaný Josefem Ladislavem Šilhanem, přítelem mladého Janáčka. Na tomto obraze vystihl malíř Janáčkův vážný, soustředěný pohled, vyjadřující vnitřní napětí.³⁾ Starosti s otevřením varhanické školy, k němuž došlo v září roku 1882, komplikovaly Janáčkovy úsilí.⁴⁾ Na realizaci tohoto hudebního ústavu byl sám, připadly mu všechny práce, od administrativy až po shánění inventáře a hudebníků. K dovršení všech trampot začalo se rozpadávat skladatelovo mladé manželství.⁵⁾

Za těchto nepříznivých okolností přihlížel Janáček besedě na větrkovickém fojtství. Prostředí, do něhož zavítal, působilo hojivě na jeho rozháranou mysl. Z neklidného Brna octl se najednou v jiném světě, na družné zábavě se zpěvem lidových písní a hudbou, při níž účinkovaly housle, klarinet, cimbál a basa (kontrabas). Za poslechu písní a hudebního doprovodu zamýšlel se nad možnostmi nových cest své umělecké tvorby.

Silné zážitky z této besedy v něm oživaly i po letech. O svých dojmech z větrkovické schůzky psal Janáček dvakrát.⁶⁾ Jak mocně na něj zapůsobilo toto setkání, nejlépe vystihují jeho slova: „Na fojtství ve Větrkovicích scházivali se fojti z Kozlovic, Mniší, Kopřivnice, Drnholce a Sklenova. Což to byly za časy, když Matula větrkovský kývnul na rektora a zazpíval: „Jede forman dolinu, zbujník za nim březinu" a jiné! Sotva dovedli to vyhrát. A přece hráli Hrček⁷⁾ s bratrem na housle a klarinet, Zusčák, proslavený v okolí, na basu a Manek⁸⁾ cimbálem hustil! Dvacetník stříbra za píseň házeli. Mnohdy postál u cimbálu též Peterek⁹⁾ a basu rozezvučel Vyvjal.¹⁰⁾ Jak třeba litovati, že se všemi jmenovanými odumřelo kromě jmenované písně vše!"

Větrkovické fojtství kolem r. 1860
Foto K. Šajtar

Jak silný musel být zážitek mladého Janáčka, když se po mnoha letech znovu vzrušil při vyprávění o větrkovické besedě, o živelném zpěvu starosty Matuly a hře lidových hudebníků. S lítostí konstatuje na konci vzpomínky lidskou pomíjivost všech účastníků besedy, zato píseň mu zůstává stále živá, věčná. Matulova zbojnická písnička by se marně hledala v Janáčkových zápisech.¹¹⁾ Mladý skladatel se tehdy spokojil jen nasloucháním. Zapisovat lidové písně se Janáček rozhodl o něco později. Jen v jednom (což však není podstatné) se Mistr mýlil. Z účastníků besedy přežil všechny rektor Hrček. Na něj se nevztahovala Mistrova slova, že „kromě jmenované písně odumřelo vše“. Rektor zemřel totiž v Příboře na odpočinku roku 1896, několik let po uveřejnění skladatelových vzpomínkových řádků.

Větrkovická beseda představovala pro Janáčka významný životní mezník, začátek nového uměleckého usilování, opřeného o hodnoty lidové tvorby.

Poznámky.

- 1) Valentin Zusčák, kozlovický pasekář. Narodil se v Trojanovicích u Frenštátu 11. 2. 1821, zemřel 6. 8. 1883 v Kozlovicích. Podrobnosti o jeho životě přináší článek „Kozlovický basista Valentin Zusčák“, Radostná země, 1956, str. 123–125.
- 2) František Matula, větrkovický starosta. Zemřel 30. 8. 1884 padesátiletý na rakovinu žaludku. Nesprávně bývá ztotožňován s Josefem Matulou (* 11. 3. 1818 – † 20. 5. 1895), bývalým starostou Horního Sklenova, Janáčkovým „staříčkem“ Matulou z pasek (tj. hornosklenovských). V roce 1884 se odstěhoval ze svého statku v Horním Sklenově (č. 8) do výměnkářské chalupy v hornosklenovských pasekách na úpatí Kazničova. Janáček u něho zaznamenal čtyři písně: Ma mila mamulko, Na tych fojtovych lukach, Ondraš - Ondraš, Ty ukvalsky kosteličku.

- 3) Vladimír Helfert: Leoš Janáček, Brno 1939, I. d.; reprodukce Janáčkova portrétu za str. 144.
- 4) Týž, str. 278.
- 5) Týž, str. 325.
- 6) Leoš Janáček: „Tance valašské a lašské“, in: Moravské listy, roč. III, 3. ledna 1891, č. 1. — „Osnovy hudební lidových tanců na Moravě“, in: Český lid, roč. II (1893). Tato studie byla napsána již roku 1892, avšak uveřejněna až v následujícím roce.
- 7) Ignác Hrček, větrkovický nadučitel, zemřel 15. 12. 1896 v Příboře jako důchodce. Podle spisu Ferd. Pokorného „Příborský okres“, Brno 1917, str. 296, odešel Hrček na odpočinek roku 1883. Dožil se 82 let.
- 8) Manka neuvádí matrika zemřelých v Kozlovicích, ani v sousedních Kunčicích pod Ondřejníkem, jež byly s Kozlovicemi v mnohostranných stycích. Patrně byl Manek (Mánek) nazýván podle zdrobněliny svého křestního jména (Emánek — Mánek). Tím se ovšem stalo zjištění Mankovy osoby těžko proveditelným. V dnešní době se toto příjmení v Kozlovicích nevyskytuje.
- 9) Cimbalista Josef Peterek byl kovářem v Kozlovicích (č. d. 302). Zemřel 16. 2. 1887. Jeho otec Jan, domkář, pocházel z Kunčic p. O. Josefova matka se jmenovala Rozálie. Cimbalista se dožil 46 let.
- 10) U zjišťování osobních dat basisty Vyviala nepomohla tentokrát náhoda jako u Peterka, zaznamenaného ojedinele v kozlovických úmrtních zápisech, připadajících v úvahu pro léta 1882–1892, jež uplynula od Janáčkovy návštěvy Větrkovic do napsání skladatelova článku. V tomto údobí zemřeli v Kozlovicích dva Vyvialové: Jan (13. 10. 1887), domkář, a Cyril (27. 4. 1887), podruh. Prvý vlastnil domek (č. d. 124). Dožil se 57 let. Druhý byl nemajetný. Zemřel ve věku 47 let na č. d. 132. O dva roky dříve skončil život v Kunčicích p. O. jiný Jan Vyvial (8. 8. 1885), pasekář. Žil 58 let. Rodinné tradice dnešních Vyvialů v Kozlovicích (je jich velký počet) nesahají tak daleko do minulosti a nemohou přispět k osvětlení života dávnějších předků, třebaš jde jen o minulé století. — Při této příležitosti děkuji opavskému SOA za ochotnou pomoc při mém úsilí o přiblížení některých Janáčkem uváděných lidových hudebníků (Manka, Peterka a Vyviala).
- 11) Jiří Vysloužil: Janáčkova sběratelská činnost, in: sborník „Leoš Janáček o lidové písni a lidové hudbě“, Praha 1955, str. 116.

K VÝSKYTU HOŘEČKU BRVITÉHO NA NOVOJIČÍNSKU

(*Gentianopsis ciliata* /L./ Ma)

Marie Sedláčková

K vzácným druhům květeny Novojičínska, v poslední době postupně mizejícím z naší přírody, můžeme zařadit i subtilní rostlinu z čeledi hořcovitých (Gentianaceae) hořeček brvitý — *Gentianopsis ciliata* /L./ Ma. Ve starší botanické literatuře je tento druh původně popsán pod různými jmény (syn. *Gentiana ciliata* L., *Gentianella ciliata* /L./ Borkh.), stávající taxonomické pojetí se přiklání k přefazení do samostatného rodu *Gentianopsis* (cf. Smejkal 1980: 90, 215).

Hořeček brvitý představuje dvouletou až vytrvalou bylinu, 1–3 dm vysokou, štíhlou a lysou. Přímá, vystoupavá a často křivolaká čtyřhranná lodyha může být jednoduchá, nebo i rozvětvená s úzkými jednožilnými listy. Vrcholové části lodyhy a jednotlivých větví jsou zakončeny přímými květy, které tvoří válcovité kyjovité kalich, v horní části dělený v čárkovitě kopinaté ušty, a čtyřčetná jasně

modrá trubicovitě nálevkovitá koruna, hluboce dělená ve čtyři rozestálé, tupě vejčité zuby, na okrajích zakončené dlouze brvitými trásněmi. Rostlina kvete od pozdního léta, zpravidla od 2. poloviny srpna až do října, v příznivém podzimu až do listopadu.

Hořeček brvitý (dále h. b.) je elementem podhorské až horské evropské květeny, zastoupeným zvláště v oblastech s mírně oceánickým podnebím. Dokládá to i jeho obecná areálová diagnóza, charakterizující jej jako součást evropské květeny submeridionálně montánní až boreomeridionální se suboceánickým laděním Sm/mo-temp. suboz EUR (Rothmaler 1976:414).

Ekologičtí stanoviště je h. b. vázaný na dnes již mizející mesofilní až semixerotermní společenstva svazu Bromion W. Koch 1926 i Arrhenatherion W. Koch 1926, která — pokud jsou v současné krajině ještě fragmentárně zachována — reprezentují suché a výslunné pastviny a stráně, meze, úvozy polních cest i původnější louky, zvláště v mírně teplých a vlhkých oblastech. Nelze zatím vyloučit, že častější výskyt v přírodě může být podmíněn i geologickým substrátem bazických hornin (vápence, těšinitové vyvěřeliny, vápnité pískovce a jílovce). Nutno podotknout, že tato ekologicky podmíněná stanoviště se většinou nalézají v zemědělsky produkčních oblastech a v současné době podléhají značným změnám v důsledku intenzivního působení člověka v krajině. V mnohých případech s nimi vlivem rekultivací, odvodnění či sjednocování pozemků mizí zcela nenávratně i zbytky původní květeny.

Nejstarší údaje o výskytu h. b. na Moravě vztahující se k našemu území, jsou zachyceny v Oborného „Flora von Mähren und oesterreichischen Schlesien“ (Oborny 1884–1886: 486), k nimž vedle lokalit z Olomoucka, z okolí Hranic, Hostýna, hojného výskytu na Vsetínsku a Těšínsku a údajům ze Slezska z okolí Opavy, Jeseníku a Vídnavy patří i Sapetzův obecně lokalizovaný výskyt „na Novojičínsku“. Stejně údaje se objevují i v později česky vydané „Květeně Moravy a rakouského Slezska“ (Formánek 1887 : 748), kde přibýly nové lokality z okolí Frýdku dodané F. Gogelou a řada lokalit z Horního Slezska byla zpřesněna. Ke starším obecným údajům h. b. z Novojičínska patří i zmínka o výskytu na moravském Kravaňsku (Ülehl 1898:23), jediný dosud nepotvrzený záznam z Oderských vrchů od samoty „Hennhof“ západně od Oder (Hruby 1914:132) a údaj „kolem Nového Jičína“ (Podpěra 1921:55). První, již přesně lokalizované novojičínské údaje ze 30. let, se většinou vztahují na v té době již známou lokalitu Kotouče u Štramberka, jejíž původní květenu podrobně studoval a zdokumentoval olomoucký botanik a dlouholetý kustod botanických sbírek muzea v Olomouci Josef Otruba (Otruba 1930:90). Pozdější výskyt h. b. z Kotouče uvádí v krátkém článku (Melcher 1939:50) a z nedaleké Bílé hory u Štramberka (Krist 1936:97), které později zachytily (Kutáčková 1969:88) a (Sedláčková 1978:38). K dalším publikovaným lokalitám postupně přibývají údaje z Petřkovické hůrky (Říčan 1936:42), od Větkovic, dnes Lubiny (Sevela 1938:10), z okolí Frenštátu p. R. ze suchých luk k Tiché (Zbavítel 1956:600), nové nálezy z Moravské brány od Dubu, Hůrky (Stříbrnice), Šenova, Kunína a Kojetína-Svince (Pospíšil 1964:134) a z poslední doby ještě z okolí Štramberka při jižním úpatí Kotouče na mezích u retenční nádrže a z Veřovic na pahorku Štramberčík (Sedláčková 1978:38).

Vedle literárních pramenů poskytují informace o výskytu h. b. identické hmotné doklady herbářových položek uložené v botanických sbírkách muzeí a jiných vědeckých institucí. V botanických sbírkách OVM v Novém Jičíně (NJ) jsou doloženy následující lokality v chronologické posloupnosti jednotlivých sběrů:

Nový Jičín: vrch Svinec, 8. 1899, leg. nezn. sb.; Svinec (kóta 546), hřebenové pastviny, 28. 9. 1958, leg. M. Grofová; Svinec, mez sz. „Kříže“, 28. 9. 1983, leg. M. Sedláčková; Štramberk: Kotouč, 27. 9. 1926, leg. K. Kirschke; Jurův kámen,

Výskyt *Gentianopsis ciliata* (L.) Ma v okrese Nový Jičín

- literární údaje
- doložené údaje z herbářů (FM, NJ, OP, VM)
- ◐ ověřená naleziště - stav v r. 1983

Zpracovala Marie Sedláčková, nakreslila Niki Klazarová.

Kajdoš; Tichá: polní cesta k Frenštátu p. R., 9. 1953, leg. V. Kajdoš; Frenštát p. R.: 11. 9. 1982, leg. M. Sedláčková; Petřkovice: Petřkovická hůrka, 7. 1938, leg. V. louka v Tiché, 11. 9. 1963, leg. V. Kajdoš; Štramberk: Bílá hora, 520 m n. m., 4. 9. 1973, leg. M. Sedláčková; úpatí Kotouče podél Sedlnice, 320 m n. m., 4. 9. 1973, leg. M. Sedláčková; Veřovice: pastviny pahorku Štramberčík, 450 m n. m., leg. M. Sedláčková, 6. 9. 1973; Tichá: meze podél silnice u chráněného naleziště „Travertinová kaskáda“, 350 m n. m., 15. 10. 1980, leg. M. Sedláčková.

Výše uváděné údaje doplňují herbářové doklady h. b. z Novojičínska uložené v botanických sbírkách Slezského muzea v Opavě (OP), OVM ve Frýdku-Místku (FM) a ve Vsetíně (VM):

Štramberk: Kotouč, 27. 9. 1926, 9. 9. 1934 a 20. 9. 1943, leg. K. Krischke, 1. 8. 1950, leg. J. Duda (OP); Lubojatý u Bílovce, 9. 1925, leg. K. Krischke (OP); Příbor: podél cesty mezi Příborem a Závišicemi, 28. 9. 1925, leg. K. Krischke (OP); Kopřivnice: pastvina na Bílé hoře, 3. 9. 1956, leg. Z. Kilián (FM); Petřkovice: mezi Petřkovickou hůrkou a Strážnicí, 9. 9. 1975, leg. M. Kašparová (VM).

Vzhledem k zařazení h. b. k chráněným druhům rostlin na území ČSR již od roku 1958 (vyhláška č. 54/1958 Sb.) a po revizi československé květeny i začlenění do seznamu ohrožených taxonů vyšších rostlin ČSR ve skupině C. III. (Holub et al 1979:230), stejně tak v regionálním seznamu okresu Nový Jičín (Sedláčková 1982:48), byla tomuto druhu v poslední době při terénním průzkumu věnována větší pozornost. Od roku 1978 se proto prováděla postupná revize dosud známých lokalit, spojená se zachycením floristické dokumentace a ochranářským zhodnocením z hlediska prognózy možné záchrany pro příští generace. Z dosavadních výsledků lze spolehlivě potvrdit a zhodnotit ověřený výskyt h. b. na těchto lokalitách:

1. Veřovice, Štramberčik (kóta 498): fragmenty subxerothermní a mesofilní vegetace situované ve vrcholové části pahorku mezi polní cestou do Ženkavy a železniční tratí směr Štramberk cca ve 450 m n. m. Ještě na podzim roku 1978, kdy zde bylo nalezeno několik roztroušených populací kvetoucích rostlin, charakterizovaly toto stanoviště neobhospodařované pastviny v kontaktu se starým ovocným sadem a svahovým lemem úvozu polní cesty se zmlazujícími křovinami trnky, hlohu a růže šípkové. Garnitura průvodních druhů *Anthyllis vulneraria*, *Carlina vulgaris*, *Centaurea scabiosa*, *Gentiana cruciata*, *Origanum vulgare*, *Polygala comosa* a dalších, zaznamenaných zde v předchozím vegetačním období (Sedláčková 1978a), dokládá existenci původnějších společenstev svazu Bromion, jež i v tomto reliéfově členitém území zemědělsky využívaném jsou již na ústupu. Výsledky floristického průzkumu (Kyselá 1980) se zjištěním dalších chráněných druhů rostlin např. *Aquilegia vulgaris*, *Dactylorhiza majalis*, *Gentiana cruciata*, *Gymnadenia conopsea*, *Orchis mascula*, *O. pallens* (Kyselá 1982:58) by se mohly stát dostatečným podkladem pro zřízení legální územní ochrany této lokality, figurující zatím stál v návrhu chráněného naleziště.

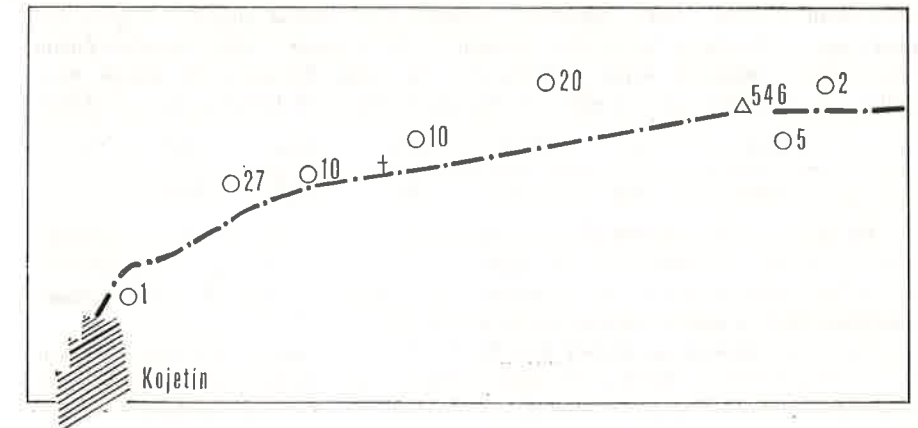
2. Štramberk, Kotouč, SPR Šipka: výchozy skalních útvarů vrcholových částí Jurova kamene („Panská vyhlídka“) představují patrně doznívající xerothermní společenstva z okruhu *Festuco-pallentis*, jejíž původní floristické složení zachytil Otruba (1930).

Přes vynaložené úsilí dosažené legální ochrany je zřejmé, že i tato lokalita podléhá zvýšenému nátlaku dlouhodobě působících změn v přírodním prostředí, které z hlediska vývojového trendu vegetace mají negativní důsledky a způsobují postupnou devastaci až zánik vzácných přírodních hodnot. Pro skutečnost, proč na Kotouči již v současné době nerostou *Geranium lucidum*, *Hieracium schmidtii*, *Rhodax rupifragum*, *Veronica dentata*, to může být zatím jedna z možných diskutabilních variant vysvětlení příčin vyhynutí vzácných druhů rostlin s ojedinělým výskytem na SV Moravě (v případě devaterníku skalního dokonce v ČSR), zatímco kvantitativně častěji zastoupené druhy s roztroušeným výskytem na okolních lokalitách SV Moravy zde dosud ještě rostou, např. *Achillea nobilis*, *Anthericum ramosum*, *Centaureum erythraea*, *Jovibarba sobolifera*, *Libanotis montana*, *Melampyrum arvense*, *Melica ciliata*, *Saxifraga paniculata*, *Scabiosa columbaria* (cf. ohrožené druhy). Z ostatních semixerothermních prvků zde byly zaznamenány *Acinos arvensis*, *Ajuga genevensis*, *Allium montanum*, *Brachypodium pinnatum*, *Carlina vulgaris*, *Centaurea rhenana*, *C. scabiosa*, *Cotoneaster integerrima*, *Dianthus carthusianorum*, *Diplotaxis muralis*, *Festuca pallens*, *Chamerion dodonaei*, *Inula conyza*, *Lasepitium latifolium*, *Ononis spinosa*, *Origanum vulgare*, *Phleum*

Hořeček brvitý z podvrcholových pastvin Svince
Foto M. Sedláčková, září 1983

Situace výskytu *Gentianopsis ciliata* (L.) Ma, Svinec 1983

Zpracovala Marie Sedláčková, nakreslila Niki Klazarová.

phleoides, Polygala comosa, Potentilla pusilla, Rhamnus cathartica, Salvia verticillata, Sanguisorba minor, Stachys recta, Trifolium montanum, Veronica teucrium, Vincetoxicum hirundinaria aj. K nim lze přiřadit i výskyt h. b., který zde byl nalezen při průběžném sledování vegetace na Kotouči od roku 1976 teprve 11. 9. 1982 ve třech kvetoucích exemplářích. Poslední ověřené údaje o květeně Kotouče zachycuje botanický inventarizační průzkum (Neuschlová 1982).

3. Štramberský, Skalky, Kamenárka: lokalita představuje období poloteplomilné a suchomilné květeny štramberských jurských vápenců v prostoru starého Blücherova lomu na jižních svazích Bílé hory. Zahrnuje společenstva skalních štěrbin, vyvinutá na vrcholových partiích jižně orientovaných skal s charakteristickými druhy *Asplenium trichomanes*, *Chamerion dodonaei*, *Helianthemum ovatum*, *Melica ciliata*, spadající ke svazu *Potentillion caulescentis* Br.-Bl. in Braun-Blanquet et Jenny 1926. Na přilehlých svahových lemech již převládají travinná společenstva pastvin *Festuco-Brometia* Br.-Bl. et Tüxen 1943 s průvodními druhy *Brachypodium pinnatum*, *Bromus erectus*, *Clinopodium vulgare*, *Dianthus carthusianorum*, *Inula conyza*, *Pimpinella saxifraga*, *Plantago media*, *Ranunculus polyanthemos*, *Sanguisorba minor*, *Salvia verticillata*, *Vincetoxicum hirundinaria* a jiné.

Poslední ověřený výskyt h. b. na této lokalitě, která je vyhlášena v kategorii „pionýrské rezervace okresu Nový Jičín“, byl registrován 19. 9. 1982 na dvou stanovištích vrcholové části lomu v počtu 10 sterilních a 4 kvetoucích rostlin (Hyklová et Kuželová 1983:21). Tyto údaje zároveň doplňují předchozí nálezy z komplexu Bílé hory (cf. herbářové doklady a literatura).

4. Nový Jičín, Kojetín, vrch Svinec: vrcholové a hřebenové pastviny a zbytky podvrcholových terasovitých mezí osidlují semixerotermní společenstva z okruhu *Festuco-Brometia* Br.-Bl. et Tüxen 1943, fytocenologicky dokumentované v práci Vicherek (1957:403-406, sn. č. 6-8).

Nejstarší lokalita doložená neznámým sběratelem z roku 1899 nepochybně patřila v minulosti k nejbohatším nalezištím Novojičínska. Dokladem mohou být první záznamy pozorování h. b. z let 1950, 1954 a 1955 v rukopisné práci J. Žilky „Hořeček brvitý – *Gentianella ciliata*“, dále snad i osobní poetický zážitek z mládí, rekonstruující vzpomínky na záplavy modře rozkvetlých pastvin na vrcholu Svince 28. 9. 1958, zvláště však výše citovaný faktografický materiál o pozorování h. b. z let 1963-1967 (Žilka 1968). Materiál obsahuje zákresy jednotlivých stanovišť doložených číselnými údaji o počtu rostlin v areálu Svince a blízkého okolí (Čerták, Velká sjezdovka, Požaha). Přes možné subjektivní ovlivnění poskytuje podklady o kolísavém výskytu h. b. z období před skutečnými rekultivacemi pozemků, které postihly J a JV svahy Svince v 70. letech. Konkrétní sumarizované údaje o počtu rostlin ve sledovaných letech jsou následující:

Rok	1963	1964	1965	1966	1967
Počet	105	46	403	1365	2187

Po více než desetiletém přerušeném pozorování, kdy se též vlivem prováděných rekultivací předpokládala likvidace původních porostů a ± zánik lokality, byl v roce 1982 výskyt h. b. na Svinci znovu ověřen a lokálně dokumentován (Mičková 1982) a zjištěn celkový počet 679 rostlin.

Při revizi lokality na Svinci dne 28. 9. 1983 v transektu přibližně shodném s turisticky značenou cestou (červená značka), bylo zaznamenáno několik roztroušených populací v prostoru JJZ a Z kříže, na první podvrcholové terase v úseku mezi křížem a trianglem a na protilehlých podvrcholových svazích přímo pod trianglem (cf. situační nákres) o celkovém počtu 95 rostlin.

Ze záznamu floristického složení, jež se zvláště v převládajících fáciích se *Brachypodium pinnatum* příliš neliší od příspěvku (Vicherek 1957), lze uvést tyto zajímavější druhy: *Agrimonia eupatoria*, *Astragalus glycyphyllos*, *Carlina acaulis*, *C. vulgaris*, *Centaurea scabiosa*, *Cerintho minor*, *Clinopodium vulgare*, *Coronilla varia*, *Gentiana cruciata*, *Geranium columbinum*, *Linum catharticum*, *Melampyrum arvense*, *Ononis spinosa*, *Origanum vulgare*, *Ranunculus polyanthemos*, *Salvia verticillata*, *Senecio jacobaea*, *Veronica teucrium* aj. Zachycená garnitura suchomilných a poloteplomilných rostlin nemůže nechat na pochybách o tom, že lokalita na Svinci patří k vyznávajícím fragmentům semixerotermní vegetace Moravské brány a v příštích letech si zasluhuje průběžné sledování i zajištění praktické ochrany. Snížený výskyt kvetoucích populací h. b. v roce 1983 zde může být přechodný, patrně podmíněný ekologicky, v souvislosti s klimatickými podmínkami mimořádně suchého vegetačního období tohoto roku.

Poznámky k rozšíření hořečku brvitého na severovýchodní Moravě.

Při studiu h. b. na Novojičínsku je možno z podkladů literárních a herbářových údajů a stávajících dílčích poznatků zpřesnit předběžné rozšíření na SV Moravě. Zdá se, že v zájmovém území karpatské části tohoto území je h. b. vázaný na mesofilní až semixerotermní společenstva *Festuco-Brometia* Br.-Bl. et Tüxen 1943, většinou substrátově podmíněná souvislým výskytem bazických vyvřelin těšínitových formací a vápencových útvarů v těšínsko hradištském souvrství sedimentační pánve Moravské brány, Podbeskydské pahorkatiny a Ostravské pánve. Dokládají to dosud doložené lokality h. b. z okolí Českého Těšína (Mistřovice /ČT/), Třince (Horní Lištná /FM/, Jahodná /FM, OM, OP/), Jablunkova (potok Líška /OM, OP/, Mosty u Jablunkova /OP/), četné lokality na Frýdecku (Černá Zem u Sedliště /ČT, FM/, Žermanická přehrada /OP/, Vělopolí /FM, OP/, Myslík /FM/), na něž jihozápadně navazují údaje z Novojičínska (cf. mapa rozšíření) a další lokality ze vsetínské části Moravské brány Kelč (OP), Vysoká u Lešné, Juřinka u Valašského Meziříčí (VM) a Vsetínské kotliny Valašského Meziříčí (Poličná, Jasénka /VM/).

Ojedinelý výskyt v Moravskoslezských Beskydech, dokládající montánní a boreomeridionální tendenci h. b., potvrzují lokality: pod hřebenem Polomu směr Radková, 12. 9. 1958, leg. R. Mičková (ČT); Ostravice u Bezručova srubu, 17. 9. 1959, leg. J. Duda, /OP/; Bílá, v údolí potoka Velká Smradlava, 9. 1956, leg. Z. Kilián /OM, OP/ (cf. Kilián 1978:20); patrně by zasluhovaly nové ověření.

Výskyt z Javorníků a Vsetínské kotliny v povodí levostranných přítoků Vsetínské Bečvy je zpracován v práci (Neuschlová 1979:72).

S ohledem na současný v poslední době ověřený výskyt, lze uvést h. b. z těchto lokalit: Myslík, Bačův kopec, lom, cca 30 exemplářů, Hájková 1982; Staříč vrch Kamenná, chráněné naleziště na kótě 385, Hájková 1983; Jasenice, kopec jižně lomu, Kašparová 1979; Velké Karlovice, Podřatá, Neuschlová 1976; Lužná, závěr údolí Luženky, Neuschlová 1977; Huslenky, údolí Zbeličného potoka, Neuschlová 1978; Pulčín, pastviny SPR Pulčínské skály, Neuschlová 1978; Nový Hrozenkov, pastviny v závěru údolí Malá Vranča, Neuschlová 1978 (in Neuschlová 1979:72).

Závěr

V článku jsou čtenáři seznámeni s výskytem hořečku brvitého (*Gentianopsis ciliata* /L./ Ma) na území okresu Nový Jičín, zpracovaném z podkladů literárních údajů, herbářových dokladů a záznamů z terénu.

Vzhledem k prokazatelně zjištěné klesající tendenci současného výskytu hořečku brvitého v přírodě, je podána stanovištní a floristická charakteristika čtyř dosud existujících lokalit na Novojičínsku.

V poznámkách je nastíněno předpokládané rozšíření v karpatské části severo-východní Moravy s připojením lokalit ověřených v posledních letech.

Autorka článku děkuje za poskytnuté údaje *Gentianopsis ciliata* z botanických sbírek Slezského muzea v Opavě (OP), Ostravského muzea v Ostravě (OM) a Okresních vlastivědných muzeí Český Těšín (ČT), Frýdek-Místek (FM) a Vsetín - pracoviště Valašské Meziříčí (VM) i za údaje z jejich osobních kartoték, RNDr. J. Dudovi, CSc., M. Prymusové, prom. biol. K. Švendové a RNDr. A. Hájkové a jng. M. Kašparové.

Literatura:

- Formánek E. (1887): Květena Moravy a rakouského Slezska. — Brno, 1, 2:1-1474.
- Holub J. et. al. (1979): Seznam vyhynulých, endemických a ohrožených taxonů vyšších rostlin květeny CSR (1. verze). — Preslia Praha, 51:213-237.
- Hruby J. (1914): Die Ostsudeten, eine floristische Skizze. — Land. Forsch. Komm. Mähr., Brünn.
- Hyklová R. et Kuželová I. (1983): Floristický průzkum vyšších rostlin v okolí Skalek u Štramberka. — 35 p., 5 map, 9 obr., 13 foto, ms. [SOČ, Gymnázium Příbor; depon. in: Knihovna OVM Nový Jičín].
- Kilián Z. (1978): Příspěvek ke květeně v údolí potoka Velká Smradlavá u Bílé v Moravskoslezských Beskydech. — Pobeskydí, Frýdek-Místek, č. 1/78:18-22.
- Krist V. (1936): Hořce Československé republiky (doplňky I). — Sborn. Kl. Přírod. Brno, 18:91-102.
- Kutáčová L. (1968): Floristické poměry části Podradhoštské pahorkatiny jižně od města Kopřivnice. — ms. [Dipl. Pr. Přír. Fak. UJEP Brno; depon. in: Knih. Kat. biol. Př. Fak. UJEP Brno].
- Kyselá M. (1980): Vegetační poměry návrhu chráněné lokality v obci Veřovice, okres Nový Jičín. — 58 p., ms. [NSV, Gymnázium Nový Jičín, depon. in: Knihovna OVM Nový Jičín].
- (1982): Floristická charakteristika navrhované chráněné lokality na katastru obce Veřovice. — Vlast. sborn. okresu Nový Jičín, fasc. 29:52-59.
- Melcher R. (1939): Botanische Wanderungen auf dem Kotouč und in seiner nächsten Umgebung. — Das Kuhländchen, Neutitschein, 14:48-53.
- Míčková R. (1982): Ohrožené druhy vyšších rostlin z mého okolí. — 10 p., 2 tab., 2 mapy, ms. [Biol. olymp., Gymnázium Nový Jičín, depon. in: Knihovna OVM Nový Jičín].
- Neuschlová Š. (1979): Vegetace Javorníků v Chráněné krajinné oblasti Beskydy. — 139 p., 33 map, 20 foto ms. [Závěrečná tém. práce resortního výzkumného úkolu R21/73, depon. in: KSPPOP Ostrava].
- (1982): Státní přírodní rezervace Šipka. Inventarizační průzkum botanický dle metodiky SÚPPPOP 1973. — 35 p., 5 map, 35 foto, ms. [depon. in: KSPPOP Ostrava].
- Oborny A. (1883-1886): Flora von Mähren und oesterr. Schlesien. — Verh. Naturforsch. Ver., Brünn, Pars 1-4:21 (1882):1-267, 1883; 22(1883):269-636, 1884; 23(1884):637-888, 1885 et 24(185):889-1285, 1886.
- Otruba J. (1930): Květena Štramberka. — 117 p., Příbor.
- Podpěra J. (1921): Úvod ku květeně na československém Poodří. — Sborn. Přírod. Společ., Mor. Ostrava, 1:1-71.
- Pospíšil V. (1964): Die Mährische Pforte, eine planzengeographische Studie. — Čas. Mor. Mus., Brno, 49:103-190.
- Rothmaler W. (1976): Exkursionsflora für die Gebiete der DDR und der BRD. Kritischer Bad. — 811 p., Berlin.
- Řičan G. (1936): Květena okresu vsetínského a valašskomeziříčského. — Vsetín.
- Sedláčková M. (1978): Rozšíření některých druhů rostlin v okrese Nový Jičín. 5. — Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha, 13:37-58.
- (1978a): Vegetace Veřovických vrchů a jejich podhůří. — 193 p., 2 tab., 12 map, 15 foto, ms. [Dis. práce; depon. in: Kat. biol. rostl., přírod. fak. UJEP Brno].
- (1982): Ohrožené rostliny okresu Nový Jičín. — Vlastiv. sborn. okresu Nový Jičín, fasc. 29:43-52.
- Sevela A. (1938): Větkovice. — Kravařsko, Nový Jičín, 8:9-13.
- Smejkal M. (1980): Komentovaný katalog moravské flóry. — 301 p., UJEP, Přírod. fak., Brno.

- Úlehla J. (1898): Přírodní poměry. — In: Moravské Kravařsko, p. 8-25, Příbor.
- Vicherek J. (1957): Poznámky ke květeně okolí Nového Jičína. — Přírod. Sborn. Ostrav. Kraje, Opava, 18:400-416.
- Zbavitel A. (1956): Významné floristické nálezy z Frenštátska. — Ibid., Opava, 17:599-601.
- Zíla J. (1968): Hořeček brvitý — *Gentianella ciliata*. — 14 p., ms. [depon. in: Knihovna OVM Nový Jičín].

HNÍZDĚNÍ ŠOUPÁLKA KRÁTKOPRSTÉHO (*Certhia brachydactyla*) V MORAVSKÉ BRÁNĚ

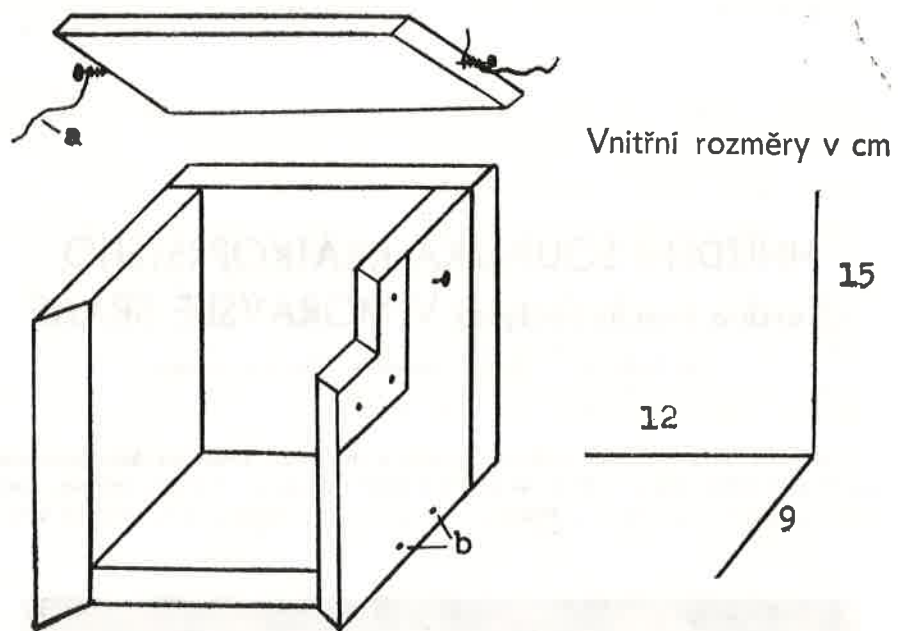
Jiří Hudeček — Vladimír Kovář — Vladimír Pressen

V roce 1982 se nám podařilo prokázat hnízdění šoupálka krátkoprstého, *Certhia brachydactyla* Brehm, v oderské části Moravské brány.¹⁾ Hnízdo jsme našli v lužním lese Horní v Polance nad Odrou, o. Ostrava, v nadmořské výšce

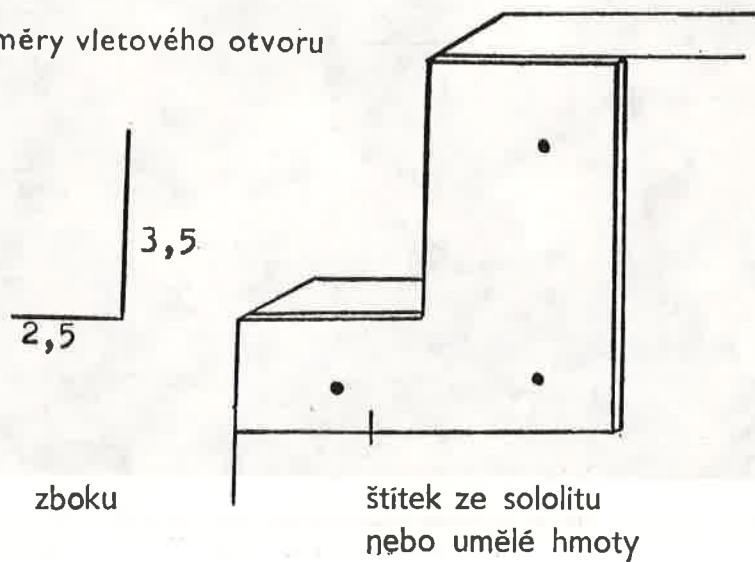

Hnízdo šoupálka krátkoprstého, Polanka n. O.
Foto Jiří Hudeček 4. 5. 1982

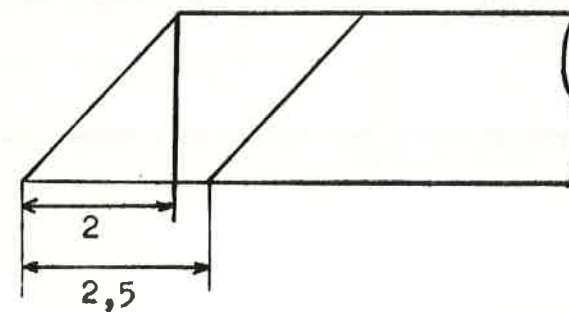
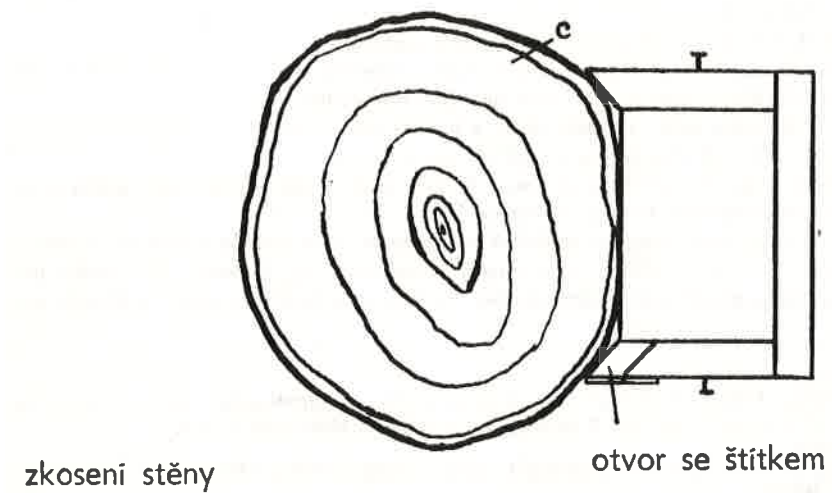
BUDKA PRO ŠOUPÁLKY A MALÉ DRUHY SÝKOR

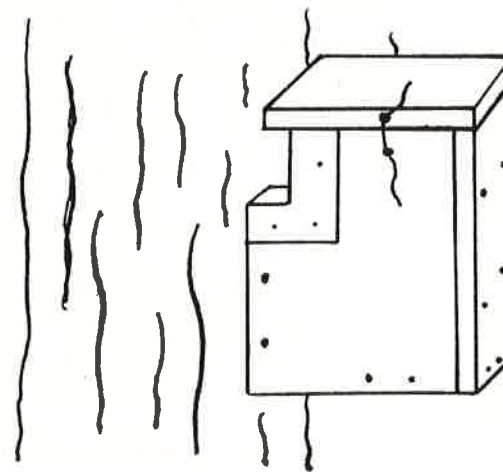
Rozměry vletového otvoru

Pohled na upevnění budky shora

Pohled na boční stěnu s otvorem shora

- Vysvětlivky:
- a - drátek na upevnění stříšky
  - b - hřebíky, kterými je budka sbita
  - c - strom

asi 220 m, a to v budce tzv. nového typu, zkonstruované v roce 1975 třetím z autorů této zprávy (viz náskres, srovnej Pressen in Pavelka 1979). Sdělujeme některá důležitá hnízdní data:

4. 4. šoupálek krátkoprstý staví hnízdo, materiálem jsou větvičky, kůra, listí, třísky, chlupy, tráva, peří.

11. 4. hnízdo je dohotoveno, ještě však prázdné.

24., 30. 4., 1., 4., 5. 5. v hnízde 6 vajec, rozměry čtyř z nich byly 16,4 x 12,2, 16,2 x 12,2, 15,8 x 12,0 a 16,2 x 12,6 mm (viz fotografie).

7. 5. z budky vylétl dospělý pták, v hnízde jen 5 vajec.

12. 5. v hnízde 2 mláďata asi pětidenní, malátná.

13. 5. byla obě mláďata mrtva, v hnízde ještě 3 vejce, dvě čistá, jedno s nevylíhnutým zárodkem, budka vyčištěna.

Náš nález potvrzuje, že šoupálek krátkoprstý v Moravské bráně ve vhodném prostředí listnatých lužních lesů hnízdí. Domníváme se, že větší užití budek tzv. nového typu, popsaných v této zprávě, by bylo pro hnízdění druhu v Poodří příznivé.

Poznámky:

1) Velecký (1973) nacházel jeho hnízda vždy za odchlípenou kůrou stromů ve státní přírodní rezervaci Polanský les v uzávěru Moravské brány.

Literatura:

Pavelka J., 1979: Ochrana ptactva v době hnízdění, Edice Hořec, 9: 1–14. Ostrava-Poruba.

Velecký A., 1973: Ptactvo státní přírodní rezervace Polanský les. Ochrana fauny Severomoravského kraje, KSPPOP Ostrava, 1973: 7–24.

Náskres budky nového typu, ve které v roce 1982 hnízdil v Polance nad Odrou šoupálek krátkoprstý, *Certhia brachyactyla*.
Orig. Vladimír Pressen.

ZPRÁVY

K sedmdesátinám
Františka Šustka

V letošním roce se dožil sedmdesátin pedagog a zanícený kulturní a vlastivědný pracovník František Šustek. Narodil se 26. července 1914 v rolnické rodině ve Spálově. Po obecné škole ve svém rodišti navštěvoval v l. 1925–1929 českou menšinovou školu ve Vítkově. Po absolvování učitelského ústavu v l. 1930 až 1934 získal učitelskou aprobaci pro národní školy a v roce 1940 i pro školy měšťanské. Od roku 1934 působil na školách v Jablunkově, po okupaci pohraničního území ČSR v Oseku nad Bečvou, v Zámrskách, v Hradešíně a v Semicích na Česko-brodsku a na řadě škol v Praze. Na konci války byl totálně nasazen jako dělník ve Stěchovicích a lesní dělník ve Spálově. Od osvobození nejdéle působil jako učitel a ředitel na bývalých středních školách ve Spálově a v Odrách a jako učitel na hudebních školách v Odrách a Vítkově a jako učitel a zástupce ředitele základní devítileté střední školy v Jistebníku až do odchodu do důchodu v roce 1975.

Již od mládí se u něj projevovaly kulturní a literární zájmy, o nichž svědčí drobné příspěvky v dětských a studentských časopisech „Mládí“, „Studentský časopis“ a jiné.

Články a zprávy kulturně osvětového charakteru publikoval v časopisech Kulturní práce (1951), Naše Valašsko (1948), Naše řeč (1948), Vlastivědný věstník moravský (1947, 1968), Radostná země (1951), Optimist Odry (1951, 1955), Ruch (Hranice 1958), Novojicko (1966), Rozkvět Novojičínska (zejména 1982–1983), Kulturní měsíčník (Ostrava 1983) aj. Velmi často však přispíval v rozmezí 1945–1983 různými zprávami, hlavně k jubileím, do časopisů Vesnické noviny vítkovského okresu, Nové Opavsko, Nové Přerovsko, Nová svoboda, Lidová demokracie, Učitelské noviny, Lidová výchova aj. Cenné jsou jeho články, zprávy a recenze ve vlastivědném časopise Oderské hory (OH).

časopis školských organizací škol Spálovska, ročník 1.–3., 1947–1950, který spoluredigoval s Jaroslavem Dohnalem, ředitelem národní školy ve Spálově a v němž uveřejnil 19 titulů. Totéž platí o Vítkovsku (VÍ) vycházejícím v řadě Vlastivěda Severomoravského kraje, Opava-Ostrava-Vítkov v letech 1958–1961, č. 1–12, v němž měl funkci výkonného redaktora a v němž uveřejnil 20 titulů, a o časopise Oderské vrchy (OV), Vlastivědný zpravodaj Spálovska a okolí, sv. 1–5, 1968–1972, který řídil s Antonínem Brňákem a do něhož přispěl 26 pracemi.

Okruh jeho vlastivědného a publicistického zájmu byl značně široký a z jeho nejdůležitějších studií a článků z oblasti historie je článek Osvobození vítkovského okresu r. 1945 (Vj 11/12, str. 20–29, za spolupráce A. Brňáka), K 50. výročí událostí při vzniku naší republiky (OV I, 61–73), 80. let železnice Suchdol - Budišov (OV III, 16–27), Počet obyvatelstva v obcích hranického okresu před 100 lety (OH III, 116–120), Baron Mořic Závíš z Osenic (OH I, 118–24), 50 let od založení sboru dobrovolných hasičů ve Spálově (OH I, 47–55), Spálov – stručný vlastivědný přehled (Záhorská kronika, dále ZK, roč. 26, Hranice 1948–49, celkem 22 stran). Mnoho pozornosti věnoval však i uložení, soupisům a edici pramenů, o čemž svědčí články Torzo jedné z nejstarších listin o Spálově z konce 14. stol. (OV I, 9–17), Zařizujeme ve Spálově archiv a muzeum (OH I, 133–134), List Žibřida Podstatského z Prusinovic z roku 1583 (ZK sv. 25, 1948–49, str. 90 až 91), otiskům a překladům kronikáře a učitele Ed. Scheicha (ZK r. 24, s. 76–80 a OH III, s. 2–18, 53–58), Záznamy Jang Demla z Luboměře o válečném tažení v Itálii (OH II, 154–164), Materiály k dějinám KSČ v Odrách (OV IV, 5–19), Znaky, pečete a razítka městečka Spálova a obcí bývalého spálovského statku, Zpravodaj klubu genealogů a heraldiků Ostravy při VŽKG 1981 (I. str. 11–17), a zejména Pilnáčková regesta z vídeňských archivů k dějinám Spálova (VÍ 9/10, s. 7–18).

Připravil k tisku i článek Ot. Mašky Život a dílo K. J. Mašky, Dějiny severomoravského učitelstva Zpravodaj č. 10, 1973. S Ant. Brňákem zpracoval a připravil k tisku Paměti městyse Spálova od Františka Maršálka (Spálov 1966, 81 stran) a s ním a s J. Knápkem vypracoval stať Mys-

livost na Spálovsku v brožuře „50 let založení myslivecké organizace MS Spálov“, 1973. Velké studijní a badatelské úsilí věnoval národopisu svého kraje. O tom svědčí zejména jeho články Dřevěné žentoury v Oderských horách (Slezský sborník 1948 s. 47–52), Lidové tance na Spálovsku, zachycené společně s Olgou Michalíkovou (Vl 1958–1961), vydané znovu též samostatně jako kniha v Ostravě 1979 a především jeho obsáhlejší pojednání o plavení dřeva a o větrných mlýnech na Spálovsku, ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín r. 1982 a 1983, v němž publikoval v č. 26 a 27 (1980–1981) i další příspěvky z Oderských vrchů a spolu s Fr. Schwarzem v č. 24/1979, věnoval nekrolog předčasně zesnulému svému věrnému spolupracovníku Ant. Brňákovi, jehož rodopisné bádání o Spálovsku vzpomenu i ve Sborníku příspěvků 1. setkání genealogů a a heraldiků Ostrava 1980. Ke knize známého písmáka R. Míka z Lubeměře Životem na dědině (Ostrava 1960) připojil čtyřstránkový doslov s osobními vzpomínkami. Z drobnějších prací je třeba vzpomenout Píseň o shodě roboty 1848, uveřejněnou ve Vlast. věstníku moravském v Brně roč. II, 1948 s. 150–151.

Sustkově pozornosti neušly ani výtvarné a přírodní památky v regionu (P. Maria ve Skále, poutní místo u Spálova, Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje roč. 23, Olomouc 1964, s. 22–24, 57–59), Starý dřevěný kostel v Lipné (OH II, 2–4, 38), Spálovský runový kámen (OH III 107–108), Obnovení zámecké kaple v Odrách (Slezský sborník 1955, s. 131–134), dále nálezy středověkých mincí v regionu (OV porůznu), zaniklé osady a samoty na Spálovsku a výklady názvů místních a pomístních (OV III, 8–12).

Zabýval se i literárními památkami (Spálovský zlomek graduálu církve podoben z 16. stol., OV VII, 8–34) a nezapomínal ani na styky spisovatelů se Spálovskem (P. Bezruč, V. Kaplický, G. Preissová). Jako výkonný hudebník věnoval své úsilí rozvoji hudebního života a dění, hudebním akcím k jubilejím významných skladatelů a ke kulturně-politickým událostem a výročím. Mimořádné úsilí věnoval ve své pedagogické a kulturně výchovné činnosti práci s mládeží, její výchově a hudebnímu vedení dětských instrumentálních souborů. Za jeho mnohaletou obětavou a úspěšnou pedagogickou, kulturní a vlasti-

vědnou činnost mu patří uznání a naše upřímné poděkování. Přejeme jubilantovi do let příštích mnoho sil a pevné zdraví.

Redakce

K životnímu jubileu prof. Jaroslava Nehýbla

6. srpna minulého roku oslavil své 75. narozeniny vlastivědný pracovník, středoškolský profesor v. v. Jaroslav Nehýbl.

Narodil se v Orlové v roce 1908. Tam navštěvoval obecnou školu a v letech 1919–1927 reálné gymnasium. Po maturitě začal studovat český jazyk a francouzštinu na filosofické fakultě brněnské university. Navštěvoval přednášky Arne Nováka, Františka Trávníčka, Bohuslava Havránka a Karla Titze, vynikajících znalců českého jazyka a naší literatury. Po ukončení studií na universitě v roce 1932 byl rok bez místa. Roku 1933 nastupuje jako nový výpomocný učitel na měšťanské škole v Podbrezové a odtud přechází na měšťanskou školu v Modre. Po dvou letech je přeložen na reálné gymnasium v Příboře. Neučí zde však dlouho, protože je povolán k výkonu vojenské prezenční služby. Na podzim 1937 se vrací na reálné gymnasium v Příboře. 10. října 1938 je však Příbor okupován a reálné gymnasium je přemístěno do Frenštátu p. R. Prof. Jaroslav Nehýbl vyučuje tedy ve Frenštátě a později v Místku. Zde je v roce 1941 zatčen gestapem a dva měsíce vězněn v Ostravě a v brněnských Kounicových kolejích. Po propuštění působí v Olomouci a pak do konce války v Přerově.

12. května 1945 se prof. Nehýbl vrací do osvobozeného Příbora a je pověřen organizováním přípravných prací k znovuotevření zdejšího reálného gymnasia. Třídy a kabinetů byly v ubohém stavu, protože tu v posledních měsících války byl vojenský lazaret. Nebylo zařízení do tříd, kabinetů byly bez učebních pomůcek. Přesto 12. září 1945 zahajuje prof. Nehýbl v aule příborského gymnasia nový školní rok. Na tomto ústavu působil až do svého odchodu do důchodu v roce 1969.

Kromě pedagogické práce byl prof. Jar. Nehýbl velmi činný ve veřejných a politických funkcích. V letech 1963–69 byl předsedou školské organizace KSC, pracoval jako pro-

pagandista, byl funkcionářem ROH. Na počátku padesátých let byl archivářem města Příbora, krátkou dobu i městským kronikářem a dosud je členem vlastivědného kroužku při zdejšímu muzeu.

O vlastivědnou tematiku se začal zajímat již jako student orlovského gymnasia. Později jako vysokoškolák přispíval do vlastivědné přílohy Obrany Slezska. Na našem okrese začal publikovat v časopise Kravařsko v roce 1948 článkem „Tannerovo okouzlení Kotoušem“. V roce 1950 Kravařsko přestalo vycházet a publikační činnost Jaroslava Nehýbla můžeme pak sledovat v časopise Radostná země a ve Slezském sborníku (vyd. Slezský ústav ČSAV Opava), na našem okrese v Nové Lubině, Novojicku a Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín. Spolupracoval na sbornících „Mnichov není jen historie“ a „Cestou bojů k vítězství“, které vydal okresní vlastivědný ústav v Novém Jičíně. Do č. 17 Vlastivědného sborníku, které bylo věnováno 725. výročí města Příbora, napsal stať „Kulturní a spolkový život Příbora od doby národního obrození do konce první republiky (1774–1938)“. Nezapomínal ani na rodné Těšínsko a články a studie prof. Nehýbla můžeme sledovat i v časopise Těšínsko.

Svou pozornost věnoval literární historii, jazykovědě a folklóru. Zajímají ho pokrokové lidové tradice na Lašsku, život a dílo Leoše Janáčka, lidové písně, lidová hudební a zpěvácká, rodová jména, divadelní hry a romány z minulosti našeho kraje. Sestavil bibliografické přehledy regionálních článků, které o Novojičínsku vyšly v časopisech Nová Lubina a ve Slezském sborníku.

Našemu milému jubilantovi přejeme do dalších let hodně spokojenosti, stále zdraví a chuť do další literární činnosti.

Lubomír Loukotka

Naučná stezka státní přírodní rezervací Kotvice otevřena

Motto naučné stezky:

„Utrhl jsem květinu a zvadla mi, chytil jsem motýla a umřel mi v dlani, pochopil jsem,

že krásy je možno dotýkat se pouze srdcem.“

V překrásném prostředí oderského luhu mezi Novou Horkou, Albrechticami a Šplíchovem ve Studénce byla 25. června 1983 otevřena dlouho očekávaná naučná stezka.

Slavnostního zahájení provozu na tomto novém zařízení státní ochrany přírody se zúčastnilo více než 50 návštěvníků. Východím místem byla vybrána jedna ze vstupních tabulí, v okraji lesa Obořa u Nové Horky. Na této tabuli se mohou návštěvníci seznámit se stručnou charakteristikou naučné stezky, s trasou zakreslenou v mapce i s pokyny, které by při návštěvě naučné stezky měli dodržovat. Následujících šest zastavení vedlo první návštěvníky státní přírodní rezervací Kotvice směrem k Odře a jejím slepým ramenům:

Zastavení v Oboře ukazuje lužní les – bývalý anglický park s přírodnou skladbou dřevin, hodnotí bylinné patro a ornitofaunu lužního lesa. Pozornost návštěvníků zaměřuje na mohutné výstavky dubů a také na topol bílý, který má v okolí Studénky severní hranici svého přirozeného areálu rozšíření.

Zastavení u Karlova rybníka charakterizuje rákosiny s jejich ptačími obyvateli – bukačem velkým, slípku zelenonohou a dalšími.

Zastavení na hrázi Kotvice a Karlova rybníka poskytuje přehled o vodních rostlinách – kotvici plovoucí, stolítku, řesnu, vrubozobých a brodových ptáčích a o dravcích vyskytujících se v oblasti Poodří.

Zastavení u Kotvice představuje různé druhy potápek, racky chechtavé, chřástaly vodní a plže a také další druhy vodních rostlin – okřehky, nepukalku plovoucí nebo orbince.

Zastavení u Odry je věnováno geomorfologii, rostlinstvu a živočišstvu nejbližšího okolí vodního toku. Zvláštní pozornost je věnována meandrům Odry a jejich obyvatelům, vynikajícím stavitelům ptačích hnízd moudřavákům lužním a ohrožené vydře říční a také dřevinám, které vytváří břehové porosty Odry a jejich přítoků.

Zastavení u Slaňáku je ukázkou slepého ramene řeky Odry s charakteristickými rostlinami a živočichy stojatých vod. Ukazuje vzácné a ohrožené rostliny – stulík žlutý, kosatec žlutý, bublinatku velkou a dále ryby, obojživelníky a hmyz, obývající slepá ramena v pooderské nivě.

Prohlídka skončila u další vstupní tabule, která je postavena kousek od Šplíchova, u Pasečného mostu.

Věrne, že návštěva naučné stezky SPR Kotvice bude přinášet poučení i oddech také dalším návštěvníkům a že velmi pěkně namalované tabule i ostatní citlivě řešená zařízení nepodlehnu dřívě než zubu času zvláči vandalů.

Závěrem několik informací o vzniku a vybudování naučné stezky SPR Kotvice:

ideový návrh — pracovníci státní ochrany přírody OVM v Novém Jičíně,

texty na tabulích — ing. I. Otáhal, J. Velík, p. m., A. Daněk, p. b.,

výtvarné řešení — N. Klazarová,

kresby a písmomalířské práce — A. Kyselá,

úpravy trasy, výroba sloupků, instalace tabulí — členové ZO ČSOP Studénka.

Ivo Otáhal, Petr Rozehnal

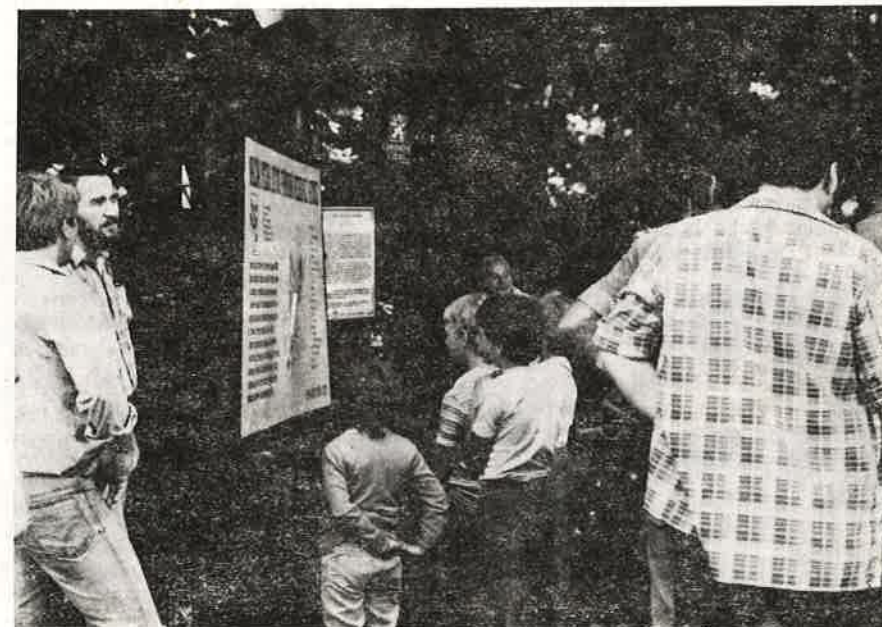
Nové prameny k dějinám Fulneku a okolí

Státní oblastní archiv v Opavě získal před nedávným soubor písemností, jehož obsah zcela jistě potěší mnohé zájemce o starší dějiny města Fulneku a jeho okolí. Jde o písemnou pozůstalost Raimunda Herbricha, Herbrich působil do první poloviny 30. let tohoto století jako odborný učitel ve Fulneku a velmi intenzívně se zajímal především o genealogii a vlastivědu. Po roce 1935 se sice přestěhoval do Ústí nad Labem, avšak jeho zájem neochabl a prostřednictvím korespondence udržoval četné kontakty se svým předchozím působištěm. Písemností z jeho pozůstalosti je možno rozdělit na dvě samostatné skupiny.

Především jsou to vlastní výpisky z nejrůznějšího archivního materiálu, Raimund Herbrich se ve svém bádání zaměřoval především na sledování držby jednotlivých usedlostí na území celého bývalého fulneckého panství. Pořizoval si obsáhlá regesta z gruntovních knih a vytěžené údaje zpracovával do různých tabulek a přehledů. V pozůstalosti jsou dochovány výtahy z nejstarších gruntovních knih obcí Jerlochovice, Jestřábí, Stachovice, Hladké Životice, Moravské Vlkovice a Vrchy. K výpisům je obvykle přiložena fotografická kopie indikační skicy příslušné obce, soupis rychtářů, jména držitelů

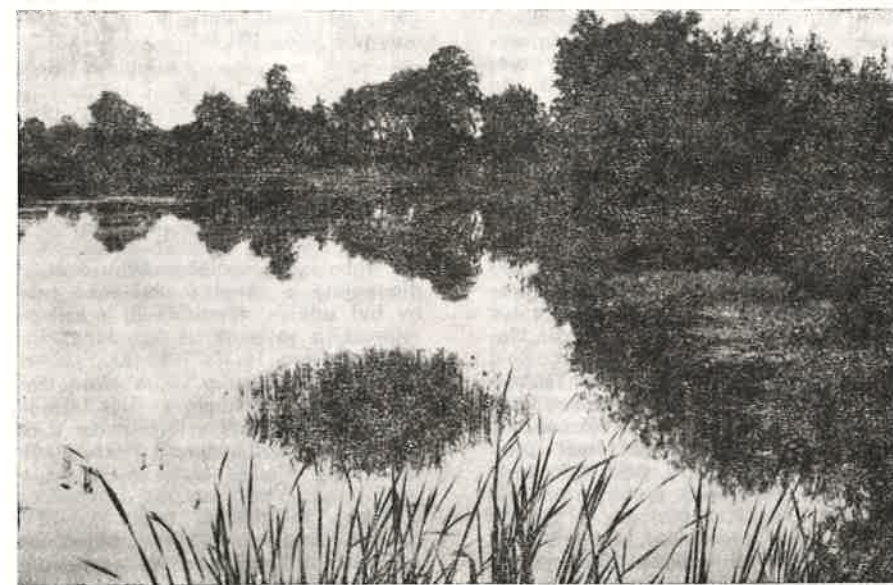
gruntů — Herbrichových současníků, korespondence se Zemským archivem v Brně, s obecními úřady apod. Podrobné výpisky si činil Herbrich rovněž z matrik fulnecké farnosti pro období konce 17. a počátku 18. století. Avšak největší cenu mají excerpta z nejstarší gruntovní knihy města Fulneku se zápisy od roku 1503, neboť tato kniha, označovaná starou signaturou A I 2, se do našich časů nedochovala.

Význam Herbrichovy pozůstalosti však spočívá především ve druhé skupině v ní obsažených materiálu. Tu tvoří originální písemnosti, které si původce vypůjčil ke svému studiu z fulneckého městského archivu a z archivu velkostatku, a již nevrátil. Nacházíme zde mnoho velmi cenných archiválií, z nichž některé byly považovány za ztracené. Nejstarším kusem je čtyřfoliový soupis fulneckých obyvatel, pořízený při vybírání berně v úterý před sv. Bartolomějem roku 1584, tedy v době, kdy se fulneckého panství ujímal Jan starší Skrbenský z Hříště. Soupis obsahuje 110 jmen poplatníků z vnitřního města, 37 jmen z Horního předměstí, 51 jmen z Dolního předměstí a 39 jmen podruhů. Vedle německých jmen figuruje v seznamu také celá řada jmen českých. Z 1. a 2. desetiletí 17. století pochází korespondence a další písemnosti magistra Martina Schimbarského, který v letech 1611–1613 působil jako farář ve Starém Jičíně. V tomto souboru se nachází mimo jiné také koncept Schimbarského slavnostní latinské řeči na paměť Viktora ze Žerotína z roku 1612. Další významnou archiválií je kopiář německy vedené korespondence Alžběty Polyxeny hraběnky z Vrbna, zasílané úředníku fulneckého panství Jiřímu Knurovi. Obsahuje celkem 64 listů z období od 24. 4. 1648 do konce roku 1649, k nimž je připojen titulář se jmény hejtmanů všech okolních panství ze 40. let 17. století. Z přelomu 17. a 18. století pocházejí zlomky urbáře fulneckého panství. Jednotlivé dochované složky se týkají obcí Kletné, Hladké Životice, Pohořílky, Pohoř, Jestřábí, Kujavy, Vrchy, Gručovice, Vlkovice, Jerlochovice, přičemž řada zápisů je vedena v české řeči. V uvedených pozůstalosti byl nalezen ještě jeden urbář, který Adolf Turek (Soupis urbářů Ostravského kraje 15. až 18. století, Opava 1954, s. 17) měl již za ztracený. Jde o urbář panství augustiniánského kláštera ve Fulneku, pořízený v roce 1728 z nařízení pro-

Naučná stezka Kotvice
Foto Petr Rozehnal 25. 6. 1983

SPR Kotvice, pobřežní vegetace
Foto M. Sedláčková 1979

bošta Filipa Bernarda Lercha a zahrnující obce Pustějov, Děrné, Jílovec, Lukavec, Kujavy, St. Ves a Bílov. Uvedené archiválie tvoří však pouze nejvýznamnější kusy z Herbrichovy pozůstalosti, neboť ta vedle nich obsahuje ještě množství dalších originálních písemností, například rodnou matriku pro Jerlochovice vedenou od poloviny 18. do poloviny 19. století po jednotlivých číslech domů, robotní seznamy pro fulnecké panství z let 1765 a 1776 aj.

Svým obsahem je tedy Herbrichova pozůstalost jistě přitažlivá pro rodopisce i regionální historiky. Lze jen doufat, že bude brzy odborně zpracována a inventarizována, aby mohly jak vlastní výpisky Herbrichovy, tak především originální archiválie, zařazené zpět do původních fondů, pomoci prohloubit dosavadní znalosti o dějinách města Fulneku a okolních obcí.

Karel Müller

Vzpomínka na sté výročí úmrtí Řehoře Mendla

O chlapci, který se narodil 22. července 1822 v Hynčicích, nikdo netušil, že se stane zakladatelem genetiky a lidstvu odhalí tajemství dědičnosti. Ani v roce 1865, kdy Johann G. Mendel zveřejnil své objevy v oblasti genetiky, to nikdo z vědeckých kruhů netušil a nikdo ani neporozuměl tomu, co vlastně Mendel objevil. Jeho práce zapadla natolik, že když v roce 1884 zemřel, nikdo si na jeho pokusy a výsledky s křížením hrachů nevzpomněl. Rozvoj znalostí o buňce jako základní jednotce života vytvořil teprve koncem druhé poloviny minulého století předpoklady k tomu, aby Mendelova práce byla znovu objevena. Ke stejným závěrům jako Mendel dospěli na přelomu století tři badatelé. Při zpracovávání svých výsledků narazili Holanďan Hugo de Vries, Němec Karl Correns a Rakušan Erich von Tschermak na citaci Mendelovy práce a když jí prostudovali, zjistili, že vlastně objevili totéž co Mendel téměř před čtyřiceti léty. Objevy základních zákonů dědičnosti pak rychle pronikaly do všech odvětví biologie a za sto let po jejich zveřejnění Mendelem se genetika stává ústřední biologickou vědou. Objevy jako jsou Mendelovy,

62

se ve vývoji věd vyskytují ojediněle a Mendelovo dílo je v biologii oceňováno tak jako Newtonův zákon gravitace ve fyzice.

Rodná obec J. G. Mendela — Hynčice (nyní Vražné-Hynčice) na svého slavného rodáka nezapomněla. Ve spolupráci s okresním vlastivědným muzeem v Novém Jičíně byl v Mendelově rodném domku zbudován památník, který i když je skromnější než brněnský, přece jen shromáždil mnohé zajímavé dokumenty o životě a díle vědce a pedagoga, zakladatele genetiky. Dokumenty připomínají, jak se malý Johann v zahradě svých rodičů počal seznamovat s taji přírody a s ovocnářstvím. Je tu i přihláška ke studiu, potvrzení rodičů z roku 1843, jímž dávají souhlas k jeho vstupu do augustiniánského kláštera v Brně. Nacházejí se zde doklady o působení J. G. Mendela jako učitele ve Znojmě a Brně a velké množství fotokopii písemných dokladů z Mendelova působení v augustiniánském klášteře v Brně, kde Mendel uskutečnil své pokusy s křížením hrachů, na jejichž základy formuloval závěry platné dodnes.

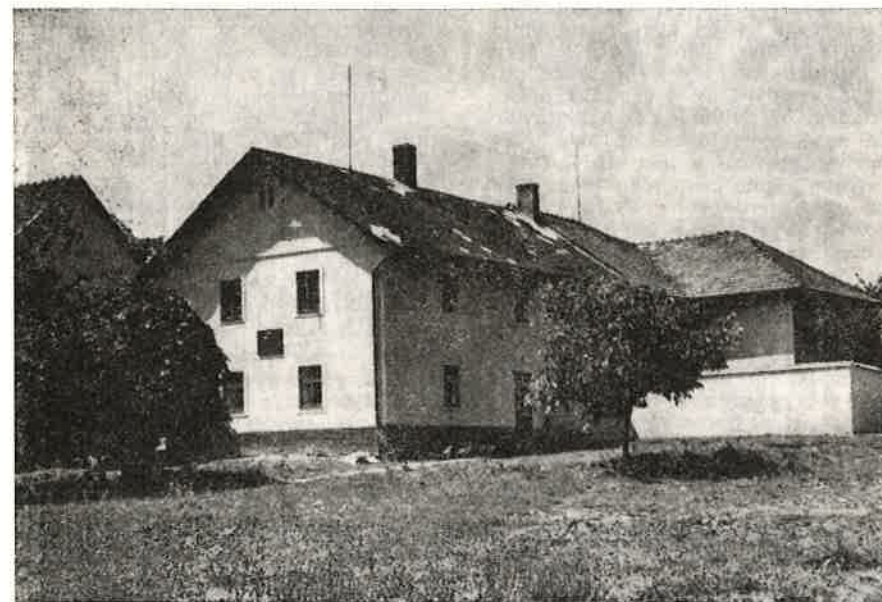
Expozici v hynčickém památníku uzavírají doklady spjaté se závěrem života zakladatele genetiky. Jsou to smuteční oznámení, snímky z pohřbu i řádové hrobky na brněnském ústředním hřbitově, kde je J. G. Mendel pohřben.

Hynčice tak důstojně připomínají velikost svého rodáka — J. G. Mendela, od jehož úmrtí 6. ledna 1884 uplynulo letos 100 let.

Augustin Daněk

Ocenění našim umělcům

Jako výraz společenského ocenění dlouholeté a závažné umělecké tvorby byl udělen výtvarníkům z našeho regionu, a to akad. malíři Janu Hrnčárkovi (nar. 15. 8. 1918 ve Fryčovicích) z Frenštátu p. R. a akad. malíři Josefu Treuchelovi (nar. 6. 10. 1925 v Kopřivnici) z Kopřivnice v roce 1983 a akad. sochaři Karlu Vašutovi (nar. 13. 8. 1929 ve Frenštátě p. R.) z Frenštátu pod Radhoštěm v roce 1984 čestný titul zasloužilý umělec. Redakce VSONJ blahopřeje umělcům, k jejichž tvorbě se postupně vrátí monografickými studii.

Mendlův rodný dům v Hynčicích, stav z roku 1965.

100 let pomníku bratrancům Veverkovým a kováři Janu Váhalovi ve Starojické Lhotě

V neděli dne 24. června bylo na mírové slavnosti ve Starém Jičíně - Starojické Lhotě, odhalení pomníku vynálezciům ruchadla bratrancům Veverkovým a místnímu kováři Janu Váhalovi (1830 - 1894), který se významným způsobem zasloužil o další zdokonalení výroby a zavedení železných pluhů s radlicí ruchadlového typu a o zdokonalení a výrobu dalších druhů zemědělského nářadí. Jeho úspěšným výrobkům se dostalo již za jeho života řady významných ocenění a uznání.

K tomuto výročí byla provedena oprava pomníku, který je umístěn na důstojném místě před kulturním domem. Kulturní program mírové slavnosti obohatilo vystoupení dětí mateřské školy a ZŠ Starý Jičín. Mírová slavnost s hojnou návštěvou občanů a mládeže Starojicka a řady čestných hostů vyzněla jako oslava mírové práce, jejímž významným symbolem je pluh.

František Schwarz

Rozvoj města Štramberka v období socialismu

Starobylé město Štramberk, které se tak významně zapsalo do stránek protifašistického odboje působením komunistické partyzánské skupiny Štramberk, zaznamenalo svůj největší rozvoj právě po těžce vybojovaném osvobození republiky v roce 1945. Město, osvobozené 6. května 1945 jednotkami 1. gardové armády gen. pluk. A. Grečka za účasti sovětských a československých partyzánů z Beskyd, se rychle zbavilo německého náteru z doby jeho přičlenění do Sudet, neboť bylo vždy české. Po obnovitelských pracích v rámci dvouletého hospodářského plánu a po vítězství socialismu v únoru 1948 nastal rozsáhlý rozvoj města.

Především se zcela změnila a zmodernizovala výroba ve štramberkých cementárnách. Již v roce 1949 byla dokončena mechanizace lomu a v cementárně přibyla pátá rotační pec. V roce 1951 se začalo s budováním závodu na výrobu kysličníku hlinitého a v roce 1953 se dobudovaly ve vápenkách další dvě šach-

63

tové pece typu IGNIS. Od roku 1960 se v závodě vyrábí nové mleté uhlí-čitanové vápno, které umožňuje zvýšit produktivitu stavbařské práce při bytové výstavbě. V roce 1970 došlo nákladem 260 miliónů Kčs k výstavbě celé nové cementárny, jež byla uvedena do provozu v roce 1974. Dnes je výroba vápna proti roku 1947 větší více než čtyřikrát (z 53 tisíc tun vzrostla na více než 200 tisíc tun). Výroba cementu se zaměřuje na kvalitní druhy – jako jednosložkový cement, odebraný do závodu v Šumperku a na Slovensko. Od roku 1958

je závod Kotouč součástí n. p. Vítkovice, železářny a strojírny Klementa Gottwalda v Ostravě. Rekreační pracovníků je zajišťována ve vlastním středisku na Prostřední Bečvě.

Po únoru 1948 se výrazně změnila tvář města. Vznikla celá nová čtvrť města – nové sídliště na Bařínách o 232 bytových jednotkách ze státní výstavby a 126 bytech podnikové výstavby. V roce 1972 se zahájilo vyučování v nově postavené škole na sídlišti na Bařínách. Roku 1973 doplnila obchodní síť města nová moderní prodejna potravin a rovněž

Pohled na náměstí ve Štamberku
Foto Miloš Lossmann

nově otevřený dům služeb u nádraží. Rekonstruovány a opraveny byly ze zařízení cestovního ruchu restaurace Hrstkova chata na hradě a hotel Šipka na náměstí. Ve Štamberku otevřel OÜNZ ortooptické oddělení. Byla vybudována nová komunikační síť, veřejné osvětlení a nová kanalizace. Celková hodnota výstavby města Štamberka za třicet let dosáhla hodnoty 125 mil. Kčs. Značné prostředky jsou věnovány na záchranu památkového souboru lidových staveb a hradu, pro který Štamberk roku 1969 získal statut Městské památkové rezervace. Ze záchraných akcí je možno jmenovat úpravy hradního zdiva a Jaroňkovy chaty na hradě, četné rekonstrukce bytového fondu v historických lidových stavbách, jež ale stále nepokrývají poptávku.

Za výsledky v budování města udělil prezident republiky městu Štamberku v roce 1975 k 30. výročí osvobození Sovětskou armádou vyznamenání Za zásluhy o výstavbu. V roce 1982 obdrželo město titul „Partyzánské město“ za význačnou odbojovou činnost. Tuto významnou kapitolu z dějin Štamberka připomíná Památník odboje od akademického sochaře Karla Vašuta.

Jiří Jurok

Otevření nové budovy Domu politické výchovy při OV KSČ v Novém Jičíně

V úterý 15. listopadu 1983 byla slavnostně otevřena novostavba Domu politické výchovy v těsné blízkosti budovy sekretariátu OV KSČ, s níž tvoří jednotlivý architektonický celek a s níž je propojena spojovací chodbou. Výstavbou tohoto moderního objektu, který byl v průběhu dvou let vybudován Okresním stavebním podnikem v Novém Jičíně, byl významným způsobem architektonicky dotvořen areál kolem památníku osvobození a družby, jenž je dílem zasl. umělce akad. sochaře Karla Vašuta. To nejdůležitější však je, že se dostává okresní stranické organizaci zařízení, které vytváří podmínky pro další rozvoj stranické výchovy a ideově-politické práce vůbec. Slavnostního otevření, na němž promluvil vedoucí tajemník OV KSČ Stanislav Juřica, se zúčastnila delegace

KV KSČ, vedená členem ÚV KSČ a vedoucím tajemníkem KV KSČ s. Miroslavem Mamulou, delegace ONV v Novém Jičíně, vedená ing. Františkem Billem a přítomni byli i zástupci ÚV KSČ s. Jaroslav Schlesinger a Miroslav Vencel.

František Schwarz

Památky uložené ve schránkách kostelů ve Spálově a v Luboměři

V roce 1983 se prováděly nové omítky kostelů na Spálovsku a opravovaly se jejich střechy. V červnu a v červenci byl renovován farní kostel sv. Jakuba st. ve Spálově (z r. 1732) a v srpnu a v září filiální kostel sv. Vavřínce v Luboměři (z r. 1777).

Ve Spálově byla také vyměněna bář s křížem na věži. Stará byla korozí a několika zásahy blesku úplně zničena, takže se ze spisů nedochovalo nic, než trochu rozpadlého troudu. Je však třeba připomenout, že v báni na malé věži kostela nad gotickým kněžištěm byly při opravě v srpnu 1962 prohlédnuty a opsány v ní uložené spisy a přidány nové.

Tato věžní bář obsahuje:

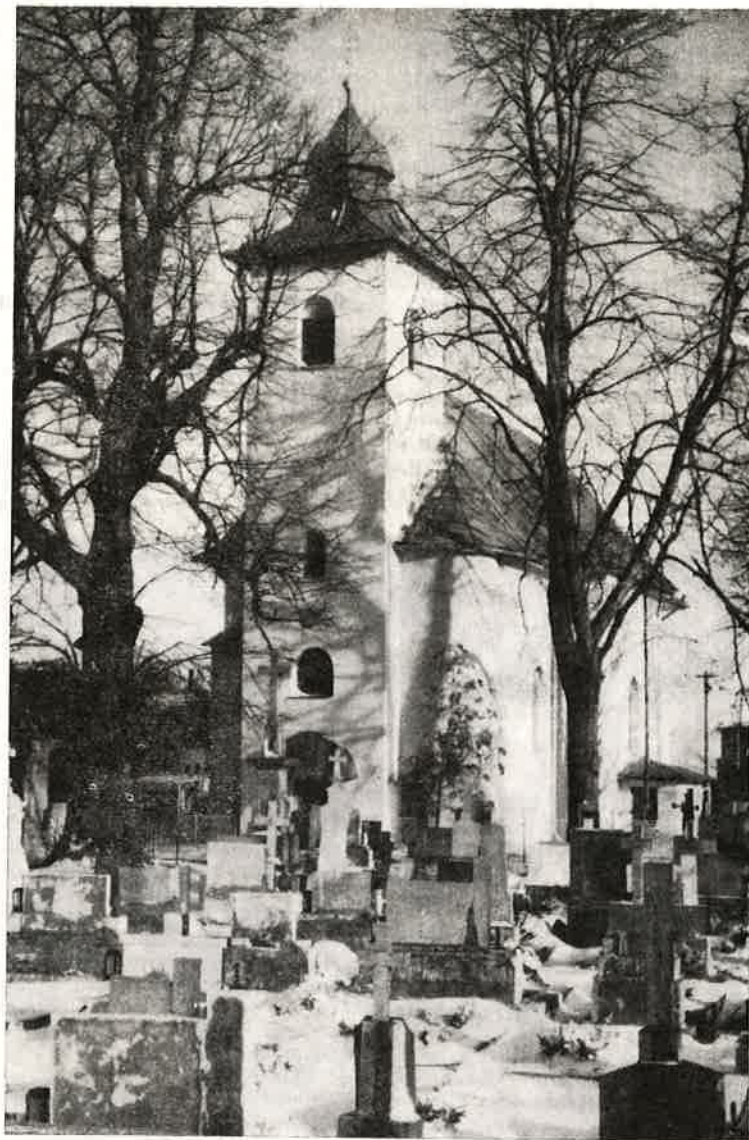
1. „Pamatní spis“ Františka Valenty, gruntovníka č. 18 ve Spálově ze září 1873, k němuž jsou připojeny 2 fotografie (voják a jedna dívka ve spálovském kroji), drobné písemnosti, mince i papírové peníze.

2. Pamětní spis kaplana Aloise Hanzelky z 8. srpna 1922, k němuž jsou přiloženy rakouské a československé mince, pohlednice, poštovní známky a 1 výtisk deníku Našinec, Olomouc 9. 8. 1922.

3. Pamětní spis klempíře Adolfa Ambrože z 11. 8. 1922. Dále jsou přiloženy válečné a poválečné potravinové lístky a 4 bankovky.

Ke starším písemnostem z roku 1873 a 1922 byly v roce 1962 přidány nové, a to pamětní spis Antonína Bráčka, týkající se obce Spálova a spis Františka Šustka o školství a kultuře ve Spálově.

V Luboměři byly hmotné a písemné památky uloženy v čelné zdi věže v dutém pískovcovém kvádru, na jehož vnější straně jsou dva kruhové šlechtické znaky patronů kostela, a to erb Závířů z Osenic (ovečka s obrácenou hlavou) a erb Fragsteinů z Načeslavic (keř vinné révy se 4

Filiální kostel sv. Vavřince z r. 1777 v Luboměř
Foto Josef Šustek, Spálov 121, 21. 1. 1984

hrozny a 2 vinařskými noži). Kolem znaků je ve čtyřech rozích kamene vytesán letopočet stavby kostela 1777.

Naposled byla schránka otevřena v roce 1928, kdy bylo zjištěno, že původní spisy chybí nebo byly zničeny. Dochovaly se však hmotné památky

od doby stavby kostela, a to břidlicová tabulka se jmény 8 pracovníků z roku 1777 a 3 mince. Na tabulku byly připisovány (vyřity) další opravy kostela: roku 1894 (napsáno představenstvo obce) a roku 1928 (napsán stavitel a polír a na druhé tabulce, na krycí břidlici, je nápis dělníka

Jana Martiniska). Mincí bylo přidáno v roce 1894 7 kusů.

Uvádím zde nápisy, vyřité v břidlicové desce označené vpředu křížkem o rozměrech 31,5 cm x 25,5 cm a tloušťce 1,5 cm.

Nápis z roku 1777, vyřtý na zadní straně desky (bez křížku), udává jména 8 pracovníků, kteří kostel stavěli. Doslovné znění nápisu: (v orig. ve sloupci pod sebou) **Pracovníci Va: Král To: Biskup Fr: Gosmon Fr. Demel Fr: Pracn To: Foltin Jo: Foltin Jo: Polách Er Baut in Já: 1777.** Zkratky křesťanských jmen Va: To: Fr: Jo: znamenají: Vavřín, Tomáš, Franc (František) a Josef. Pravopisné chyby v poslední německé větě, jež by měla správně znít *Erbaut im Jahre 1777*, zejména použití dlouhého á v němčině, ukazuje, že šlo o českého tvůrce nápisu, pravděpodobně místního kantora, a taktéž příjmení svědčí o tom, že šlo většinou o české dělníky.

Druhý nápis z roku 1894, umístěný na přední straně téže desky (s křížkem) je německý, ježto stavitel i polír byli Němci z Potštátu: **F. Tegel Baumaister — J. Schwarz 43 Jahre alt Polir Bodenstadt 1894** (umístěno pod sebou).

Z téhož roku je na zadní straně desky (bez křížku) vyřtý zčásti český, zčásti německý nápis, udávající jména starosty a členů obecní samosprávy v době opravy kostela: **Představenstvo Obce Renowirt durch Jakob Léw Franz Biskup Birgmaister in Laudmer. První Radní Ján Šustek, M. Král, Jo Valenta Fr. Horák rok 1894.** Podle sdělení pamětníků byli všichni zde jmenovaní české národnosti.

Třetí nápis o opravě kostela v roce 1928 je opět na téže desce na její první straně s křížkem, ale je otočený o 90°. Je opět německý: **Baumeister Schindler Bodenstadt 1928 + Josef Losert Polir 24 J(ahre alt) 1928.** Místní zedníci, tesaři a pomocníci při opravě byli pochopitelně většinou Češi.

Čtvrtý nápis o téže opravě kostela v roce 1928 je vyřtý na samostatné břidlicové krytinové tabulce o rozměrech 20 x 24 cm. Nápis vyřtý místní dělník slovenského původu a uvádím jeho znění v originálu (i s pravopisnými chybami): **Podepsany delnik Jan Martinisko Fklad (vlozil) tuto tabulu na pama tku opravy kostela R 1928 obecny Predstaveny Fkladaj ruzne Spisy a penize.**

V roce 1928 byly do schránky přidány dvě novější mince rakousko-uherské, 1 z carského Ruska a 6 mincí z první republiky. Dále byly přiloženy bankovky rakouské i ruské, osobní doklady, fotografie osob i míst v Luboměřu a okolí (bohužel téměř zničené vlhkem), současné noviny a časopisy a brožura o výstavbě soudobé kultury v Brně v roce 1928. Do schránky byly vloženy 3 pamětní spisy:

1. Pamětní spis Františka Leva, starosty v Luboměřu č. 15.
2. Pamětní spis Josefa Krále, hostinského v Luboměřu č. 22.
3. Příspěvek Ladislava Zbořila, řídícího učitele obecné školy.

V září 1983 byly do schránky přidány nové zprávy, a to o obci Luboměř (taj. Jiljí Šimíček), o místním JZD (Ludmila Králová), a pracovnících při opravě kostela (František Kočtář) a spis Z dějin kostela v Luboměřu (František Šustek, spolu s dochovanou přednáškou zemřelého Antonína Brňáka z roku 1978). Soudobé mince přidal Bohumil Mík. Ještě jedna schránka se spisy se podle výpovědi pamětníků nachází v jihovýchodním rohu fary ve Spálově, byla tam uložena do zdi v přízemí v roce 1866 (před průchodem Prusů) a nebyla dosud otevřena.

Všechny zde uvedené hmotné a písemné památky obou kostelů napsal a texty opsal František Šustek, významnější jednotlivosti ofotografoval Josef Šustek.

Na závěr upozorňuji čtenáře na památkovou hodnotu obou kostelů. Kostel ve Spálově je evidován jako kulturní památka. Z nejceněnějších součástí interiéru je třeba uvést renesanční cínovou křtitelnicí z roku 1619, barokní kazatelnu s polychromovanými reliéfy čtyř církevních otců a sochy apoštolů sv. Jakuba st. a sv. Jana. Kostel v Luboměřu je jeden z mála vesnických kostelů s rokokovým interiérem (z let 1779–1782), jehož autorem je hranický sochař a řezbář František Galaš (1723–1795), otec obrozeneckého spisovatele Jana Heřmana Agapita Galaše (1756–1840). Oltářní obraz sv. Vavřince, který namaloval významný opavský malíř Ferdinand Licht, byl pořízen v roce 1781.

František Šustek

LITERATURA

Pavel Balcárek, Robotní spory neuhubelských poddaných v letech 1607 až 1638, Časopis Matice moravské ročník CII/1983, číslo 3—4, str. 297—315.

Príspevek Pavla Balcárka se zabývá podrobněji poměry na panství Nová Horka v 17. století. Tento lenní statek patřící v 17. stol. olomouckému biskupství zahrnoval z dnešního okresu Nový Jičín kromě Nové Horky (zámek a dvůr) ves Albrechtický (obojí patří dnes ke Studénce), Velký a Malý Mošnov a Skorotín (všechny 3 patří dnes k Příboru). K historii panství se dochovala řada pramenů, zejména 2 urbáře z let 1605 a 1628, a proto byla již tomuto lennímu statku věnována ve vlastivědné literatuře značná pozornost. Autor se zcela správně zmiňuje zejména o 2 studiích A. Turka. (Lenní statek Nová Horka na počátku 17. století, Kravařsko roč. 12/1949-50, str. 56—65 a týž, Panství Nová Horka roku 1628, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín č. 15/1975, str. 55—59). Ve svém článku se snažil P. Balcárek celkem zdařile doplnit obraz poddanských poměrů na „neuhubelském“ panství v 17. století na základě dochované a dosud nevyužité korespondence kroměřížské kanceláře olomouckého biskupa Františka z Ditrichštejna a manského soudu biskupství. Robotní spory s vrchností na statku Nová Horka v letech 1608 a 1612 byly nejrozsáhlejšími a nejzávažnějšími nepokoji na statech olomouckého biskupství té doby. Autor příspěvku dále rozebral podrobněji poměry a robotní povinnosti na panství podle urbáře z roku 1605, aby mohl lépe osvětlit problematiku robotních stížností. Počátek sporů, jak uvádí autor, lze hledat již v roce 1606, kdy se vrchnost Alžběta Kateřina Sedlnická z Choltic snažila uvést do praxe nové urbářské povinnosti sepsané v českém urbáři z roku 1605. Poddaní se odvolali k olomouckému biskupovi a kardinálovi Františku z Ditrichštejna, který několikrát po sobě vrchnost napomenul. Celá záležitost však nebyla rychle urovnána, ale naopak — pro vyšetření

ustanovil kardinál komisi, před níž měla být povolána jak vrchnost, tak i zástupci poddaných. Spor rychle rostl do „případu“, kdy ani jedna strana nechtěla ustoupit a kardinál napomínal v dopisech střídavě poddané i vrchnost. Rozsudek manského soudu z roku 1608 v této záležitosti vyzněl v neprospěch poddaných. Nebyl však definitivní tečkou za celou pří, a tak vypukl další spor, který byl vlastně nepřímým pokračováním prvního. Tentokrát se poddaní stěžovali na manžela Alžběty Kateřiny Jana Bruntálského z Vrba a na Frýdku. Příčiny stížnosti byly stejné, přetěžování robotními povinnostmi a neoprávněné věznění. Vrchnost si stejně jako v prvním případě opatřila svědky ze strany poddaných (ze vsi Albrechticek), kteří měli prokázat bezdůvodnost stížnosti. K projednání a uzavření sporu před manským soudem již pravděpodobně nedošlo. Začalo české stavovské povstání a třicetiletá válka. Po porážce na Bílé hoře vznikl nový urbář sepsaný v roce 1628 německy, který přinesl další nové robotní povinnosti, a tím celkové zhoršení situace poddaných. Neuhubelští poddaní se však nevzdali a ještě v těžkých letech protireformace roku 1629 a 1638 předložili další stížnosti na vrchnost pro přílišné přetěžování robotními povinnostmi.

Autor příspěvku v některých pasážích podrobně až rozvláčně popisuje a rozebírá jednotlivá svědectví poddaných. Na druhé straně v článku nechybí dobré postřehy, vývody a závěry na základě studia pramenů, které lze přijmout. Myslím, že autorův záměr se podařilo naplnit a článek je dobrým přínosem ke starším dějinám regionu, zejména k postupujícímu prosazení tzv. druhého nevolnictví ve vztahu vrchnost-poddaný za změněných hospodářských podmínek 17. století.

Jaroslava Brichová

Pavel Kouřil - Rudolf Žáček, Středověký hrádek na katastru obce Lubina, okres Nový Jičín, Časopis Slezského muzea série B, roč. 32/1983, č. 3, s. 259—282.

Lokalitu objevenou v roce 1975 Jiřím Fryčem, vedoucím archeologického kroužku dopisujících spolupra-

covníků ČSSA při Domu kultury ROH v Příboře, podrobila v roce 1980 opavská expozitura AÚ ČSAV v Brně zachrannému archeologickému výzkumu, jehož výsledek oba autoři předkládají veřejnosti. V době výzkumu byla lokalita již značně poškozena jak vlivy přírodními, tak lidskou činností. Byl tu zjištěn hrádek s původně asi oválným půdorysem. Jeho poloha je strategicky výhodná „s dobrým výhledem, umožňujícím plnění obranné a strážní funkce. Nejbližší položenými vesnicemi byly ve středověku Větkovice, Drnholec a Véska“, nejbližším městem Příbor (s. 275). Tedy z pohledu osídlení zcela mimo sídlištní útvary, což je první důležité zjištění.

Archeologicky datují autoři hrádek „do posledních let 13. až počátku 14. stol.“ (s. 282). Jeho vznik uvádějí do souvislosti s kolonizací poříčí Lubiny a vznikem shora uvedených tří vesnic, nejspíše však s Větkovicemi (Dětřichovicemi), které se „v pramenech objevují nejdříve a datace jejich vzniku se přibližně shoduje s archeologickým datováním nejstarší fáze hrádku“ (s. 282). Z nástinu vývoje šostýnského zboží (A. Turek, Přehled dějin Kopřivnice do roku 1850, in: K dějinám Tatry Kopřivnice, sborník příspěvků I, Kopřivnice, 1. vyd. 1967 a 2. vyd. 1972, s. 11 an.) víme, že ve 13. a 14. stol. se Drnholec mezi vesnicemi šostýnského zboží nejméně. Teprve zmínku o Nové Vsi v listině ze 14. 3. 1383 přičítá Turek Drnholci (s. 14). Lze tedy asi skutečně ponechat v úvahách Drnholec stranou. Navíc též proto, že hrádek byl nepochybně vybudován mimo šostýnské zboží. Oba autoři se o něco dále pokusili zpřesnit předpokládanou dataci vzniku hrádku do let 1278—1292 nebo 1292—1302, aby však jedním dechem sdělili, že vyloučit nelze ani pozdější datum založení hrádku. Takto vlastně sami zpochybňují svou tezi o nejužších souvislostech vzniku hrádku s lokací Větkovic (Dětřichovic), protože lokální listinu Větkovic známe ze 3. 7. 1302 (J. Bakala, Počátky města Frenštátu p. R., v tomto sborníku sv. 28/1981, s. 6 — Kouřil a Žáček nesprávně citují jako sv. 18/1982) a jí by mohlo odpovídat založení hrádku v letech 1292—1302. Zajímavé je, že ač se v úvodu ve výkladu o počátcích Příbora jako by autoři spíše přiklánějí k vazbám vzniku hrádku s počátky Příbora (k nim nejnověji J. Bakala, založení města Příbora, v tomto sborníku sv. 17/1976, s. 4 an.), později je — avšak

ne zcela — vylučují. Nicméně samotné zjištění existence hrádku i pokus o jeho dataci jsou důležitými zjištěními. Autoři tak vloží do obtížně objasňované problematiky osídlování tohoto koutu Moravy zcela nový poznatek, zatím však znějící poněkud dizonančně. Takže před historií a topografy regionu stojí zcela nový badatelský úkol.

Za nesmírně důležité považují naprosto přesné umístění lokality. Autoři tvrdí, že se nachází na „katastru obce Lubina, dnes součástí města Příbora, v trati zvané Hrobovka“ a že pravý břeh Lubiny „je od lokality vzdálen přibližně 150—200 metrů, a to poblíže kóty 318,5, naproti Helenskému údolí, tedy v severozápadní části katastru obce, jihozápadně od dvora Haškovec“ (s. 259). Tu je třeba nejprve zpřesnit, že Lubina integrovala jako obec nikoli k Příboru, ale ke Kopřivnici. Trať Hrobovka (někdy též Hrobuvka) je podle map na katastru Větkovic. V konfrontaci umístění lokality autory s mapami jde asi o místo, kde se stýkají hranice katastrů Větkovice, Drnholec, Hájov a Véska (Benátky). V těchto souvislostech považují umístění lokality autory za ne zcela přesné. Doplnění článku o situační skicu bylo tentokrát více než potřebné.

Miroslav Klos

Nová regionální publikace

Ke stému výročí založení Pohorské jednoty Radhošť proběhla v muzeu ve Frenštátě pod Radhoštěm od 17. června do 28. srpna 1984 výstava dokumentů, k níž Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně vydalo pro odbor turistiky TJ MEZ Frenštát p. R. jako katalog publikaci s názvem „Pohorská jednota Radhošť, 100. výročí vzniku Pohorské jednoty Radhošť, 100. výročí české organizované turistiky, 100. výročí turistiky ve Frenštátě p. R.“ Katalog není stránkovan, obsahuje 12 stran textu a 38 stran obrazových příloh.

Textová část zpracovaná J. Klučnou soustřeďuje množství informací o významné činnosti tohoto prvního českého turistického spolku. Všimá si jeho péče o budování turistických útulen, stezek a cest, neopomíjí však

ani rozsáhlou činnost organizační, kulturně osvětovou, ediční a propagační. Podává rovněž základní informace o řadě místních odborů PJR i v dalších městech a u nejvýznamnějších z nich stručně charakterizuje jejich činnost. Závěrečná část je věnována rozvoji turistiky ve Frenštátě p. R. v podmínkách sjednocené tělovýchovy po roce 1950 až do současnosti. Sleduje organizační změny charakterizuje postupné rozšiřování činnosti turistického odboru TJ MEZ v oblasti rekreační i výkonnostní turistiky a doplňuje text přehlednými statistickými údaji. V závěru textu uvedený výběr z použité literatury a soupis archivních pramenů (do něhož se bohužel vloudila chyba — místo správného názvu Státní oblastní archiv Opava je zde nesprávně Státní archiv Opava) poskytují čtenáři možnost získat základní orientaci pro další studium.

Obrazová část katalogu přináší chronologicky řazený fotodokumentární materiál v promyšleném a pečlivém výběru. Velmi dobrou grafickou úpravou, kterou celé publikaci vtiskl M. Sopuch, získává tento katalog formu zcela adekvátní svému hodnotnému obsahu.

Ivo Imrýšek

100 let požárního sboru Starý Jičín 1882—1892, 30 stran, b. m. l.

Úvodní statě k tomuto jubilejnímu sborníčku sestavil předseda MNV Antonín Petřkovský a výbor základní organizace Svazu požární ochrany ve Starém Jičíně (str. 1—2). Na závěr (str. 29—30) je osvětlena činnost okresní pobočky Státní spořitelny v Novém Jičíně z pera ing. D. Foriškové.

Vlastní text o historii sboru zpracoval na str. 3—28 dr. Jiří Jurok, ale pro období 1945—1982 spíše jen kronikářsky. Vylíčil vznik a postavení spolku v rámci rozvoje požárního spolkového života na severovýchodní Moravě v poslední čtvrtině minulého a v první třetině tohoto století a právem vyzvedl zejména kulturní a budovatelskou stránku jeho činnosti od počátku až do nejnovější doby. Bylo by však bývalo vhodné podchytil aspoň statisticky ochranné zásahy sboru po celou dobu jeho trvání; fakticky je uvedeno jen několik akcí

z jeho začátků po roce 1880, pak za rok 1945 a 1963—1964, takže se o jeho vlastní a základní činnosti dovidáme poměrně velmi málo. Snad neměl autor po ruce dosti pramenů, avšak nikdy výslovně neuvádí, z jakého materiálu čerpal. Ním je ovšem i ztíženo objektivní posouzení jeho práce. Nevyhnul se též několika drobnějším omylům. Rakouský spolkový zákon byl vydán roku 1867, nikoli 1861 (str. 5); první schůze zářizovacího výboru nové župy se nemohl roku 1884 účastnit sbor z Nového Jičína, kde české hasičské organizace tehdy nebylo (str. 9); neurčité jsou údaje o vedení spolku pro léta 1960—1963 (str. 21).

I přes tyto připomínky je možno pěkně upravenou a obrazovým materiálem bohatě vybavenou publikaci považovat za přínos pro vlastivědné poznání okresu a historie požární ochrany v regionu.

Adolf Turek

Eva Purkyňová, Nové nálezy spodnokřídových rostlin v těšínsko-hradištském souvrství Západních Karpat na severní Moravě. — Časopis Slezského muzea, série A, roč. 32, str. 57—65, 4 křídové přílohy s fotografiemi, Opava 1983.

Během systematického paleontologického výzkumu flyšových souvrství křídového stáří, které vystupují v Moravskoslezských Beskydách a v jejich předhůří, byly v okolí Nového Jičína a Frýdku-Místku nalezeny na několika — vesměs nových lokalitách, fosilní zbytky suchozemských rostlin náležejících wealdenské facii. Jsou to pozůstatky květen z nejstaršího údobí spodní křídý, které nikde jinde v Československu nejsou zastoupeny. Bylo mezi nimi rozlišeno 8 taxonů, patřících kapradinám, rostlinám cykasovitým a jehličnanům. Tyto nálezy pocházejí z břidličných partií těšínsko-hradištského souvrství slezské jednotky Západních Karpat a jsou jediným u nás zachovaným souborem dokladů křídových rostlin ze souvrství, z něhož byla před 130 lety publikována proslulá „flóra vešovických vrstev“ ze sbírky Leopolda Hoheneggera, která je od 2. světové války neznámá.

Emanuel Grepl

Josef Svátek: Z historie. Věstník židovských náboženských obcí v Československu, roč. XXXV, Praha, říjen 1983, str. 4.

V článku je vzpomenu historického románu Václava Kaplického Nalezeno právem (Praha 1971), napsaného na podkladě soudních spisů z Stát. oblast. archivu v Brně, z nichž se dovidáme, že 10. ledna 1697 byla údajně zavražděna křesťanská dívka Rosina Kaiserová židem Josefem Rafaelem, vinopalníkem ve Spálově. Soudní líčení však nakonec prokázalo nevinu obžalovaného, když zmizelá Rozina byla nalezena živá a zdravá v Odrách. Pak popisuje autor od druhé poloviny 19. stol. osudy dalších židovských rodin ve Spálově a zejména persekuci spálovských židů za nacistické okupace, jež postihla Oskara Jiljího Adlera (nar. 20. 2. 1892) a zvláště krutě jeho sestru Elvíru Adlerovou, provd. Hajchlovou (nar. 17. 10. 1894), Spálov č. 62, která zahynula 30. října 1944 v Osvětimi-Březinkách.

Článek doplňují údaje, že fotografie obou naposled jmenovaných jsou vystaveny mezi dalšími fotografiemi obětí okupace v základní škole ve Spálově, dále pak, že Oskar Adler vystudoval gymnasium v Hranicích a byl jedním z prvních fotoamatérů ve Spálově po I. světové válce, jehož dokumentární snímky byly často použity ve vlastivědném zpravodaji Oderské hory (1947—1950) i ve VSONJ sv. 31/1983 v článku Větrné mlýny ve Spálově.

František Šustek

Jarmila Vacková, Čtyřicáté výročí úmrtí historika umění Eugena Dostála, Časopis Matic moravské ročník CII/1983, č. 3—4, str. 289—296.

Eugen Dostál, rodák z Příbora (23. 12. 1889), patřil mezi zakladatele moderní uměleckohistorické vědy a byl generačně spojen s takovými osobnostmi, jakými byli např. Vojtěch Birnbaum, Zdeněk Wirth, Josef Cibulka, V. V. Štech, Jaroslav Pečírka a Antonín Matějček.

Po studiích na gymnáziu a právech ve Vídni absolvoval tříleté studium na velmi známém Ústavu pro rakouský dějepis (Institut für österreichische Geschichtsforschung), kde se rozhodl specializovat na dějiny u-

mění. V roce 1919 nastoupil do Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně jako zemský konzervátor. Brnu pak zůstal věrný až do své smrti 27. 1. 1943. Postupně se stal soukromým docentem, mimořádným a posléze řádným profesorem dějin umění na univerzitě v Brně.

Již od počátku svého působení patřil k předním organizátorům památkové péče na Moravě a ve Slezsku. Byl žákem Maxe Dvořáka a stejně jako on prosazoval pro dějiny umění bezpečnou znalost pramenů, schopnost pronikavých rozborů uměleckých památek a rozsáhlé vědomosti o literatuře a kultuře doby.

Dostál např. dokázal pomocí paleografického a uměleckohistorického rozboru, že Avignon, ve 14. století papežská rezidence, neměl vliv na vznik nového českého iluminátorského slohu v rukopisech vznikajících kolem roku 1360. Velmi významným přínosem pro českou uměleckohistorickou vědu byl objev deskového obrazu Madony z Veveří. Dostál tento obraz datoval do doby kolem roku 1340 a připsal Vyšebrodskému mistru.

Své tvůrčí schopnosti věnoval Eugen Dostál vedle otázek české medievalistiky i výzkumu dějin českého barokního umění. V roce 1924 uveřejnil rozsáhlou monografii Václav Hollar o vynikajícím českém malíři a grafikovi a v roce 1926 vydal spolu s Josefem Šimou reprezentativní publikaci L'architecture baroque de Prague.

E. Dostál vychoval řadu vynikajících historiků umění — Alberta Kutala, Zoroslavu Drobnou, C. Hálovou - Jahodovou a další. Přispěl k velké popularizaci dějin umění zejména prostřednictvím tzv. Výtvarnických referátů v brněnském Radiojornalu v letech 1929—1940. Dílo Eugena Dostála zůstane trvalým vkladem k modernímu pojetí dějin umění.

Jaroslava Brichová

Antonín Hlušík, Fossil Gymnosperms from the Plaňava Formation (Haute-rivian), Štrambersk (Moravia). — Časopis Moravského muzea, roč. 64, str. 25—36, 2 přílohy s fotografiemi, Brno 1979.

Během dlouholetého systematického paleontologického výzkumu štramberských vápenců bylo ve Štrambersku objeveno nové naleziště zbytků

suchozemských rostlin spodnokřídového stáří. Nachází se na úpatí vrchu Kotouče v opuštěném bývalém lomu Vítkovického těžarstva v místě zvaném Horečka. Nálezy pocházejí z břidličného souvrství, označovaného jako plaňavská formace, které je zde v reliktech zachováno na tithonských vápencích. Autor popisuje zjištěné nahosemenné rostliny – zastupce rostlin cykasovitých, ale především hojně zbytky jehličnanů. Velmi příznivé zachování těchto nejstarších druhohorních jehličnanů, jaké známe, umožnilo autorovi hlubší studium morfologie představitelů rodů *Frenelopsis* a *Pseudofrenelopsis*, jejichž taxonomické postavení není ještě zcela vyjasněno. Zjištěný soubor nahosemenných flór hodnotí autor především z hlediska ekologického. Zdůrazňuje, že v současné době je toto naleziště ve Štamberku jediným významnějším místem výskytu spodnokřídových rostlinných fosilií na Moravě. Je to nejstarší křídová flóra, jakou z území Československa známe. Reprezentuje květenu wealdenské facie. Tato práce představuje po více než stoleté pauze první paleobotanickou studii, popisující další nálezy křídových rostlin ve flyši Západních Karpat ze severní Moravy.

Eva Purkyňová

Josef Dvořák, *Život a dílo zaslužilého umělce akademického malíře Zdeňka Buriana*. Publikace byla vydána ve spolupráci Vlastivědné společnosti muzejní a Krajského vlastivědného muzea v Olomouci v roce 1982. Str. 56 (včetně obálky).

11. 2. 1985 již bude osmdesát let tomu, kdy se v Koprivnici narodil Zdeněk Burian, malíř světově proslulý svými rekonstrukcemi pravěkého života na zemi. Ilustrátor dobrodružné literatury, přibližující čtenářům s fotografickou přesností dálné kraje i prostředí jejich obyvatel – literárních postav. Díky jemu nabývaly klukovské představy Indiánů i jejich utlačovatelů, cestovatelů i dobrodruhů, bukanýrů i dětských hrdinů přesných kontur v době, kdy televize neexistovala, film byl ve vleku pustého komercionalismu, většina ilustrátorů těchto knih přistupovala k práci z

jiného zorného úhlu. Proto jsem se zájmem sáhl po nevelkém tisku formátu A 4.

Po mottu, výročí významných osobností o Z. Burianovi, zemřelém 1. 7. 1981 v Praze, obsahu (vše s. 3) a úvodu (s. 4–5), rozčlenil autor výklad do následujících kapitol nazvaných: *Stručná životopisná data Z. Buriana* (s. 6), *Stručný přehled výstav Z. Buriana* (s. 7), *Dětství* (s. 8), *Studium na Akademii – trampování a příroda* (s. 9–10), *Ilustrační dráha* (s. 12–14), *Druhá světová válka* (s. 14), *Ilustrátorská činnost po celý život* (s. 15–18), *Evidenze a členění Burianova díla* (s. 19–22), *Rekonstrukce pravěkého života* (s. 23–31), *Burian a výtvarná kritika* (s. 31), *Angažovanost a aktuálnost Z. Buriana* (s. 32), *Paleontologické rekonstrukce* (s. 33), *Metodika zoopaleontologické rekonstrukce* (s. 34–35), *Metodika lyto paleontologické (l) rekonstrukce* (s. 36), *Metodika paleoantropologických rekonstrukcí* (s. 38–41), *Vědecký poradci Z. Buriana* (s. 42–47), *Závěrem* (s. 49), *Prameny, Poděkování* (s. 50), *Použitá ilustrace, Vysvětlivky* (s. 51), *Místě Buriana, díky za ten svět* (báseň J. Čvančary a J. Vylíčila, s. 52).

Zaníceně koncipovaný Dvořákův úvod slibuje zprvu mnohé především zmínkou o jeho osobních kontaktech s umělcem. Navíc i závěrečnou větou, že priorita životopisu spočívá v tom, že „jako první komplexně (podtrhl MK) pojednává o životě a díle Z. Buriana ve větším rozsahu, v jakém dosud nebylo o něm napsáno“. Této větě však předchází tvrzení autora, že si „nedělá nikteraké nároky na úplnou historickou přesnost (podtrhl MK) a vyčerpání všech faktů“. Jistě, zvládnout obrovské Burianovo dílo si vyžádá rozsáhlou monografii, takže by bylo možno závěr úvodu přičíst „na vrub“ jistě stylistické neobratnosti. Udiví však způsob bibliografických údajů v „pramenech“. Za všechny: „Časopis Rodina, asi rok 1980, článek Evy Hochmanové“!! Naproti tomu slibně působí poznámka o hovorech autora s umělcem v l. 1965–1980 i s jeho dcerou (korespondenci s ní už autor v „pramenech“ neuvedl). Měl tedy možnost jako nikdo dosud shromáždit, utříditi a za pomoci samotného umělce zpřesnit a doplnit maximum základních údajů z jeho života a díla. Avšak kupř. místo očekávaného soupisu malířových výstav, nezbytného předpokladu biografie každého výtvarníka, tu

najdeme jen neúplné a nepřesné torzo. Dokonce se nedovíme, kolik měl Burian samostatných výstav. Dvořák tvrdí, že 33 a „kromě toho měl asi 20 výstav menších nebo výstav společných“! (Srv. s. 7) Jaké bylo kritérium pro uvedení „nejvýznamnějších výstav“, Dvořák neuvedl. Ostatně totéž platí o jeho sestavě stručných životopisných dat. Namísto uceleného výkladu životních osudů umělce, doplněného pasážemi z jeho vyprávění čteme něco, co postrádá jakoukoli chronologii, hned jsme tu a hned o dvacet let dále, životopisných dat je tu poskrovnu, životní osudy se překrývají, u řady podstatných událostí z umělcova života i prosazování se jeho díla postrádáme vročení a čtenář čte spíše plamennou obhajobu „trampování“. (Jeho jistý vliv na utváření umělcovy osobnosti tím nepopírám.) A tu se maně vtírá otázka, zda si Dvořák pořídil alespoň základní chronologický přehled o knihách Burianem ilustrovaných, který mohl v publikaci použít, a položit tak základ pro další bádání.

Dvořák je nadšeným obdivovatelem umělcova díla a jeho precizních rekonstrukcí i ilustrací a hájí jej proti všem skutečným i pomyslným odpůrcům. V této souvislosti nemohu nečinít poznámku ke stylistické a gramatické stránce knížky. O překlepy vskutku nejde (kupř. namátkou „ankažovanost“ na str. 3, 19 aj. oproti správnému pravopisu slova na str. 32, „dva cykli obrazů“ na s. 20, neznalost sedmého pádu slova *Mistr* – str. 50 aj.). Takže razítko v tiráži „bez jazykové úpravy“ je velice mírným vyjádřením skutečnosti. Takovým způsobem k obohacení poznatků o umělcově životě a díle přispět nelze. Snad lze autoru doporučit jím shromážděný materiál (a nepochybuji o jeho bohatosti) znovu utříditi, doplnit a pokusit se nově jej kvalitně a kvalifikovaně zpracovat.

Miroslav Klos

Josef Vařeka: *Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku*. Vydalo Slováccké muzeum v Uherském Hradišti 1982, 104 stran.

Již v roce 1967 vyšlo v Slovácckém muzeu v Uherském Hradišti I. vydání Vařekovy práce *Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku* jako 8. sva-

zek edice *Kultura a tradice* (86 stran). Tato syntetická práce spolu se stejnojmennou soupisovou prací Václava Buriana *Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku, Olomouc 1965* (80 stran), se stala základem dalšího badatelského úsilí při zpracování, výzkumu a soupisu zaniklých i dochovaných větrných mlýnů. Publikace však byla brzy rozebrána.

Proto jistě potěšilo všechny badatele v oboru technických památek, že došlo v roce 1982 k druhému vydání této knihy. Vyšla jako 16. svazek téže edice *Kultura a tradice*, a to ve větším formátu, s doplněným obsahem, zčásti i s novým obrazovým materiálem. Kniha obsahuje kapitoly: *Vznik, vývoj a rozšíření větrných mlýnů*. Typy v. m. Konstrukce a složení v. m. z 18.–20. století. Stavitelé v. m. a sociální postavení jejich majitelů. Přemístování v. m., obyčejně s nimi spojené a význam v. m. Po zajímavých poznámkách k textu pak následují soupisy lokalit větrných mlýnů v Jm a Sm kraji a soupis dochovaných a chráněných v. m. v ČSR. V závěru knihy je uvedena bibliografie českých a slovenských prací, výběrová zahraniční bibliografie a německé resumé.

Knihy je pěkně upravena a bohatě ilustrovaná fotografiemi, reprodukcemi starých tisků a zejména výstižnými perokresbami Jos. Scheybala. Pohled na mapu Přehled počtu větrných mlýnů na Moravě a ve Slezsku (str. 18) ukazuje, že největší nahuštění v. m. je v Sm kraji v prostoru Nížkého Jeseníku, Oderských vrchů a Moravské brány. Odlišnými značkami jsou na mapě označeny v. m. beraní, holandské, zvláštní konstrukce a neznámé konstrukce, kterých je vyznačeno na mapě nejvíce (plným trojúhelníčkem). Podle zkušeností z místního výzkumu je možno podstatně snížit tento velký počet větrných mlýnů neznámého typu na okresech Nový Jičín, Opava a Přerov ve prospěch dřevěných větrných mlýnů beraných, které zde téměř úplně převládaly.

Drobná nepřesnost se vloudila do poznámky 92¹ na str. 59, kde je napsáno: Vl. Klíma uvádí z Jakubčovic (o. Nový Jičín), že u tamějšího větrného mlýna je na oji zesponu upevněn dlouhý dřevěný hřídel, jímž lze mlýn otáčeti ozubeným soukolím z přízemku mlýna (ČL 39, 1952, s. 124). V tomto případě nejde o Jakubčovice u Oder, okres Nový Jičín, které leží v údolí Odry a nikdy větrného mlýna

neměly, ale o Jakubčovice u Skřipova okres Opava (Klíma 1952 správně uvedl okres Bílovec).

Z území Oderských vrchů a Moravské brány jsou v knize otištěny snímky a obrázky: veduta Bílovice z konce 18. stol. s dřevěným větrným mlýnem, moučnice z v. m. v Partutovicích u Hranic, dřevěný v. m. v Jindřichově u Hranic, zděný mlýn přestavěný na obytné stavení v Libhošti u Příbora, půdorys zděného větrného mlýna v Hodslavicích, dále dřevěný v. m. v Porubě u Ostravy a čtyři perokresby dřevěného v. m. v Litultovicích, os. Choltice u Opavy.

Pro úplnost dodávám, že v I. vydání knihy byly ještě z uvedeného území otištěny snímky a obrázky které do II. vydání nebyly převzaty: plán dřevěného v. m. ve Staré Vsi u Bílovice z r. 1842, dřevěný v. m. v Hladkých Životicích u Fulneku, dřevěný v. m. v Kyžlířově u Potštátu a zděný holandský v. m. změněný v rozhlednu v Boškově u Potštátu.

Druhé vydání Vařekovy knihy je užitečné a záslužné, protože je spolehlivou základnou, z níž mohou vycházet další, zejména místní vlastivědní badatelé při práci na výzkumu a soupisu větrných mlýnů, které patří beze sporu k nejzajímavějším a při tom nejvíce zanikajícím lidovým technickým památkám.

František Šustek

Jiří Žitň, *Apsidocrinus Jaekel, 1906 a Psalidocrinus Remeš, 1912 (Crinoidea, Cyrtocrinida) ze štramberské spodní křídly (Československo)*. — Sborník geologických věd, paleontologie, sv. 21, str. 107–124, 4 přílohy s fotografiemi, Praha 1978.

Touto prací navazuje autor na již publikované výsledky svého zkoumání ostnokožcové fauny — lilijic — ze spodnokřídových sedimentů, které jsou uchovány na vápencích ve Štramберку. Popisuje tři druhy rodu *Apsidocrinus* (včetně jednoho nového druhu) a dva druhy rodu *Psalidocrinus*. Dále se také zabývá morfologií skeletů s ohledem na funkční analýzu jejich částí, problematikou juvenilních jedinců a ontogenezí.

Eva Purkyňová

100 let požární ochrany v Hodslavicích 1883–1983. Nový Jičín, 1983, (stran 12).

Anonymní autorský kolektiv sestavil ve čtyřech kapitolách velmi čtivě pohled na vznik a stoletou historii spolku, s důrazem na bohatou činnost kulturní a veřejně prospěšnou, zejména budovatelskou v rámci obce. Vyzvedá také vždy čestné umístění členstva v různých požárnických soutěžích. Názorně je též zpracován přehled všech zásahů sboru při požárech a jiných pohromách. Ačkoliv mezi autory nebylo školeného historika, neopomněli udat zprávy o osudu a stavu pramenů, z nichž čerpali. Je třeba opravit jen jednu nepatrnou nepřesnost — na str. 1 — stříkačka byla pořízena z příspěvku z hasičského fondu od Moravského zemského výboru v Brně.

Vkusně upravená a fotografickým materiálem doložená brožurka přináší nová data z požární ochrany na okrese i několik neznámých údajů z nedávné minulosti Hodslavic.

Adolf Turek

50 let zahrádkářů v Kopřivnici.

Jen pro vlastní potřebu vydala základní organizace Českého zahrádkářského svazu v Kopřivnici v roce 1982. Str. 64 + 4 str. barev. obr. příloh.

Nebývá právě obvyklé, aby publikaci takového charakteru recenzoval historik. Nicméně tento drobný neprodejný tisk si pozornost zejména vlastivědných pracovníků zaslouží. I. Kalina, Jak naši předkové zahradovali a zahradovali (s. 3–5), přináší zajímavé informace o vzniku první kopřivnické zahrady s rysy intenzivního hospodaření v 1. pol. 19. stol., o založení tovární zahrady kočárovky v letech 1881–1882 (v roce 1883 tu rozkvetla Viktorie královská!), o výsledcích výchovné práce nadučitele Leopolda Víchy a jeho školní zahrady i o zahradách a sádkách rolnických usedlostí. Na něj obsahově navazuje příspěvek zeměděle E. Hanzelky Ovocnářství ze starších dob v Kopřivnici (s. 15–16) s informacemi o intenzivním využití každého kousku půdy k výsadbě ovocných stromů, o místních názvech jejich plodů i způsobech jejich zpracování k denní stravě obyvatel i ke konzervaci.

K. Špaček, Zahrádkářské výstavy v Kopřivnici (s. 11–14), podává na základě studia denního tisku jejich přehled od první výstavy v roce 1895 včetně dobového hodnocení kvality vystavovaného ovoce. Týž autor, O zahrádkářství a zahrádkářské organizaci v Kopřivnici (s. 44–48), se pokusil o nástin dějin kopřivnických zahrad od 19. stol. i zahrádkářského spolku od jeho ustavení v roce 1932 až po současnost. P. Tmej, Vznik OV ČZS v Novém Jičíně (s. 50–51), se pokusil o totéž u okresní složky, ustavené v roce 1956 v Kopřivnici. Soubor těchto v podstatě historicko-vlastivědných článků měl uvádět L. Kostelník, Z historie města Kopřivnice (s. 7–10). Slovníkový charakter jeho článku, zpracovaného na základě dnes již solidních historických prací, svedl autora k drobným nepřesnostem. Kupř. správně má znít, že olomoucké biskupství získalo manský statek v roce 1307 do přímého držení, nikoli nově, jak plyne z formulace na s. 7, dále že A. Raška se spojil s J. Šustalou v roce 1858 a ne v roce 1851. Lépe snad bylo uvést přesnější označení knížete Bolka jako knížete opolského i celé jméno Jana Talafúse z Ostrova (s. 8).

Považuji za nutné upozornit i na obsahem odlišné články I. Kaliny. Chráněné rostliny Beskyd, které se vyskytovaly v kopřivnickém katastru (s. 29–32) a Léčivé byliny v oblasti Kopřivnice (s. 33–34) s jejich seznamem (s. 35–37). Autoři dalších článků s odbornou současnou zahrádkářskou tematikou mi jejich výslovné neuvedení jistě prominou.

U jednotlivých autorů dochází mnohdy k prolínání obsahu, což je zcela pochopitelné. Vkusně vypracovanou publikaci však nutno chápat jako celek, obsahující cenné informace k historii ekologie Kopřivnice, k jejímu dnes již neexistujícímu vzhledu v minulosti, ke způsobu života a stravy jejich obyvatel, k počátkům hospodářské osvěty a vzdělávání. V tomto ohledu má publikace více jak místní dosah. Je tedy dobrým příspěvkem k historii Kopřivnice a životu jejich obyvatel.

Miroslav Klos

Klimkovic ve vlastivědné literatuře

V uplynulých 15 letech vyšlo několik drobných publikací o Klimkovicích, které dosud nebyly v našem sborníku recensně podchyceny. Byl to především **Almanach 1909–1969 — 60 let zemědělských škol v Klimkovicích.** Klimkovic 1969, 40 stran. V úvodním slově líčí M. Kubica prostředí a dobu, ve které vznikala škola, o jejíž zřízení se žádalo už roku 1869 a intenzivně počalo usilovat od roku 1887. Dějiny školy zemědělské i hospodyňské, opřené o dosti bohatý pramenový materiál, popisuje na str. 7–12 Jiří Lichý, vznik a vývoj školního statku Božena Kudelová (str. 13–17). Tehdejší městský kronikář Adolf Výtisk popsal v přehledu dějiny města (str. 19–24). Dále jsou připojeny vzpomínky některých učitelů a absolventů a statistiky a jména absolventů i učitelů a zaměstnanců školy. Je jen škoda, že nebylo v historických partiích použito materiálu ze Státního oblastního archivu v Opavě. O tom, že škola plnila úspěšně své poslání a byla oblíbená, svědčí zájem a podpora řady JZD v okresech Nový Jičín, Opava a Frýdek-Místek o vydání této vkusně vypracované publikace, která je dobrým přínosem pro vlastivědné poznání našeho okresu a která byla podnětem i pro další brožuru **1909–1979. V upomínku na 70. výročí zemědělských škol a 10 let trvání zemědělského odborného učiliště v Klimkovicích (1969–1971)**, rotaprint, Klimkovic 1979, 12 stran. Ta obsahuje vedle seznamu zaměstnanců a žáků i stručný výstižný přehled vývoje obou institucí, bohužel však bez udání pramenů.

Dalším příspěvkem k poznání kulturního života v Klimkovicích je publikace **25 let Lidové školy umění Klimkovic.** Neoprodejné, 300 výtisků, rotaprint, stran 32, Klimkovic 1978. Po úvodním slově předsedy MěstNV Klimkovic následují krátké statě z kroniky školy, otevřené roku 1953 nejprve jako pobočky městského hudebního ústavu a pak pobočky základní hudební školy v Bílovci z pera ředitelky Jarmily Macurové. Dále pokračují zprávy vyučujících z jednotlivých oborů školy, jako např. literárně-dramatického a jednotlivých hudebních nástrojů, a stať o působení SRPŠ při škole. Pěkně vypracovaná náročná publikace je doprovázena dosti bohatým fotodokumentacním materiálem a přináší seznamy žáků i zaměstnanců školy, výstižně sezna-

muje veřejnost se záslužnou prací školy pro kulturní vyžití města i celého okolí.

Vzadu nezůstali ani místní sportovci. Svědčí o tom knižní titul **TJ Klimkovic, oddíl kopané 1945–1980**. Klimkovic 1980. Rotaprint, 52 stran včetně obrazových příloh. Pěkně upravená publikace obsahuje především podrobný popis činnosti oddílu kopané Tělocvičné jednoty Sokol, sestavený Vladimírem Vyležikem a Oldřichem Bálkem. Obsahuje však nadto dosti zpráv o osudech sportu a tělovýchovy v období mezi oběma světovými válkami a některé zprávy i z doby okupace. Bohužel není podrobněji uveden materiál, z něhož se čerpalo. Období od roku 1961 je zpracováno jen čistě kronikářsky. Avšak i přesto je tento sborníček dobrým příspěvkem ku poznání jedné stránky zájmové činnosti obyvatelstva Klimkovic a okolí zejména pro období pro roku 1945.

Redakční rada se domnívá, že by bylo užitečné, aby vydavatelé podobných pro vlastivědu tak cenných sborníčků uvědomovali pro příště ihned po jejich vyjití okresní archiv a vlastivědné muzeum v Novém Jičíně, takže recenze by bylo možno publikovat hned a kolportáž těchto drobných tisků by to urychlilo.

Adolf Turek

Dvě publikace o lidovém stavitelství

V roce 1983 vyšly dvě zajímavé publikace o lidovém stavitelství. První z nich, encyklopedie *Lidová architektura*, zpracovaná doc. PhDr. Václavem Frolcem CSc. a PhDr. Josefem Vařekou CSc. ve spolupráci s doc. PhDr. Štefanem Mruškovičem, PhDr. Josefem Scheybalem a architektem Jaroslavem Vajdišem vydala nakladatelství SNTL a ALFA v Praze v roce 1983. Publikace je určena nejen odborníkům etnografům, ale i nejširší veřejnosti, zejména všem, kteří v objektech lidové architektury žijí nebo je využívají k rekreačním účelům; jistě z ní načerpají mnohé informace pracovníci národních výborů, kteří o památky lidové architektury pečují. Autoři si vzali za úkol vysvětlit obecné a konkrétní pojmy z celé široké problematiky lidového stavitelství, sídel a bydlení, zaměřují se zejména na lidové stavitelství na území

Československa. Jednotlivá hesla jsou zařazena abecedně, jejich obsahem jsou odborné termíny i nářeční názvy, samostatná hesla jsou věnována i významným badatelům, stavitelům lidové architektury i architektům, kteří jejich prvků využívali ve své tvorbě. Každé heslo je zpracováno vyčerpávajícím způsobem včetně množství odkazů na další hesla, rozšíření daného prvku, jeho místních názvů a odkazů na nejdůležitější literaturu. Text je doplněn velkým množstvím kreseb a plánek. Za hlavní textovou částí je 130 fotografií rozříděných do šesti tematických skupin: **Sídla, Regionální formy, Interiér - výzdoba, Sociální formy, Hospodářské a technické stavby, Sakrální architektura**. Jednotlivé fotografie jsou stručně popsány a lokalizovány, v Seznamu fotografických vyobrazení je uvedeno i jejich uložení a autorství. V Místním rejstříku najde čtenář seznam lokalit, které jsou uvedeny v textu a odkazy na příslušné strany. Z lokalit a památek okresu Nový Jičín jsou v publikaci uvedeny: větrný mlýn v Bravinném, čtyřboký statek v Dobešově, Frenštát pod Radhoštěm se svou valašskou architekturou, Fulnek a Nový Jičín jako místa výskytu domu jesenického typu, rodný domek F. Palackého a dřevěný kostel v Hodslavicích, rodný domek J. G. Mendela v Hynčicích, větrný mlýn v Libhošti, roubený špýchar ve Spálově, rozebraný roku 1961, čtyři zmínky o lidovém stavitelství Štramberka, dřevěný kostel v Tiché, který vyhořel roku 1965, roubený dům těšínskoslezský ve Vlčovicích. Ve jmenném rejstříku jsou abecedně seřazena jména badatelů, architektů, stavitelů i jiných významných osobností a odkazy na strany textu. Publikace obsahuje rovněž Seznamy zkratk časopisů, institucí a zkratk jazykových.

Druhou publikací, kterou vydalo nakladatelství Albatros v edici Oko, nazvali její autoři, Jiří Langer a Josef Vařeka, **Naše lidové stavby**. Kniha je určena čtenářům od 12 let.

V úvodu autoři stručně charakterizují slohovou architekturu a lidové stavitelství. V kapitole Co jsou to skanzeny popisují cestu Aloise Jaroňka do Skandinávie v roce 1909, charakterizují jednotlivá skandinávská muzea v přírodě a shrnují význam Jaroňkovy cesty pro založení Valašského muzea v přírodě.

V kapitole Byla každá vesnice jiná? autoři definují pojem vesnické

sídlo, všímají si vlivů, utvářejících jeho půdorys, charakterizují jednotlivé typy vsí a všímají si jejich územního rozšíření.

Kapitola Jak naši předkové stavěli, si všímá typů konstrukcí a podává stručný nástin půdorysného vývoje domu. Ve své další části je rozdělena na několik podkapitol, vysvětlujících podrobněji vývoj konstrukcí a jejich rozšíření, vývoj topeniště a osvětlování domu a způsoby výzdoby jednotlivých částí domu. Jednotlivé podkapitoly nesou názvy: Roubené stavby, Střechy, Patrové domy, Výzdoba štítů, Dveře a okna, Hrázděné stavby, Kamenné stavby, Skalní obydlí, Hliněné stavby, Stavby z pálených cihel, Výzdoba zděných domů.

V úvodní části kapitoly Bydlení v chalupě a na statku autoři stručně charakterizují rodový nedíl a všímají si vlivu jeho rozpadu na lidové stavby a vesnickou zástavbu. V podkapitolách Půdorys, Jizba, Světnice a Dělnické bydlení si podrobněji všímají půdorysného vývoje lidového domu, vlivu topeniště na charakter obytné místnosti, její vybavení a využití, bydlení zemědělské čeledi a dělníků na venkově a ve městech.

Další kapitola, Hospodářské stavby, je věnována sýpkám, podzemním obilním lžámám, sklepům na brambory, chlévům, stájím a ovčínům, stodolám a jejich typům a sezónním stavbám. Dále je v kapitole popsána úprava vodních zdrojů a čerpání vody. Jsou zde stručně charakterizovány jednotlivé formy dvora a vymezeno jejich územní rozšíření je zde rovněž popsán trojboký a čtyřboký dvůr, vyskytující se i v okolí Nového Jičína. Další odstavce jsou věnovány hospodářským stavbám, které stávaly mimo dvůr, sušárnám na ovoce a na len, vinnohradnickým stavbám a technickým stavbám, sloužícím celé obci, kovárnám, mlýnům, stoupám, valchám, hamrům, mandlům, bělidlům a olejárnám, je popsáno jejich vybavení a stručně i pracovní postup. Závěr kapitoly je věnován cestám a mostům a jejich úpravě. Samostatná kapitola je věnována hřbitovům, kapličkám, sochám, křížům, zvonícím a kostelům a je nazvána Kultovní stavby. Zde je popsán i dřevěný kostel v Hodslavicích.

Další dvě kapitoly, Z kraje do kraje a Proměny lidového stavitelství v socialistické vesnici jsou věnovány regionální diferenciaci lidového stavitelství a rozpadu tradičních fo-

rem vlivem sociálních a ekonomických změn, ke kterým došlo za socialismu. V kapitolách Chraňme památky lidové architektury a Znáte naše muzea v přírodě, si autoři všímají využití objektů lidového stavitelství chráněných in situ, tj. na původním místě. Z objektů a expozic na území našeho okresu jsou zde jmenovány památník J. G. Mendela v Hynčicích a rodný domek F. Palackého v Hodslavicích. Autoři se zmiňují i o státní památkové rezervaci Štramberk, kde je chráněn celý soubor staveb ve snaze uchovat celé historické prostředí. Dále čtenáře informují o ochraně objektů přenesených do muzeí v přírodě, uvádějí stručnou charakteristiku muzeí již existujících i teprve připravovaných. Zde je rovněž přiložena mapka muzeí v přírodě a nejvýznamnějších souborů lidových staveb na území Československa, která však není přehledná a navíc je s podivem, že zde není uveden tak důležitý soubor lidové architektury, jako je státní památková rezervace Štramberk. Další kapitoly jsou věnovány vysvětlivkám a literatuře. Ve výběru odborné literatury je uvedeno 22 publikací a článků o lidové architektuře a přehled 7 časopisů jednak národopisných a jednak věnovaných ochraně památek. Dále jsou zde abecedně řazeny ve zvláštních kapitolách značky okresů, zkratky muzeí v přírodě a věcný rejstřík.

Kniha je doplněna 222 ilustracemi Jiřího Langra, většinou pohledy na skupiny nebo jednotlivé objekty lidové architektury, jsou zde kresby i čtyřbokého dvora ze Spálova a trojbokého statku z Vrchů, méně jsou mezi ilustracemi zastoupeny půdorysy, plánky, řezy a detaily. Kniha je doplněna dvěma mapkami. Hlavním přínosem publikace je, že podává stručný přehled o problematice lidové architektury přístupnou formou a je u nás vlastně první populární publikací s touto tematikou, určenou mládeži.

Eva Jelínková

Josef Pilnáček: Neznámé rody a značky staré Moravy. Brno, Státní oblastní archiv 1983, 335 s.

Zásluhou Mojžíra Švábenského vydal z pozůstalosti Josefa Pilnáčka Státní oblastní archiv v Brně dílo,

kteřé tvoří významný doplněk již dříve vydaných Pilnáčkových prací — Staromoravští rodové (Viedeň 1930, 2. vyd. Brno 1972) a Rody starého Slezska (Jilové u Prahy 1969 až 1972). Práce, připravená v podstatě do tisku ještě samotným Pilnáčkem, je rozdělena do dvou základních částí. První z nich obsahuje, po úpravě vydavatelem, 723 rodů nových, v Staromoravských rodech nepublikovaných. Druhá část je tvořena nově zjištěnými údaji k jednotlivým heslům Staromoravských rodů, na které je zde důsledně odkazováno. Dílo přináší také množství informací o méně známých rodech, které mají vztah k novojičínskému regionu. Řada příslušníků těchto rodů působila v úřednických službách na různých panstvích, jiní žili na drobných svobodných dvorech. Za všechny je možno jmenovat rodiny: Bavoryňský z Bavoryně, Brochvič ze Štincdorfu, Pecel z Adlersheimu, Jestřábský z Jestřábf, Liška z Radouně, Žďársa z

Chobotice, Sukovský ze Sukovic, Nehvízdecký z Nehvízdek, Ried ze Schellenburka, Stehno z Rožďalova, Keller ze Schlothaimu. Některá hesla v obou částech doplnil a několik zcela nových přidal Mojmír Švábenský. Ten také příhodně připojil své pojednání o knihách přijímání do rytířského stavu Markrabství moravského spojené s podrobným přehledem přijatých osob v letech 1535—1650. Dílem vydavatele je rovněž rejstřík a především velmi cenný soupis použitých pramenů a literatury, který umožňuje rychlou a kvalitní orientaci v Pilnáčkových často nejasných citacích. Velké množství hesel je doplněno černobílými kresbami znaků, jejichž autoři jsou Hana Nedomová a Ivo Gryc.

Do rukou stále vzrůstajícího počtu zájemců o genealogii a heraldiku se tak dostává dlouho očekávané potřebné dílo.

Karel Müller

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 33

Jiří Jurok:	Nejstarší dějiny Štramberka	1
Eva Jelínková:	Oděv obyvatel Štramberka v první polovině 19. stol.	12
Jan Orlita:	Z historie mlékárenského družstevnictví na Novojičínsku	15
František Schwarz:	Osvícenské snahy Marie Valburgy Truchsess-Zeilové na kunínském panství	22
Jiří Urbanec:	Petr Bezruč píše na Novojičínsko	36
Jaroslav Nehýbl:	Větrkovické intermezzo Leoše Janáčka	43
Marie Sedláčková:	K výskytu hořečku brvitého na Novojičínsku	45
Jiří Hudeček - Vladimír Kovář - Vladimír Pressen:	Hnízdění šoupálka krátkoprstého (<i>Certhia brachydactyla</i>) v Moravské bráně	53
Zprávy:	K sedmdesátinám Františka Šustka. — K životnímu jubileu prof. Jaroslava Nehýbla. — Naučná stezka státní přírodní rezervací Kotvice otevřena. — Nové prameny k dějinám Fulneka a okolí. — Vzpomínka na sté výročí narození Řehoře Mendla. — Ocenění našim umělcům. — 100 let pomníku ve Starojické Lhotě. — Rozvoj města Štramberka v období socialismu. — Otevření nové budovy domu politické výchovy při OV KSČ v Novém Jičíně. — Památky uložené ve schránkách kostelů ve Spálově a Luboměři	57
Literatura:	Pavel Balcárek, Robotní spory neuhubelských poddaných 1607—1638. — Pavel Kouřil - Rudolf Žáček, Středověký hrádek na katastru obce Lubina. — Nová regionální publikace. — 100 let požárního sboru Starý Jičín. — Eva Purkyňová, Nové nálezy spodnokřídových rostlin. — Josef Svátek, Z historie. — Jarmila Vačková, 40. výročí úmrtí Eug. Dostála. — Antonín Hlušík, Fossil Gymnosperms. — Josef Dvořák, Život a dílo Zdenka Buriana. — Josef Vařeka, Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku. — Jiří Žitt, Apsidocrinus Jaekel ze štramberské spodní křídly — 100 let požární ochrany v Hodslavicích. — 50 let zahrádkářů v Kopřivnici. — Klimkovice ve vlastivědné literatuře. — Dvě publikace o lidovém stavitelství. — Josef Pilnáček, Neznámé rody a znaky Moravy	68

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN
Číslo 33

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně

Svazek 33 vyšel v roce 1984

Řídí redakční rada s předsedou Janem Hanákem

Cena 8,- Kčs

Registrováno Sm KNV v Ostravě RM 37 ze dne 28. června 1967
Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p. Olomouc, závod Ostrava,
provoz 22 Nový Jičín
Číslo zakázky 5969

Na zadní straně obálky akvarel
Jana Erazima Wocela: Štramberský klášter 1837
Okresní muzeum v Kutné Hoře
